T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ İSLAM TARİHİ VE SANATLARI (TÜRK-İSLAM EDEBİYATI) ANABİLİM DALI

MUSTAFA MA‘NEVÎ’NİN HAYATI VE DÎVÂNI

Yüksek Lisans Tezi

Kenan Mermer

Ankara-2004

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI (TÜRK-İSLAM EDEBİYATI)
ANABİLİM DALI

MUSTAFA MA'NEVÎ'NİN HAYATI VE DÎVÂNI

Yüksek Lisans Tezi

Kenan Mermer

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Ali Yılmaz

Ankara-2004
T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI (TÜRK-İSLAM EDEBİYATI)
ANABİLİM DALI

MUSTAFA MA'NEVÎ'NİN HAYATI VE DÎVÂNI

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı :

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	İmzası
....	....
....	....
....	....
....	....
....	....
....	....

Tez Sınavı Tarihi **.................................**

ÖNSÖZ

Bir medeniyetin tesis edilmeye başlandığı dönemdeki oluşum ve temâyüllerinden başlayarak; ekonomik, siyasî ve sosyal farklılaşmaların henüz ham ve kaba olan bu ilk yapıyı estetize edip, derinleştirmesini yani kültürünü nasıl teşekkül ettirdiğini kavrayabilmek için edebiyat sahası münbit bir arazi ve hassas bir göstergedir.

Edebiyat sahası içerisinde farklı türdeki eserleri incelemek sadece eserin harf be harf aynını yansıtmaktan; müellifin, şairin edebî hüviyet ve orjinalitesini belgelemekten ibaret değildir. Çünkü aslolan; bütünün ruhunu, bediî hislerini ifşâ etmektir. Edebî eserler ve hatta kıymetsiz karalamalar dahi yazıldığı devrin siyâsî, sosyal, ekonomik durumunu; dönemin insanlarının zihnî ve insânî gelişimini, bazen duru bazen bulanık gösteren tablolardır. Şair, yazar, bilumûm sanatçı kişilikli insanlar, devrin siyâsî profilinden, ekonomik rahatlık ve buhranlarından, şehrinin havasından, yemeklerinden, ailesinden, örf ve adetlerinden etkilenerek sanatlarını icrâ ederler. Yunus'u Anadolu'dan, Shakspeare'i İngiltere'den koparabilmek mümkün değildir. Bu nedenle biz de çalışmamızda, Mustafa Ma'nevî'ye ait dîvânın transkripsiyonlu metnini sunmadan önce XVII. y.y.'ın siyâsî, sosyal ve kültürel hayatı hakkında bazı özet bilgileri sunmakla bir giriş yapacağız.

Mustafa Ma'nevî hakkında, şimdiye dek tasavvufla ilgili bazı kaynaklar ve bazı biyografik eserlerdeki genel bilgiler dışında herhangi bir araştırma yapılmamıştır. Biz de müellifimizin divanını transkribe ve hayatı hakkındaki bilgileri derip toparlamakla bu eksikliği gidermeye gayret ettik.

Araştırmamızın aslı iki bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerden önce Giriş kısmında XVII. y.y. ile alakalı olarak; 1) Siyâsî ve Sosyal Durum,

2)Edebiyat ve Sanat hakkındaki mülahazalar ana hatlarıyla ifade edilecektir. Daha sonra çalışmamızın I. Bölüm'ünde, Mustafa Ma'nevî'nin hayatı, şahsiyeti, ailesi ve eserleri hakkındaki bilgiler; II. Bölüm'ünde Ma'nevî Dîvânı nüshalarının tanıtımı, şiirlerin beslendiği evren ve kapsadığı içerik özetle işlenecek, ardından dîvânın transkripsiyonlu metni sunulacaktır.

Çalışmamızın içinde verilen bilgilerin kaynakları dipnotlarda gösterilmiştir. Dipnotlarda, sadece çok kullanılan ve yazımının tekrarı zorlayıcı olanların anlaşılabilir bir şekilde formüle edilmesi dışında, yazar ve eser isminde ciddi bir kısaltma yapılmamıştır.

Son söz olarak, bu çalışmayı yüksek lisans tez konusu olarak seçmemde ve çalışmanın tamamlanmasında ilminden ve tecrübesinden faydalandığım, değerli hocam Prof. Dr. Ali Yılmaz Bey'e ve teknik hususlarda yardımını esirgemeyen hocam Yrd. Doç. Zülfikar Güngör Bey'e teşekkürlerimi sunmak isterim.

Ankara 2004

Kenan MERMER

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı geçen eser

Ank. Ü. : Ankara Üniversitesi

AÜİF : Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Bkz. : Bakınız

Böl. : Bölüm

c. : Cilt

DGBİT : Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi

DİA : Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

Ef. : Efendi

H. , h. : Hicrî

Haz. : Hazırlayan

Ktp. : Kütüphane, kütüphanesi

MEB : Milli Eğitim Bakanlığı

Neşr. : Neşreden

Nu. : Numara

OSAV : Osmanlı Araştırmaları Vakfı

ö. : Ölüm tarihi

TTK : Türk Tarih Kurumu

v.d. : Ve devamı

Vr. :Varak

y.y. :Yüzyıl

Yay. :Yayınları

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

ء = ,	ت = t	ر = r	ع = ‘	م = m
ا = a , e	ث = s	ز = z	غ = g	ن = n
ا = ı , i	ج = c	س = s	ف = f	و = v
ا = u , ü	چ = ç	ش = ş	ق = k	ه = h
آ = â	ح = h	ص = s	ك = k	ى = y
او = o , ö , u , ü	خ = h	ض = d , z	ک = g , ğ	

ب = b　　　د = d　　　ط = t　　　ك = n

پ = p　　　ذ = z　　　ظ = z　　　ل = l

Bunlara ek olarak okuma metodumuz şu şekildedir :

a) Arapça kelimelerin başındaki (ال) harf-i ta‘rîfleri , kendisinden önceki kelimeye benzer olmadığı zaman “el-” şeklinde yazılmış , önceki kelime veya harfle birleşmişse (ا) yazılmamış onun yerine (’) işareti konmuştur.

b) Arapça tamlamalar , “ Livâü’l- hamd , Şemsü’d- duhâ , İmâmü’l- müttakîn ” şeklinde yazılmıştır.

c) Farsça tamlamalarda terkip esresi , “ ı ” veya “i ” gösterilmiştir. Ses uyumu durumunda bile “ u ” veya “ ü ” yazılmamıştır. Kelime içerisinde olup da telaffuz edilemeyen (و) harfleri, küçük bir “ˇ” ile gösterilmiştir: Hâˇb-ı, Hâˇce gibi.

d) Soru , çekim ve iyelik ekleri , eklendikleri isim ya da fiilin düzlük- yuvarlaklık , incelik- kalınlık durumu göz önünde bulundurularak okunmuştur. Böylece daha rahat bir okunuş sağlanmaya çalışılmıştır. Örneğin ; “gözin” yerine “ gözün ”;“ oldı” yerine “ oldu ” şeklinde yazılmıştır.

e) Birbirinin tamamlayıcısı , eşi ya da zıttı olan kelimeler arasındaki bağ olan (و) vâv’lar “ u ” “ ü ” veya “ vu ” , “ vü ” şeklinde yazılmıştır.

İÇİNDEKİLER

I.BÖLÜM

MUSTAFA MA'NEVÎ'NİN HAYATI, ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

II.BÖLÜM

MA'NEVÎ DÎVÂNI'NIN NÜSHALARI , TANITIMI VE TRANSKRİPSİYONLU METNİ

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu, Amacı, Önemi, Kaynakları ve Metodu

Araştırmamızın konusu, XVII. y.y.'da yaşamış, Halvetî şeyhi Mustafa Ma'nevî'nin hayatı ve dîvânı'dır.

Araştırmamızın amacı, Ma'nevî Dîvânı'nı en doğru şekilde ortaya koymaktır. Dîvân'ın iki tane nüshası olup bunlardan birincisi, Süleymaniye Kütüphanesi, Haşim Efendi Bölümü, numara 76'da kayıtlı mecmûatu'r-resâilin 56-72 varakları arasında ; ikincisi Marmara Üniversitesi, İlâhiyât Fakültesi, 24 numaralı demirbaşta kayıtlı mecmûatu'r-resâilin 3-61 sayfaların hâşiyesinde yazılıdır.

Bir önceki yüzyılda siyasî, ekonomik ve kültürel çerçevede şâhikaları dolaşan Osmanlı İmparatorluğu, XVII. y.y.'da içerdeki kargaşa ve ayaklanmalar, birkaç cephede süren uzun ve yıpratıcı savaşlar yüzünden çöküntüye uğramıştır. Yalnız edebiyat ve sanat alanında bir düşüşten ziyade, bir önceki yüzyılın yürüyüşüne devam edildiğini göreceğiz. "O halde bu araştırma niçin önemlidir?" sorusuna şu şekilde cevap veriyoruz:

Önemlidir, çünkü zirvelerde dolaşan bir imparatorluğun, ivmesini devam ettirmek çabasında olduğu XVII. yüzyıl edebiyat sahası içerisindeki şair bir şahsiyeti, onun edebî nitelikteki eserini ve bunun benzeri diğer eserleri gün ışığına çıkarmadan, devrin edebî teşekkül ve tekâmülünü tam olarak idrak edebilmek mümkün değildir.

Araştırmamızın kaynakları sırasıyla, tezkireler ağırlıkta olmakla beraber, Sefîne-i Evliyâ, Osmanlı Müellifleri, Şakâiku'n-Nu'mâniyye, Sâlim ve Safâyi Tezkireleri, Tercümetü'l-Meşâyih, İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Dîvânlar Kataloğu, Sicilli-i Osmânî, Tuhfe-i Nâilî, Mecma-i Şu'arâ ve Tezkire-i Üdebâ v.s. biyografik eserler, Osmanlı Tarihi Kitap ve Ansiklopedileri, Edebiyat Tarihleri, kısmen de olsa tez ve makaleler olarak sıralayabiliriz.

Araştırmamızın metodu, kaynak taraması sonucunda ulaştığımız biyografik, edebiyat ve tarihle alakadar kaynakların eşliğinde, Mustafa Ma'nevî'nin hayatını, yaşadığı devrin genel çehresini, kaynakların birbirleriyle benzerlik ve farklılıklarını göz önünde bulundurarak resm ve kaydetmektir. Bu evreyi gücümüz nispetinde aştıktan sonra Mustafa Ma'nevî Dîvânı'nın transkripsiyonlu metnini vereceğiz.

Doğal olarak Mustafa Ma'nevî'nin hayatını kaynaklara dayanarak doğru bir şekilde ortaya koymak, hususan dîvânın transkribinin, orijinalliği zedelemesine müsaade etmemek önceliğimizdir.

2. XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Genel Durumu

2.1. Siyasî Ve Sosyal Durum

Mustafa Ma'nevî'nin doğum tarihini bilmediğimiz için, tam olarak hangi padişahların dönemini idrak ettiğini söylemek mümkün değildir. Bu nedenle XVII. y.y. içerisinde tahta geçmiş dokuz padişahın devirlerine genel olarak bakmaya çalışacağız.

III. Mehmet'in 1603'te vefatı üzerine,hemen ertesi sabah([1]) ,on dört yaşına basmak üzere olan I. Ahmed tahta geçti.([2]) I. Ahmed'in cülusu zamanında Osmanlı, Avusturya ve uzun bir sulh döneminin ardından Osmanlı'yı daha senelerce yıpratacak Şah Abbas'ın Safevî İran'ıyla savaş halindeydi ([3])**.** İmparatorluğun böyle ciddî iki rakiple savaş halinde olması, tabiatıyla merkezî otoritenin zayıflamasına neden olduğundan Celalî isyanları gibi ciddi bir iç sorun gündeme geliyordu. İç karışıklıkların karar mekanizması üzerindeki aksi yöndeki tesirine bir örnek olarak, 1606 Zitvatoruk Antlaşması gösterilebilir. İsyanlar sebebiyle kendini emniyette hissetmeyen Osmanlı, ihtişamına gölge düşüren bir antlaşmayı imzalamak zorunda kalmıştır. Antlaşmanın önemli bir özeliği de hükümlerinin, taraf devletlerin evlad ve ahfâdı için geçerlilik arz etmesidir ([4]). Böylece Kanunî ile tamamen kabul görmüş Osmanlı üstünlüğünün, iki hükümdarı eşit kabul eden madde([5]) ile artık son bulduğu belgelenmiş oluyordu. İmparatorluk kan kaybediyor, içerideki Celâlî isyanlarına, savaş kaçkını askerler ve başıbozuk kimselere ilaveten devlet yönetimindeki makam sahibi insanların da eklenmesiyle tam bir kaos ortamı oluşuyordu. Halep Beylerbeyi

---

[1] Joseph P. Von Hammer , ***Osmanlı Devleti Tarihi***(M.Ata'nın çevirisinden), haz. M.Çevik-E. Kılıç, İstanbul, 1990, c.V, s.366.

[2] Komisyon, ***Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi***, İstanbul, 1989, c.X, s. 419.

[3] Komisyon, ***a.g.e.*** , s. 420.

[4] Joseph P. Von Hammer, ***Büyük Osmanlı Tarihi*** (M.Ata'nın çevirisinden), haz. M.Çevik-E. Kılıç, İstanbul, 1990, c.V, s. 407.

[5] Komisyon, ***DGBİT***, İstanbul, 1989, c.X, s. 423.

Canbolatoğlu ve Kalenderoğlu([6]) gibi ciddî sorun yaratan isyanların bertaraf edilmesi de başka sorunlara zemin hazırlıyordu. Çünki isyanı kökünden halletmek fikri, aktiviteye dönüştüğü anda Kuyucu Murat Paşa'nın sert tavırları gibi bir sonucu doğurabiliyordu. I. Ahmed böyle zor bir dönemin hükümdarlığını yapmıştır.

22 Kasım 1617 senesinde, kendisine musallat olan ateşli mide rahatsızlığı sebebiyle 28 yaşında vefat eden I.Ahmed([7]) ,yaptırmış olduğu imâret, medrese, akıl hastanesi v.s. gibi müesseseler; kutsal topraklara ettiği hizmetler ve Osmanlı mimarisinin şaheserlerinden biri olan Sultan Ahmed Camiî'nin yapımını başlatması ile övgüye mazhar olmuş bir padişahtır.([8])

I. Ahmed'in ardından, senelerce öldürülme korkusu yaşamış olduğu için aklî dengesi pek sağlıklı olmayan I.Mustafa([9]) tahta geçmiş ve henüz cülûsundan üç ay sonra hal' edilmiştir.([10]) Bu hal'in sonucunda çok genç bir padişah, II.Osman halkın büyük çoşkusuyla tahta geçmiştir.([11])Tahtın kısa bir zamanda el değiştirmiş olması, hazineye cülus bahşişi gibi mâlî bir külfeti yüklüyordu. II. Osman bu mâlî handikaptan kurtulabilmek adına, sipahinin ulûfelerini ve ulemânın arpalığını kesmiştir.([12]) Yeniçeriler tepkisini, II.Osman'ın bizzat katıldığı Hotin Seferi'nde şevksiz tavrıyla göstermiş, böylece Hotin Seferi devlete hiçbir kâr sağlamamıştır.

II.Osman, 1622 senesinde "Hâile-i Osmaniyye"([13]) ismiyle meşhur isyanın patlak vermesi ve gelişen olayların neticesinde boğularak öldürülmüştür.([14]) Osmanlı tarihinde bir ilk olarak, daha önce hal' edilen bir padişah, yani I. Mustafa tekrar tahta

---

[6] İsyanlar hakkında bilgi için bkz. Joseph P.Von Hammer, ***Büyük Osmanlı Tarihi***, İstanbul, 1990, c.V, ss. 413-422.

[7] Yılmaz Öztuna, ***Osmanlı Tarihi***, İstanbul,1986, c.I, s. 324.

[8] Joseph P.Von Hammer, ***Büyük Osmanlı Tarihi***, (M.Ata'nın çevirisinden), haz. M. Kılıç, İstanbul, 1990, c.V, s. 495.

[9] Komisyon, ***DGBİT***, İstanbul, 1989, c.X, s. 431.

[10] Joseph P.Von Hammer, ***Büyük Osmanlı Tarihi***, (M.Ata'nın çevirisinden) haz. M.Çevik-E. Kılıç, İstanbul, 1990, c.V, s. 498.

[11] Von Hammer, ***a.g.e.*** , s. 498.

[12] Komisyon, ***DGBİT***, İstanbul, 1989, c.X, s. 434.

[13] Bkz. Yılmaz Öztuna, ***Osmanlı Tarihi***, İstanbul, 1986, c. I, ss. 328-331.

[14] Komisyon, ***DGBİT***, İstanbul, 1989, c.X, s. 441.

geçmiştir. II. Osman'ın katli ve Mustafa'nın tekrar tahta geçmesi gibi üzücü ve garip hadiselerin halk üzerindeki kötü tesiri düşünüldüğünde, yüzyılın ilk çeyreğindeki tablo pek iç açıcı değildir. Özellikle Anadolu gittikçe karışmış ve düzensizlik bir yangın misali etrafına sıçrayarak genişlemiştir. İstanbul ve Anadolu'da gittikçe artan gerginlik, Canbolad'ın isyan günlerinde asılmaktan Halil Paşa'nın inayetiyle kurtulan Abaza'nın isyanı ([15]) ve İran ile bozulan ilişkiler taht değişimini kaçınılmaz kılmıştır.

XVII. y.y.'ın ikinci çeyreğine IV. Murad damgasını vuracaktır. IV. Murad, tarihte "Sinan Paşa Mukarrerâtı"([16]) ismiyle meşhur; yeniçeri ve ulemâdan destek alması hâdisesinin gerçekleşmesi ve kendisi için ayak bağı olan babaannesi Kösem Mahpeyker'in nâibeliğinin sona ermesi neticesinde, tek güç haline gelmiştir diyebiliriz. Yedi yıl sürecek bu dönem içerisinde, önce Revan ve Tebriz'i sonra Bağdat'ı alan hükümdar([17]), adâleti tesis etmek adına; askerî ve idarî zümre içerisinde görevini lâyıkıyla ifâ etmeyenleri, halk içerisinde bozgunculuk yapıp isyan çıkaran kimseleri affetmemiş, onlara işlerinin bedelini canlarıyla ödettirmiştir.([18])

IV. Murad , hareket tarzını belirlerken, güven duyduğu şahıslardan istemiş olduğu devletin durumuna ait raporları göz önünde bulundurmuştur. Bu raporların en meşhuru olan Koçi Bey Risâlesi([19]), dönemin sosyal sorunlarını ve tablosunu ihtiva etmesi bakımından dikkate şâyandır.

Koçi Bey Risâlesi özetle; isyancılar ile idareci zümre arasındaki çarpık ilişkileri, tımar, zeâmet ve kul tayfasının bozulması sebebiyle diğer devlet organlarının müvâzenesizliğe doğru kötü bir gidiş sergilediğini, rüşvetin toplum ve siyasî kurumlara sirâyetinin muhtemel yıkıcı sonuçlarını dile getirmiştir. IV.Murad döneminde ayrıca kahve ve tütün tüketiminin yasaklanmasına şahit oluyoruz.([20]) Siyâsî, sosyal ve askerî alanda birçok düzenlemelerin yapıldığı IV. Murad zamanı,

---

[15] Bkz. Joseph P.Von Hammer, ***Büyük Osmanlı Tarihi***, (M.Ata'nın çevirisinden), haz. M.Çevik-E. Kılıç, İstanbul, 1990, c.V , ss. 562-563.

[16] Yılmaz Öztuna, ***Osmanlı Tarihi***, İstanbul,1986, c.I, s. 337.

[17] Yılmaz Öztuna, ***a.g.e.***, s. 343.

[18] Komisyon, ***DGBİT***, İstanbul, 1989, c.X, s. 470.

[19] Bkz. Komisyon, ***a.g.e.***, s. 484-485.

[20] Yılmaz Öztuna, ***Osmanlı Tarihi***, İstanbul, 1986, c. I, s. 337.

bir bütün olarak disiplinin sağlanmaya çalışıldığı bir *istibdât* dönemidir denilebilir. Devrin şartları içerisinde düşünüldüğünde, IV.Murad'ın siyaset tarzının keyfî, alelâde bir seçimden ziyade şartların doğal bir sonucu olduğu açıktır.

IV. Murad'ın 1640'da vefatı üzerine, ilmî ve askerî açıdan yetersiz fakat tahtın tek varisi olan I. İbrahim padişahlık makamına geçmiştir.([21]) İbrahim dönemi israf ve savurganlığın had safhaya çıktığı bir zaman dilimini kapsar. Samur kürküne meraklı olan I. İbrahim , Rusları mamur ederken kendi hazinesini harap etmiştir. Ayrıca Haseki kadınlarını memnun etmek adına harcanan hâslar([22]), zor günler geçiren hazineyi kapıkulu ocaklarına paralarının verilmesi hususunda müşkül duruma düşürmüştür.([23]) Dönemin tecrübeli sadrazamı Kara Mustafa Paşa, mâlî sıkıntılar ve para kalpazanlarının verdikleri zarar sebebiyle asker sayısını azaltmak ve yeni tip sikkeler bastırmak gibi ekonomiyi ıslah çabaları sergilemişse de([24]) tam bir neticeye ulaşamamıştır.

Sultan İbrahim, nâibesi Kösem Sultan'ın Ocak Ağalarıyla anlaşarak harekete geçmesiyle([25]) hal' edilmiştir. İbrahim'in büyük oğlu IV. Mehmed 7 yaşındayken tahta geçtiğinde saraydaki işlerin Kösem Sultan tarafından; hükümet işlerinin ise sadrazam tarafından yürütüleceği hesap edilmiş fakat bu gerçekleşmemiştir.

IV. Mehmed'in tahta geçmesiyle beraber 8 sene sürecek olan "Ağalar Saltanatı"([26]) devletin kanını emecektir. Doğal olarak yeniçeri ağalarının hüküm sürdüğü bir yerde, ıslahat ve istikrâr gibi fikirleri hayata geçirmek isteyen Sofu Mehmed paşa gibi şahsiyetlere yer yoktu.([27]) Ağalar eksik ayarlı akçeleri esnaf ve sanatkarlara dağıtılması için Bedestan Kethüdasına verdiğinde zaten huzursuzluk içindeki esnafın sabrı taşmış ve on bini aşkın insan toplanarak küçük hükümdarı ayak

---

[21] Yılmaz Öztuna, ***a.g.e.***, s. 350.

[22] Komisyon, ***DGBİT***, İstanbul, 1989, c.X, s. 501.

[23] Komisyon, ***a.g.e.*** , s. 501.

[24] Bkz. Komisyon, ***a.g.e.*** ,ss. 492-493.

[25] Bkz. Yılmaz Öztuna,***Osmanlı Tarihi***, İstanbul, 1986, c.I, ss. 354-355.

[26] Yılmaz Öztuna, ***a.g.e.*** , ss. 355-356.

[27] Joseph P.Von Hammer, ***Büyük Osmanlı Tarihi***, (M.Ata'nın çevirisinden), haz. M.Çevik-E. Kılıç, İstanbul, 1990, c.V, s. 458.

dîvânına çağırmıştır.([28]) Huzursuzlukların geniş kitlelere yayılması Kösem Sultan'ın gözünü korkuttuğundan, ağalarla ittifak edip IV. Mehmed'i hal' etmek istemişse de bunu yapmaya ömrü vefa etmemiş ve boğularak öldürülmüştür.([29]) Turhan Sultan'ın devraldığı nâibelik zamanında sadrazam Tarhuncu Ahmed Paşa'nın lüks tüketimi asgariye indirmek , bütçeyi dengelemek için vergilendirme sistemini yapılandırmak gibi ekonomiyi ıslah faaliyetleri olmuştur.([30]) Tarhuncu Paşa'nın özellikle ağaların huzurunu kaçıran hareketleri sebebiyle katledildiğini görüyoruz. Görülüyor ki, kudretli imparatorluk çapulcuların istediği gibi at oynattığı bir meydana döndürülmüştür.

1656 senesine gelindiğinde, merkezî otorite perestişini yitirmiş, hazine yeniçerilerin paralarını veremez hâle gelmiştir. Böyle bir zamana denk düşen Çınar Vakası ya da "Vak'a-i Vakvâkiye"([31]) adıyla meşhur ayaklanma devlet için bir kırılma noktası kabul edilebilir. İstanbul'da bir panik havası estiren bu hadiseye ek olarak askerî zorunluluklar sebebiyle Boğazın kapatılması ve eşya fiyatlarının birden fırlaması üzerine; Turhan Sultan vasıtasıyla toplanan ulemâ, devlet erkânı ve saray mâiyeti, Köprülü Mehmet Paşa'yı sadrazamlığa getirdiler.([32])

Merkezî otoriteyi güçlendirmek adına içeride net bir siyaset izleyen Köprülü Mehmed Paşa; dışarıda da Bozcaada ve Limni'yi Venediklerin elinden alarak([33]) halkın yüreğine su serpmiştir. Beş seneyi aşkın sadâretinin ardından, kendi isteği ve tavsiyesine binaen sadâret mührü, oğlu Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa'ya takdim edilmiştir.

Fâzıl Ahmed Paşa([34]), on beş yıl süren sadâreti boyunca,ağırlıklı olarak dış siyasetle bizzat ilgilenmiştir. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, merkezdeki işlerde

---

[28] İsmail Hakkı Uzunçarşılı ,***Osmanlı Tarihi***, TTK, Ankara, 1988, c.III, I.Kısım, s. 247.

[29] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 259.

[30] Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı , **a.g.e.**, ss. 264-266.

[31] Yılmaz Öztuna, ***Osmanlı Tarihi*** , Ankara, 1986, ss. 358-359.

[32] Joseph P.Von Hammer,***Büyük Osmanlı Tarihi***, (M.Ata'nın çevirisinden), haz. M.Çevik-E. Kılıç, İstanbul, 1990, c., ss. 584-585.

[33] ***"Köprülü Mehmet Paşa"*** hakkında bilgi için bkz. Mücteba İlgürel , ***DİA*** , c.XXVII, ss. 258-260.

[34] Bkz. Abdülkadir Özcan , ***"Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa"***, ***DİA***, c.XXVII, ss. 260-263.

onun en büyük yardımcısı olmuştur. Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa sadâretinin büyük bir kısmını, Avusturya, Venedik, Lehistan cephelerinde geçirerek özverisini ispat etmiş, özellikle yirmi beş senedir devleti uğraştıran Girit meselesini çözüme kavuşturarak döneme imzasını atmıştır.

1676'da Fâzıl Ahmed Paşa'nın vefatı üzerine, sadâret mührü IV. Mehmet tarafından Köprülü Mehmed Paşa'nın damadı Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'ya verilmiştir. Daha inatçı ve sert tabiatlı olan Kara Mustafa Paşa, Çehrin kalesini Ruslardan alarak ilk zaferini elde etti.([35]) Fakat onun döneminde yaşanan ağır Viyana bozgunu, "Avrupa'nın göbeğine kadar girmiş olan Osmanlı'nın son seferidir"([36]) ve Kanunî'den bu tarafa durgunluk içindeki imparatorluk bir daha Avrupa'yı asla bu kadar telaşlandıramayacaktır.

Bu ağır yenilgi sonrasında Merzifonlu Kara Mustafa Paşa görevinden alınmış ve öldürülmüştür.([37]) *Kaht-ı Ricâl* denilen liyakatli devlet adamı kıtlığı tekrar baş göstermiş, Köprülülerin tamamen yok olmasını bekleyen haris devlet adamlarından biri olan, yeni sadrazam Kara İbrahim Paşa ile beraber yeni mağlubiyet haberleri gelmeye başlamıştır. Osmanlı, Avusturya ve Venedik cephelerinde yenilgiler almış, yüz elli yıldır hakimiyet altında tutulan Macaristan yitirilmiştir.([38])

1687 senesine gelindiğinde, hal' edilen IV.Mehmed'in yerine İbrahim'in ikinci oğlu, on yıllık veliaht III. Süleyman tahta geçmiştir.([39]) III. Süleyman'ın tahta oturuşunun ilk senesi dolduğunda; Avusturya orduları Üsküp'e kadar gelmiş, Mora, Arnavutluk, Sırbistan isyanları patlak vermişti. Kötü şartlar yine bir Köprülüyü göreve getiriyordu:

Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa([40]) sadâret makamına getirildiğinde, devletin içerde ve dışardaki zaafı had safhadaydı. Fâzıl Mustafa Paşa önce iç meselelere eğilmeyi uygun görerek, taşra idarecilerine adâletnâmeler göndermiş ve onlardan

---

[35] İ.Hakkı Uzunçarşılı, ***Osmanlı Tarihi***, Ankara,1988,c.III, I.Kısım, ss. 428-429.

[36] Bkz.. İ.Hakkı Uzunçarşılı, ***a.g.e.***, ss. 434-435.

[37] Yılmaz Öztuna , ***Osmanlı Tarihi*** , Ankara, 1986, c.I, ss. 388-389.

[38] Bkz. İ.Hakkı Uzunçarşılı , ***Osmanlı Tarihi***, Ankara, 1988, c.III, I.Kısım, ss. 461-484.

[39] Yılmaz Öztuna, ***Osmanlı Tarihi***, Ankara,1986, c.I , s. 397.

[40] Bkz. Abdülkadir Özcan, ***"Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa",DİA***,c.XXVII, ss. 263-265.

reâya üzerindeki zulüm ve baskıyı önlemelerini istemiştir. Ayrıca Paşa'nın, gayri müslim teb'a üzerindeki zorlayıcı mâlî yükümlülükleri kaldırmak, cizye ıslahatı, cizyenin tek elde toplanması v.s. gibi sosyal ve ekonomik dengeyi sağlama girişimleri olmuştur.

Fâzıl Mustafa Paşa sadâreti zamanında, III. Süleyman'ın vefatı üzerine 1691 senesinde II. Ahmed tahta geçmiştir. Fâzıl Mustafa Paşa, sadârette kaldığı haberini aldığında Karlofça'nın doğu tarafında Salankamen adlı mevzide bekliyordu. Avusturya üzerine çıktığı bu ikinci seferinde, Paşa alnından vurularak öldürülmüştür. Ordunun dağılması sonucu, neredeyse bütün mühimmat ve ağırlık düşmana bırakılmıştır.([41])

1688-1691 seneleri arasında Lehistan ve Venedik'le girdiği kanlı çarpışmalar sonucu dirayetini yitiren Osmanlı([42]) ; 1695'e gelindiğinde Anadolu'nun bir parçası olan Sakız Adası'nı müttefik donanmaya kaptırmıştır.([43]) Sakız Adası'nın kaybı halk ve padişah üzerinde büyük teessüre neden olmuş, adanın istirdâdını göremeyen II. Ahmed üzüntüler içinde vefat etmiştir.

Bunun üzerine IV. Mehmed'in büyük oğlu Şehzâde Mustafa, ikâmet ettiği odadan derhal ayrılıp tahta geçmiştir. Devlet erkânının ikazlarına rağmen Avusturya üzerine sefere çıkan II. Mustafa Lipve ve Ligoş'u alarak bir başarı kazanmışsa da; devletin ikinci sefer için saray içinde kökleri eskiye dayanan şahsiyetlerden yardım talebi([44]) bu zafere gölge düşürmeye yeter bir durumdur.

1697 senesine gelindiğinde, Üçüncü Sefer-i Hümâyun için yola çıkan Osmanlı ordusu dokuz köprüyü geçerek geldiği Zenta bölgesinde([45]) Avusturyalılar tarafından bozguna uğratıldığı için, önemli ölçüde mühimmat ve ağırlık düşmana bırakılmış, daha da önemlisi değerli komutan ve şahsiyetler göz göre göre yitirilmiştir. Avusturya cephesindeki kötü gidiş, diğer cepheler için de geçerlidir.

---

[41] Bkz. Joseph P.Von Hammer, ***Büyük Osmanlı Tarihi***, (M.Ata'nın çevirisinden), haz. M.Çevik-E. Kılıç, İstanbul,1990 , c.VI , ss. 503-507.

[42] Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, ***Osmanlı Tarihi***, Ankara, 1988, c.III, I.Kısım, ss. 537-546.

[43] Yılmaz Öztuna, ***Osmanlı Tarihi***, Ankara, 1986, c.I, s. 408.

[44] Bkz . İ.Hakkı Uzunçarşılı,***Osmanlı Tarihi***, Ankara, 1988, c.III, I.Kısım, ss. 556-560.

[45] Yılmaz Öztuna, ***Osmanlı Tarihi***,Ankara,1986, c.III, I.Kısım, ss. 583-584.

Ruslar Azak'ı, Venedikliler Bosna ve Dalmaçya'daki mühim noktaları zaptetmiştir.([46])

1699'a gelindiğinde Avusturya, İngiltere ve Hollanda'nın, Fransa'ya karşı İspanya Verâseti Savaşı'na hazırlandığını görüyoruz. Savaş ve sulh ihtimalleri hesap ediliyor; Venedik, Lehistan ve Rusya; Avusturya olmaksızın Osmanlı'ya karşı dirayet gösteremeyeceklerini düşünerek muhtemel sulhun içerisinde yer almak istiyorlardı.([47]) II. Mustafa daha çok savaş ihtimalîni göz önünde bulundurarak kudretli bir orduyu hazırda bekletmiş fakat; savaş fikri devlet ricâli arasında pek itibar görmemiştir. On altı senedir savaşan Osmanlı; Venedik, Avusturya, Lehistan delegeleri ile Fransa ve İngiltere elçiliklerinin aracılığında dört ay süren müzakereler sonucu Karlofça Antlaşması'nı imzalamıştır.([48]) Yaklaşık olarak "350.000 km^2 toprak kaybeden Osmanlı"([49]), Macaristan'dan tamamen uzak kalacak, Lehistan üzerinde bir daha hakimiyet kuramayacaktır.

XVII. y.y.'a Haçova ve Kanije zaferleriyle adım atan Osmanlı İmparatorluğu, yüzyılın sonuna gelindiğinde Karlofça Antlaşması'nı imzalayarak artık eskisi kadar kudretli olmadığını uluslararası bir platformda belgelemiştir. Tabi ki bu düşüş birçok sebebe dayanmaktadır :

Özetleyecek olursak; Osmanlı İmparatorluğu bu dönem içerisinde çocuk yaşta padişahlar ve onların nâibeleri tarafından yönetilmeye başlanmış, liyâkatsiz idareciler tarafından batağa doğru sürüklenmiştir. Merkezî idaredeki bu aksamanın bir neticesi olarak huzur ve güvensizlik ortamı oluşmuş, bu da birçok isyanın çıkmasına zemin hazırlamıştır. Celâlî isyanları gibi büyük bir sorun varken, Avusturya ve İran gibi ciddî düşmanlarla senelerce süren harpler, askerîn ve halkın psikolojisini bozarken diğer taraftan hazineyi de boşaltmıştır.

Ülkeye hesapsızca giren yabancı sermaye ve para, zaten beli bükülmüş esnafı iflasa sürüklemiştir. İthalat-ihracat dengesi bozulmuş, Osmanlı parasının alım gücü

---

[46] İ.Hakkı Uzunçarşılı , ***Osmanlı Tarihi*** , Ankara,1988, c.III, I.Kısım, ss. 583-584.

[47] Yılmaz.Öztuna, ***Osmanlı Tarihi***,Ankara, 1986, c.I, ss. 415-416.

[48] Bkz. Joseph P Von Hammer, ***Büyük Osmanlı Tarihi***, (M.Ata'nın çevirisinden), haz. M.Çevik-E. Kılıç, İstanbul, 1990 , c.VI , ss 580-596.

[49] Yılmaz Öztuna, ***Osmanlı Tarihi***, Ankara, 1986, c.I, s. 419.

düşmüştür. Siyasî ve ekonomik handikapların yanı sıra bu yüzyılda, ilim dünyasında da huzursuzluklar baş göstermiştir.

Osmanlının buhranını yeni çıkan âdet ve bidatlara bağlayan Medreseliler, Tekke ehlinin dinî tavır alışlarına ve merasimlerine kaba tarzda müdahale etmişlerdir. *Kadızâdeliler-Sivâsîler* adıyla da bilinen bu hâdise, bazen Tekke ehli içinde Aziz Mahmud Hüdâyî gibi ilmiye sınıfından gelen kimselerin azalmasının bir sonucu; bazen da dönemin siyasî ve ekonomik buhranının ilim dünyasında yansıması olarak yorumlanmıştır.([50]) XVII. y.y.'da medrese ve müderrislerin sayıca büyük bir yekun teşkil etmesine rağmen, kalite açısından bir düşüş yaşadığı([51]) göz önünde bulundurulursa, meselenin liyakatsiz ellerdeki yetki ve söz hakkının yanlış ve yersiz kullanımı olduğu söylenebilir.

Siyasî ve ekonomik buhranın had safhada olduğu bu yüzyılda, IV. Murad ve Köprülüler dönemi icraatlarının imparatorluktaki iyileştirici etkisi yadsınamaz. Bu dönemlerin genel olarak özelliği, merkezî otoritenin güçlendirilmesine yönelik siyaset tarzlarıdır. Bu dönemler içerisinde Osmanlı'nın ivme kazandığı gerçektir fakat; bir ivme bir düşüş yaşayan imparatorluk, bir türlü müvâzeneyi sağlayamamıştır. Denilebilir ki XVII. y.y.'ın hastalığı istikrârsızlıktır. Siyasî ve mâlî dengenin tesis edilememiş olması pek tabi olarak bilim ve sanat üzerinde etkisini hissettirecektir. Tekke ve Medresenin sürtüşmesi, şiirlerin daha çok nasihat verir olması da bütün olarak bir düşüşün farklı göstergeleridir. Şairimiz Mustafa Ma'nevî, siyasî ve sosyal grafiğin aşağıyı gösterdiği böyle bir ortamda, böyle bir iklimde yetişmiştir. O halde şairin bir nevi meyveleri sayabileceğimiz şiirleri, az da olsa bu iklimin özelliklerini yansıtmak durumundadır.

2.2. Edebiyat ve Sanat

XVII. y.y. Osmanlı İmparatorluğu için, siyasî, sosyal ve ekonomik açıdan mağlubiyetlerin, sıkıntıların yaşandığı çalkantılı bir dönem olmasına rağmen bu asırda edebiyat ve sanat derinlik ve enginlik kazanarak ileriye doğru bir adım daha atacaktır. Çünki sanat ve hayat arasındaki bağ, birinin yaşadığı aczi yahut refahı

---

[50]Geniş bilgi için bkz . İ.Hakkı Uzunçarşılı, ***Osmanlı Tarihi*** , Ankara, 1988, c.III, I.Kısım, ss. 351-374.

[51] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, ***Osmanlı Tarihi***, Ankara, 1977, c.III, II.Kısım, s. 490.

anında diğerine yansıtmak durumundaki mecburi bir bağ değil; daha ziyade yavaş yavaş birbirine sirayet ve etki eden bir bağdır. O halde XVII. y.y.'ı bir önceki yüzyıldan bağımsız düşünerek bu yüzyılda edebiyatın bir anda hamleler yaptığını söylemek manasız olacaktır. Sanat, edebiyat ve tarih bir bütün olarak algılanabildiğinde ancak öznel olarak bir hâdise ya da bir dönem hakkında fikir yürütülebilir. Bu sebeple, biz de edebiyat hakkında genel bir girişle başlamayı uygun gördük.

Öncelikle Türk Edebiyatı'nın gelişim çizgisi,devirlerin birbirinden ayrılan tarihi, dinî, sosyal, zihinsel açılım ve farklılaşmalarına binaen üç ana bölümde incelenebilir:

"1. İslâmiyet'ten evvel Türk Edebiyatı,

2. İslâm medeniyeti tesiri altında Türk Edebiyatı,

3. Avrupa medeniyeti tesiri altında Türk Edebiyatı. "([52])

İslâmiyet öncesi Türk Edebiyatı'nın gelişim çizgisi tam olarak aydınlatılamamış olmakla beraber yazılı eserlerden önceki devirlerde bütün ibtidâî milletlerde var olan şifahî, ırksal bir söyleme geleneğinin olduğu muhakkaktır.([53]) Bu dönemin yazılı kaynaklarına ise Göktürkler döneminde rastlıyoruz. Devrin ünlü şahsiyetleri Kültekin, Bilge Hakan,Vezir Tonyukuk adına dikilen kitabeler, bazı yerleri tahrip olunmakla beraber, Türkçe'nin VIII. y.y. içerisindeki kimliğini ve kalitesini ifade etmek bakımından önem arz ederler.([54])

İslâmiyet'i kabul ettikten sonra konu, tema ve kültür değişimi yaşayan Türk Edebiyat'ı, duygu, görgü ve düşünce bakımından daha engin ve şumüllü bir hale gelmiştir.([55]) Bu değişimin ilk yansımaları diyebileceğimiz, Kutadgu Bilig, Dîvân-ı Lügâti't-Türk, Atâbetü'l-Hakâyık adlı eserler sayılabilir. Kutadgu Bilig ve Atâbetü'l-Hakâyık'ta, İranlı ünlü şair Firdevsî'nin "Şehnâme" adlı eserinin müessir olduğu bilinmektedir. Şehnâme vezninde yapılandırılmış bu eserler salt bir taklit olarak görülmemelidir. Çünki Türkler, İslâm medeniyetleriyle karşılaşmalarının akabinde o

---

[52] Mehmed Fuad Köprülü, ***Türk Edebiyatı Tarihi*** , Ankara, 2003, s. 30.

[53] Mehmed Fuad Köprülü, ***Edebiyat Araştırmaları***, Ankara, 1999, s. 57.

[54] Bkz. Mehmed Fuad Köprülü, ***Türk Edebiyatı Tarihi***, Ankara, 2003, ss. 52-59.

[55] Nihat Sami Banarlı, ***Resimli Türk Edebiyatı Tarihi***, MEB, İstanbul, 2001, c.I, s. 92.

dönem için şekil ve kaide bakımından oturmuş Acem edebiyatını takip etmişlerdir ki o dönem için bu bir zorunluluktur.([56])

Fakat Türk Edebiyatı'ndaki millî ruhu ve zevki anlamak için, halkın anladığı dili ve vezni kullanarak([57]) geniş kitlelere ulaşmış, eserleri asırlardır ışık saçan büyük mutasavvıfları anlamak gereklidir. Türkler açısından İslâm dininin yayılmasıyla tasavvufun cereyanı paralellik arz etmektedir. Tarihi yolculuğuna Arap dünyasında başlayan tasavvufi içerikli edebiyat ([58]); biz de *kolonizatör dervişler* diye de tabir edilen şahıslarla vücuda gelmeye başlamıştır. "Buhara, Semerkand, Kaşgar gibi büyük İslâm merkezlerinde birçok fedakar dervişlerin, göçebe Türkler arasına yayıldığı ve yeni akîdeler, mefkûreler götürdüğü görülüyordu."([59]) Bu gezgin dervişlerin en meşhuru olan Ahmed-i Yesevî([60])'nin eseri "Divân-ı Hikmet"([61]) ve kurduğu tarikat ile yeni bir çığır açılacak ; Anadolu'da yeni tekke ve tarikatların tesis edilmesiyle beraber zengin bir tasavvufî edebiyat meydana gelecektir.

"XII. y.y.'da Anadolu'da başlayan ve Osmanlı Devleti'nin kurulmasıyla devam eden tasavvufî edebiyat şekil bakımından iki ayrı seyir takip ederek gelişmiştir. Birisi Senâî, Ferîdü'd-dîn-i Attâr, Nizâmî, Sa'dî, Mevlâna, Sultan Veled gibi eserlerini Farsça yazmış sûfi şairlerin tesirinde İran Edebiyatı şekil ve vezinlerini başarıyla taklit ederek gelişirken; diğeri de Orta Asya'dan uzanıp gelerek Anadolu'da aynı özellikleriyle devam eden hece veznini kullanarak"([62]) gelişiyor ve Yunus Emre([63]) ile bir ekol haline gelecek Tekke Edebiyatı'nın tohumları atılmış oluyordu.

---

56 M. Fuad Köprülü, ***Türk Edebiyatı Tarihi***, Ankara, 2003, s. 141.

57 M. Fuad Köprülü , ***Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar***, Ankara, 2003, s. 35.

58 Bkz.. M. Fuad Köprülü, ***Türk Edebiyatı Tarihi***, Ankara, 2003, ss. 150-152.

59 M. Fuad Köprülü, ***a.g.e.*** , s. 218.

60 Ahmed Yesevi'nin hayatı için bkz. M. Fuad Köprülü , ***Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar***, 2003, ss. 85-110.

61 Bkz. M. Fuad Köprülü, ***a.g.e.***, ss. 135-168.

62 Ali Yılmaz, ***Köstendilli Süleyman Şeyhî***, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989, s. 7.

63 Yunus Emre'nin hayatı hakkında bilgi için bkz. M. Fuad Köprülü, ***Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar***, Ankara, 2003, ss. 246-268.

XIV. y.y. Türk dilinin dünyanın üç kıtasında konuşulduğu, Anadolu'da yerleşen Oğuz Türkleri'nin edebiyat dilinde kesin olarak Türkçe'ye döndükleri asırdır.([64]) Yunus Emre'nin edebî tesirinin açıkça görüldüğü Said Emre, Kaygusuz Abdal([65]) gibi halk şairlerinin yanı sıra; Dîvân edebiyatında da "Nesimî, Hoca Mesut, Şeyhoğlu, Ahmedî, Kadı Burhaneddîn"([66]) gibi güçlü şairler bu yüzyılda boy göstermeye başlamıştır.

"XV. y.y. kültür, sanat ve edebiyat hareketleri, Türk tarihinin en büyük imparatorluğunun kurulma ve yükselmesine"([67]) paralel olarak Dîvân edebiyatı artık kuruluş dönemini tamamlayıp klasik bir edebiyat çehresini kazanmaya başlamıştır. "Gülşen-i Râz, Mirsâdü'l-'ibâd, Faslü'l-Hitâb ,Tezkire-i Evliyâ" gibi temel eserler, Süleyman Çelebi'nin "Mevlid" manzumesi, süslü nesir alanında Sinan Paşa'nın "Tazarru-nâme'si bu devrin mühim eserleridir.([68]) XV. y.y.'ın dîvân şairleri, "Habibî, Ahmed-i Dâî, Şeyhî, İvaz paşa-zâde, Adâi, Nakşî, Ahmed Paşa, Necâti, v.s.([69]) olarak sıralanabilir.

XVI. y.y. Osmanlı kültürü "devlet kıtalarının engin genişliğinde bir kıtadan diğerine devamlı gidip gelmelerle ve gidilen her yerde birbirinden farklı insan topluluklarını, değişik hayat şekillerini, türlü dilleri, türlü sanat ve kültürleri, çeşitli medeniyet kalıntılarını yakından görüp tanımakla"([70]) kendi derinliğini ve ekollerini yaratarak, lisanını bir imparatorluğa yakışacak seviyeye ulaştırmıştır. İbn-i Kemal, Ebu's-Suûd, Kınalı-zâde gibi alimler; Sehî, Latîfi, Aşık Çelebi gibi tezkire yazarları; Zâtî, Rahmî, Hayâlî, Fuzûlî ve Bâkî gibi üstat dîvân şairleri, bu dönemin gözde simalarıdır.

XVII. y.y.'a kadar sanat ve edebiyat alanında kaydedilen mesafe, ilmek ilmek işlenen bu sağlam örgü, siyâsî ve sosyal arenada huzursuzluk yaşayan

---

[64] N.Sami Banarlı, ***Resimli Türk Edebiyatı Tarihi***, İstanbul, 2001, c.I, s. 347.

[65] M. Fuad Köprülü, ***Türk Edebiyatı Tarihi***, Ankara, 2003, s. 362.

[66] Ahmed Kabaklı, ***Türk Edebiyatı***, İstanbul, 1966, c.II, s. 207.

[67] N.Sami Banarlı, ***Resimli Türk Edebiyatı Tarihi***, İstanbul, 2001, c.I, s. 414.

[68] M. Fuad Köprülü, ***Türk Edebiyatı Tarihi***, Ankara, 2003, ss. 152-153.

[69] Ahmed Kabaklı, ***Türk Edebiyatı***, İstanbul, 1966, c.II, s. 217.

[70] N.Sami Banarlı, ***Resimli Türk Edebiyatı Tarihi***, İstanbul, 2001, c.I, s. 557.

imparatorluğun sanat hayatının devamını sağlamıştır diyebiliriz. Böylece XVII. y.y. sanat ve edebiyatta yürüyüşüne devam etmiştir. Biz de bu yürüyüşü daha yakından seyredebilmek için, asrın en hassas sinir uçları diyebileceğimiz gözde sanatçı şahsiyetleri ve şiirdeki yeni tarz kullanımları ana hatlarıyla ifade etmeye çalışacağız:

XVII. y.y.'a damgasını vuran şairlerin ilki I. Ahmed devrinde İstanbul'a gelen ve sarayın büyük takdirlerine mazhar olan fakat hazin bir sonla hayatını yitiren Nef'î (ö.1635)'dir.([71]) Osmanlı Türk kasideciliğine zengin kelime hazinesi ve hayal gücüyle kattığı ahenkli kasideleri ile döneminde takdirle karşılanmıştır.([72]) "Nef'î velveleli ve parlak kasideleriyle devrini böylece meftûn etti. Sanki her kasidesinde yeni bir infilak oluyordu."([73])

Nef'î'nin şiirlerindeki Farsça tamlamaların fazlalığı, engin hayal gücü, mübalağaya düşkünlüğü, tezat sanatına sık sık başvurması gibi verilere dayanarak, onun "Sebk-i Hindî" tarzından ilk etkilenenlerden biri olduğu ifâde edilmiştir.([74]) "Sebk-i Hindî"([75]) genel anlamıyla, İranlı şairlerden neşet etmiş bir tarz olup, dizelerde anlam inceliği ve giriftliğinin ön plana çıkarıldığı, insan ruhunun çektiği acıların aşırı bir lirizm ile mübalağa edilerek anlatıldığı bir tarzdır. Adeta istikbaldeki daha kötü ve talihsiz günleri hisseden şairler şimdiden acı çekmeye başlamışlardır.

XVII. y.y.'ın ilk yarısında Nef'î'nin yanı sıra, samimi bir lirizm ve durulukla şiirlerinde kendini ifade eden Şeyhülislâm Yahya Efendi([76]); Sebk-i Hindî tarzının en başarılı temsilcilerinden Nâili (ö.1666) ve Neşâtî (ö.1674); ayrıca mesnevi edebiyatına yeni konular getiren Nevîzâde Atâî (ö.1635)([77]) sayılmalıdır.

---

[71] Komisyon, ***Osmanlı Kültür ve Sanat Ansiklopedisi***, Ankara, 1999, s. 631.

[72] N. Sami Banarlı, ***Resimli Türk Edebiyatı Tarihi***, İstanbul, 2001, c.II, s. 651.

[73] Vasfi Mahir Kocatürk,***Türk Edebiyatı Tarihi***, Edebiyat Yayınevi, Ankara, 1964, s. 437.

[74] Mine Mengi, ***Eski Türk Edebiyatı Tarihi***, Ankara, 2003, ss. 185-186.

[75] Bkz. Mine Mengi , **a.g.e.**, ss. 51-52.

[76] Bkz. E.J.Wilkinson Gibb , ***Osmanlı Şiir Tarihi***, Terc. A.Çavuşoğlu, Ankara, 1999, c.III-IV, ss.195-198.

[77] 78. Mine Mengi, ***Eski Türk Edebiyatı Tarihi*** , Ankara, 2003, ss. 190-200.

Asrın ikinci yarısında, "manzûm ve mensûr eserleri ve şiirlerindeki çeşitli cepheleriyle dîvân edebiyatının en geniş temsilcisi" ([78]); " tefekkür edebiyatı çığırını açan bir şahsiyet"; "Hikemî şiir akımının en güçlü mümessili"([79]) gibi ifadelerle tanıtılan Nâbî (ö.1712) bir mihenk olarak önümüze çıkmaktadır. "Hikemiyât"([80]); düşünceye ve düşündürmeye önem veren, didaktik, eşyanın arka planını kurcalayan, öze inmeye gayret eden bir tarz olarak ifade edilebilir. Nâbî'den sonra daha da ilgi gören bu şiir akımı, "Sâbit, Râmi Mehmet Paşa, Sâmî, Seyyid Vehbî, Çelebizâde Âsım"([81]) gibi isimlerle temsil edilmiştir. XVII. y.y. dîvân şiirinin bahsettiğimiz şahsiyetlerin dışında pek çok şairleri bulunmaktadır :

Bunlar, "Hâleti (ö.1630), Veysî (ö.1627), Bursalı Hâşimî (ö.1631), Riyâzi (ö.1644), Mantıkî (ö.1634), Bursalı Haylî (ö.1630), Zamîrî (ö.1648), Sabûhî (ö.1647), Mâlî (ö.1648), Vecdî (ö.1660), Rif'atî (ö.1669), Mezâki (ö.1675), Na'tî (ö.1679), Tecellî (ö.1688), Yesrî (ö.1693), Sırrî (ö.1699) ve Fâsih (ö.1689) v.s." olarak sıralanabilir.

XVII. y.y. dîvân şiiri kalite ve sayı bakımından bir önceki asrın edebî başarısını bir adım daha ileriye götürmüştür. Terakkî yalnız şiir sahasına münhasır değildir. Bu yüzyılda İbn-i Kemâl, Ebu's-Suûd, Kınalı-zâde gibi büyük alimler yetişmemiş olsa da; buna mukabil tarih, coğrafya, biyografi alanlarında bilimsel üslûbun önderlerinden Katip Çelebi (ö.1657) gibi bir şahsiyet; Nâimâ (ö.1716), Peçevî (ö.1649) gibi tarihçiler göz doldurmuşlardır.([82]) Ayrıca Evliya Çelebî (ö.1681) fotografik zekası ve rakîk kişiliğiyle, imparatorluğun yaşadığı coğrafyayı kendi penceresinden göstererek yüzyıldaki yerini almıştır. Süslü nesir alanında abartılı ve ağır ifadeleri kullanmalarıyla meşhur Veysî ve Nergisî([83]); tezkire alanında

---

[78] Vasfi Mahir Kocatürk, ***Türk Edebiyatı Tarihi*** , Ankara, 1964, s. 457.

[79] Mine Mengi, ***Eski Türk Edebiyatı Tarihi***, Ankara, 2003, s. 194.

[80] Bkz . Mine Mengi, ***a.g.e.*** , ss. 182-183.

[81] Mine Mengi, ***a.g.e.*** , s. 183.

[82] Vasfi Mahir Kocatürk, ***Türk Edebiyatı Tarihi***, Ankara, 1964, ss. 199-201.

[83] Komisyon, ***Osmanlı Kültür ve Sanat Ansiklopedisi***, Ankara, 1999, s. 630.

ise Yûmnî, Seyrek-zâde Âsım, Faizî, Beliğ, Silahtar-zâde Mehmed Emin, Şefkat([84]), isimleri sayılması gereken müelliflerdir.

XVII.y.y.'da Medrese taassubuna maruz kalan Tekke erbabı içerisinden yine de birçok önemli şahsiyet yetişmiştir. Yüzyılın ilk yarısında, Alevî-Bektaşî çevrelerinde büyük rağbet gören Kul Himmet (ö.XVII. y.y. başları), Melâmî büyüklerinden Bezci-zâde Muhyî (ö.1161) ile Lâ-mekânî Hüseyin (ö.1622), halk ve padişahtan büyük saygı gören Celvetiyye tarikatı şeyhi Aziz Mahmud Hüdâyî (ö.1628), Halvetiyye'nin ileri gelenlerinden Abdulehad Nuri (ö.1650), Akkirmanlı Nakşî (ö.1654) ve ilahileriyle tanınan Sinân-ı Ümnî (ö.1657); yüzyılın diğer yarısında ise Melâmi büyüklerinden İbrahim Efendi (ö.1665) ve onun halifesi Sunullâh Ğaybî (ö.XVII. y.y.'ın ikinci yarısı), Mesnevi şârihi Sarı Abdullah Efendi (ö.1640), Halvetiyye'den Niyaziyye ve Mısriyye kolunun kurucusu Niyazi Mısrî (ö.1694) gibi önemli şairler vücut bulmuştur.([85])

Aşık Edebiyatı zaviyesinden çok parlak geçen bu asırda, halk şairleri aruz vezni, gazel ve murabba' gibi dîvân nazım şekillerini de sanatlarında icra etmişlerdir. Dîvân şiiri ile Halk şiiri arasında dil, şekil ve muhteva bakımından farklılıklar olmakla beraber; hissiyat paydasında buluşan farklı tip ve ekoldeki sanatçılar, aslında sanat mefhumunun bir tahta parçası gibi bölünemeyeceğini tarih boyunca ispat etmişlerdir. Halk şiirinin bu asırdaki zirvesi kabul edebileceğimiz Karacaoğlan ile bir önceki yüzyılın güçlü şairi Fuzûli arasındaki söyleyiş benzerliği([86]) dikkati çeken bir noktadır. XVII. y.y. Karacaoğlan'ın yanı sıra "Aşık Ömer, Gevherî, Kâtibî, Kuloğlu, Gâzî, Aşık Hasan, Demircioğlu, Seyyâhî, Keşfî, Kayıkçı Kul Mustafa" ([87]) gibi meşhur saz şairlerinin yetiştiği bereketli bir dönemdir.

XVII. y.y. Osmanlı mimarisi, mermercilik, çinicilik ve süsleme sanatlarında da üstün bir seviyeye ulaşmış, bu asrın başlarında Sultan Ahmed Camiî, asrın

---

[84] Geniş bilgi için bkz. Komisyon, ***Şair Tezkireleri***, Ankara, 2002, ss. 77-99.

[85] Komisyon, ***Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi***, İstanbul, 1989, c.X, s. 545.

[86] Bkz. Amil Çelebioğlu, ***Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları***, İstanbul, 1998, ss. 711-723.

[87] N.Sami Banarlı, ***Resimli Türk Edebiyatı Tarihi***, İstanbul, 2001, c.II, s. 651.

ortalarında ise Eminönü'nde Yeni Camiî gibi muazzam eserleri inşâ etmiştir.([88]) Mimaride görülen bu ilerleme musiki için de geçerlidir. "Işıklı dantelalar bestekârı" diye vasıflandırılan Hâfız Post ve onun talebesi Buhûrî-zâde Itrî([89]), Türk Klasik Musikisi'ni temellendiren ve bir adım öteye taşıyan müstesna şahsiyetlerdir.

Bu noktaya kadar ana hatlarıyla ifade etmeye çalıştığımız XVII. y.y. sanat hayatı içerisinde,dîvânını transkribe ettiğimiz Mustafa Ma'nevî, Dînî Tasavvufî Türk Edebiyatı içerisinde, şeyh bir şair olarak bizce bu devrin mühim temsilcilerinden biridir. Çünki daha önce ifade ettiğimiz gibi, bütünün tam bir idraki için bütün parçaları aydınlığa çıkarmak zorundayız ve her parça müstakil olarak bir önem arz etmektedir.

Mustafa Ma'nevî'nin Dîvânı; Allâh aşkıyla yoğrulmuş bir kalbin, ciddi bir tasavvufi gelenekte eğitilmiş zihnin yansımalarıdır. Hayatı hakkında yeterli tafsilat bulunmayan Ma'nevî'nin, devir içerisindeki tanınmışlığı şairliğinden çok şeyhliği yahut vaizliğiyle alakadardır. Ayrıca II. Mustafa döneminde imzalanan Karlofça Barış Antlaşması için, dönemin sadrazamı Amca-zâde Hüseyin Paşa'ya 110 mısralık bir kaside sunan Ma'nevî'nin dönemin siyasî makamlarıyla enteraktif bir ilişki içerisinde olduğunu söyleyebiliriz. Mustafa Ma'nevî tarikat ehli bir ailenin ferdi olarak büyümüş ve devamında kendisi de İstanbul'a Mehmet Paşa Zaviyesi'nin şeyhi olarak gelmiştir.

Ma'nevî evvela Halvetî bir şeyh daha sonra bir şairdir demek daha doğru olacaktır. Zaten Halvetiyye tarikatı içerisinde şiirin kullanımı oldukça yaygın olduğundan bizce Mustafa Ma'nevî de hislerini şiirle ifade etmek istemiştir. Ayrıca XVII. y.y. İstanbul'u, hayatın inceldiği, sanatın her alanında yürüyüşe devam edildiği bir mekandır. O dönemde İstanbul'un sanat ve edebiyat kokan havasını teneffüs etmek dahi insanı şair etmeye muktedirdir demek pek de mübalağa olmayacaktır.

Son olarak, o dönem içinde rastgele ve daha önce hakkında kimsenin araştırma yapmadığı bir şahsı incelemeye başladığınızda; o şahsın birçok önemli vazifeyi ifa ettiğini yahut sanatın herhangi bir nevinde yaratıcılığını gösterdiğine

---

[88] İ. Hakkı Uzunçarşılı, ***Osmanlı Tarihi (XVI.y.y.'ın Ortalarından XVII.y.y. Sonuna Kadar)***, Ankara, 1977, c.III, II.Kısım, s. 553.

[89] N. Sami Banarlı, ***Resimli Türk Edebiyatı Tarihi***, İstanbul, 2001, c. II, s. 650.

şahit olmak mümkündür. Osmanlının kudreti ve perestişi sınırlarıyla değil de daha çok tabandan zirveye dalga dalga yayılan sanat ve yaratım gücüyle ölçülmelidir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MUSTAFA MA‘NEVÎ’NİN

HAYATI, ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

A. HAYATI

1. Doğumu, İsmi ve Mahlası

Mustafa Ma‘nevî’nin hayatı hakkında yaptığımız araştırmada, ondan bahseden yazma ve matbu eserleri incelememize rağmen Ma‘nevî’nin doğum tarihi ve yeri hakkında kesin bilgiler elde edemedik. Safâyî Tezkiresi ve Mecma‘-i Şu‘arâ’da Ma‘nevî’nin Bolu sancağı havâlisinden([90]) ; Vefeyatnâme’de ise İstanbul doğumlu olduğu (*şehrîdir*) kaydedilmiştir. Müellifimizin doğum yeri ve tarihi hakkında kesin bir şey söylemek mümkün olmasa da babası Karabâş-ı Velî’nin, Arapkir, Çankırı ve İstanbul’daki ilim tahsili serüveninde henüz genç olduğunu göz önünde bulundurarak; maişet kaygısı ve talebeliğin külfetini sırtlanmasının, aynı zaman diliminde yürütülmesi ihtimalînin zayıf olduğunu düşünüyoruz. Bu sebeple tasavvufa meylinden sonra yerleştiği ve yaklaşık otuz sene müddetince ikâmet ettiği Kastamonu ilinin aile hayatına geçiş için daha ehven bir zemin oluşturduğunu düşünerek ve doğum yeri hakkında verilen bilgilerin birbiriyle aynı olmamaları gerçeğine dayanarak Ma‘nevî’nin Kastamonulu olması güçlü bir ihtimaldir.

Karabaş şeyhi ‘Ali Efendi’nin mahdûmu ve halîfesi olarak tanıtılan([91]) şairimizin ismi kaynaklarda “Ma‘nevî Efendi, Mustafa Efendi”([92]); “Mustafa Ma‘nevî Efendi”([93]) diye geçmektedir. Dîvânını istinsah edenlerden Ali Haydar b. Muhtar ise Ma‘nevî’nin künyesini şöyle kaydetmiştir: “Karabaş ‘Ali ‘Alaaddîn El-Etval’in oğlu Şeyh Mustafa Ma‘nevî Efendi.”([94]) Diğer nüshadaki kayıtta şu şekildedir: “Pîr-i sânî Karabâş ‘Ali Efendi Hazretleri’nin veled-i sulbü Mustafa Ma‘nevî Efendi..”([95]) Şiirlerinde “ *Ma‘nevî* ” mahlasını kullanan şairimizin, niçin bu mahlası kullandığı, kendisi tarafından yapılan bir tercih mi yoksa dışarıdan bir yakıştırma sonucu mu bu mahlası aldığı hususunda incelediğimiz kaynaklarda bir bilgiye rastlamadık. Daha önce ifade ettiğimiz gibi Mustafa Ma‘nevî’nin hayatı hakkındaki bilgiler, neredeyse hiç tafsilat belirtmeyen, daha çok kabataslak tanımlardan ibarettir.

2. Ailesi

[90]Mustafa Safayî,***Tezkiretü’ş-Şuarâ***,Süleymaniye Kütüphanesi,Esad Efendi Bölümü, nu.2549, c.II, vr. 259/B ;v.d. Mehmet Nail Tuman, ***Tuhfe-i Nâili*** (Dîvân Şairlerinin Muhtasar Biyografileri), Haz.Cemal Kurnaz-Mustafa Tatcı, Ankara, 2001, c.II, s. 968.

[91] Hüseyin Vassaf, ***Sefîne-i Evliyâ-i Ebrâr Fî-Şerh-i Esmâr-ı Esrâr***, c.IV, Süleymaniye Ktp.Yazma Bağışlar, nu. (2305-2309), s. 19.

[92] Mirza-zâde Mehmed Emin Salim, ***Salim Tezkiresi***, Esad Efendi Böl. ,nu. 3872, s. 622.

[93] Hüseyin Ayvansarayi, ***Tercümetü’l-Meşâyih***, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi Böl. , nu.1375, vr. 30/B.

[94] Bkz.Şairimizin dîvânıyla beraber yedi farklı eseri içeren mecmûatü’r-resâil tarzında yazılmış eser. Süleymaniye Ktp.Haşim Ef. Böl., nr.76, vr. 56/B.

[95] ?, ***Mecmûatu’r-Resâil***, Marmara Üniv., İlâhiyât Fakültesi, Yazmalar, nu. 23.

Ma‘nevî’nin ailesi hakkındaki bilgiler genel olarak babası Karabaş ‘Ali ‘Alaaddin El-Atvel (Karabâş-ı Velî) hakkında yazılanlarla sınırlıdır. Kendisi gibi iki erkek kardeşi hakkında da pek malumat yoktur. Bu nedenle önce kardeşleri hakkındaki kısa bilgileri sunduktan sonra, daha ayrıntılı olarak babasının hayatını, eserlerini ve ayrı bir madde olarak Halvetiyye’nin bir alt şubesi olan ve Ma‘nevî’nin babasına nisbet edilen *Karabâşiyye* tarikatını tanıtacağız.

Kardeşlerinden biri Uzun ‘Ali Efendî’nin oğlu, Şeyh Hasan ‘Adnî Efendi (ö.1125/1714)([96]) ve Hasan Çelebi([97]) isimleriyle kaydedilen şahıstır. Şeyh Hasan Efendi’nin Mısır’ın başkenti olan Kahire’de Kara Meydan adıyla meşhur bir mahallede *Kırklar Makâmı* diye tabir olunan Kara Mehmed Paşa’nın ihya eylediği âsitânede şeyh olduğu belirtilmiştir.([98]) Hasan Efendi hakkında bulabildiğimiz malumat mea‘t-teessüf bu kadarla sınırlıdır.

Müellifimizin diğer kardeşinin ismini ve bahsini sadece bir kaynakta bulabildik. Adı Çelebî Hüseyin Efendî olan bu zât müstahlef ve irşâda icâzetli olmakla beraber târik-i dünya-dünyaya ehemmiyet vermeyen birisi olduğu için babası tarafından halîfe sıfatıyla herhangi bir beldeye tayin edilmediği belirtilmiştir.([99])

Mustafa Ma‘nevî’nin babası, “Meşâyih-i Halvetiyye’den Karabaş Şeyhi ‘Ali ‘Alaaddîn Efendi”([100]) olup daha çok *Karabâş-ı Velî* ismiyle meşhurdur. Bu ismi başına sardığı siyah Halvetî sarığı ve sahip olduğu yüksek derecelere binaen almıştır.([101]) Biz de kendisinden bahsederken bu ismi kullanacağız. Karabâş-ı Velî ’nin doğum yeri o dönem Sivas sancağına bağlı, bugün ise Malatya’nın bir ilçesi olan Arapkir’dir. Doğum tarihi 1020-1611’dir. Arapkir’de başlayıp Çankırı ile devam eden tahsil hayatını, Fatih Medreselerinde tamamladığı ifade edilmiştir.([102]) Medresedeki genç talebelik senelerinde tasavvufa meyleden Karabâş-ı Velî daha sonra Kastamonu’ya gitmiş, orada Şa‘bân Efendi Zâviyesi seccâde-nişîni Şeyh Çorumlu Ali Efendi’nin inâyeti ve onun halifesi Kastamonulu Mustafa Muslihuddin Efendi’nin tarikat eğitimiyle seyr ü sülûkünü tamamlamış, nihayetinde hilâfete nail olmuştur.([103])

---

[96] Mehmet Nail Tuman, ***Tuhfe-i Nâili*** (Dîvân Şairlerinin Muhtasar Biyografileri), Haz.Cemal Kurnaz-Mustafa Tatcı, Ankara, 2001, c.II, s. 654.

[97] Hasan Efendi-zâde Senâî, ***Menâkıb-nâme-i Hazret-i Şeyh Nasûhî***, Fatih- Millet Ktp., vr. 26/B.

[98] Hasan Efendi-zâde Senâî, ***Menâkıb-nâme-i Hazret-i Şeyh Nasûhî***, Fatih- Millet Ktp., vr. 26/B.

[99] Hasan Efendi-zâde Senâî, ***Menâkıb-nâme-i Hazret-i Şeyh Nasûhî***, Fatih- Millet Ktp., vr. 26/B.

[100] Mirza-zâde M. Emin Salim, ***Tezkire***, Esad Ef. Böl., nu. 3872, s. 622.

[101] Kerim Kara, ***Karabaş Velî (Hayatı, Fikirleri,Risâleleri)***, İstanbul, 2003, s. 60.

[102] **“Karabâşiyye”** maddesi , haz. Kerim Kara, ***DİA***, c.XXIII, s.369 v.d. ; Mehmed Tahir, ***Osmanlı Müellifleri***, I-III ve Ahmed Remzi Akyürek “Miftâhu’l-Kütüb ve Esâmi-i Müellifîn Fihristi”, İstanbul, c. I, 1975, s. 148.

[103] Şeyhi Mehmed Ef., ***Şakâiku’n-Nu’mâniyye ve Zeyilleri (Vakâyiu’l-Fudalâ)***, Neşr. Abdülkadir Özcan, İstanbul, 1989, s. 148.

Uzun seneler burada (yaklaşık 30 sene) kalan Karabâş-ı Velî Mustafa Muslihuddin Efendi'nin vefâtı üzerine (1072/1662) Kastamonu'dan ayrılmıştır. Yaklaşık 20 yıl boyunca Arap ülkelerini dolaştıktan sonra([104]) 1081/1669-1670 tarihinde Üsküdar'a gelen Karabâş-ı Velî ([105]), Rum Mehmed Paşa Camîi Şerifi'ne dahil olup dört sene boyunca burada inzivaya çekilmiştir.([106]) Bu inziva döneminin devamında 1085/1674'te Vâlide Atik Zâviyesi şeyhliği kendisine ihsan olunmuştur.

Padişah III. Murad'ın annesi Nurbânû Vâlide Sultan tarafından yaptırılan külliyenin bir parçası olan zâviye başından beri Halvetiyye tarikatına tahsis edilmiş idi. Fakat bu zâviye gerçek şöhretine müellifimizin babası Karabâş-ı Velî'ye nisbet edilen "Karabâşîlik" âsitânesi olmasından sonra kavuşmuştur.([107]) Bu zâviyedeki şöhretini anlatması bakımından IV.Mehmed'in şu sözleri dikkate şayandır:

"Bu Şeyh Efendi'nin vaazı bana o kadar tesir ediyor ki, İbrahim Edhem gibi taht ve tâcı bırakıp dağlara düşesim geliyor."([108])

Beş sene müddetince şeyhlik vazifesini ifa eden Karabâş-ı Velî bazı ilim erbâbının hoş olmayan sözleri kendisine isnâdı sebebiyle ([109]) 1090/1679 Şaban'ında Limni adasına sürgüne gönderilmiştir.([110]) Limni Adası'ndaki mecburi ikâmeti dört sene süren Karabaş-ı Velî, devletin müsaadesiyle 1094/1683 senesinde Üsküdar'a dönmüştür.([111]) Padişahın tekrar Karabâş-ı Velî'nin çekim alanına girmesi ihtimalîni göz önünde bulunduran dönemin uyanık sadrazamı Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, müellifimizin babasını hacca gitmeye mecbur etmiştir.

Karabâş-ı Velî bir müddet Medine'de ikamet etmiş, bu dönemde halîfeliğe Bolulu Mustafa Efendi'yi tayin etmiştir([112]) ki bazı kaynaklarda şairimiz Ma'nevî'nin doğum yeri hakkında söylenen şeylerin bu şahısla ilgisi olabilir. İkisi de Karabâş-ı Velî'nin halifesidir ve isim benzerliği yanlış bir bilgiye mahal vermiş olabilir. Zaten sadece bir kaynak Ma'nevî'nin Bolulu olduğunu belirttiği için; iki

---

[104]**" Karabâşiyye"** maddesi , haz. Kerim Kara, ***DİA***, c.XXIII, s. 369.

[105] Mehmed Süreyya, ***Sicilli-i Osmânî***, Matbaa-i Âmire, 1311, s. 517.

[106] Şeyhi Mehmed Ef., ***Şakâiku'n-Nu'mâniyye ve Zeyilleri (Vakâyi'u'l-Fudalâ)***, Neşr. Abdülkadir Özcan, İstanbul, 1989, s. 148.

[107] Kerim Kara, ***Karabaş Velî (Hayatı, Fikirleri,Risâleleri)***, İstanbul, 2003, s. 78.

[108] Hüseyin Vassâf, ***Sefîne-i Evliyâ-i Ebrâr Fî-Şerh-i Esmâr-ı Esrâr***, c.IV, Süleymaniye Ktp.Yazma Bağışlar, nu. (2305-2309), c.IV, s. 30.

[109] Şeyhi Mehmed Efendi, ***Şakâiku'n-Nu'mâniyye ve Zeyilleri (Vakâyiu'l-Fudalâ)***, Neşr. Abdülkadir Özcan, İstanbul, 1989, s. 148.

[110] Mehmed Süreyya, ***Sicilli-i Osmâni***, Matbaa-i Amire, 1311, s. 517.

[111] Necdet Yılmaz , ***Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (Sûfiler,Devlet ve Ulemâ)***, OSAV, İstanbul, 2001, s. 106.

[112] **"Karabâşiyye"** maddesi , haz. Kerim Kara, ***DİA***, c.XXIII, s. 370.

şahsın bilgisinin karışma ihtimaline ve müellifimizin doğum yeri ve tarihi hakkında kaynakların mutabakatı olmadığı gerçeğine dayanarak bu hususta sadece kanaat belirtmek noktasında kaldık.

1096/1684 tarihinde hac vazifesini ifa etmeye giden Karabaş-ı Velî([113]), Peygamberimizin kabri olan Medine'deki Ravza-i Mutahhara'yı ziyareti sonrası, Mısır'a giden bir kafileyle geri dönmek üzere yola çıkmış([114]); fakat daha Mısır'a ulaşamadan "h. 1097/1686 Safer'inin ikinci Cuma günü"([115]) vefat etmiştir. Vefatının akabinde Şeyhu'l-Gazzâlî denilen bir zâtın türbesine defnedilmiştir. "
" cümlesi vefat tarihidir.([116])

Karabâş-ı Velî hayatını irşâd faaliyetlerine adamış güçlü bir mutasavvıf olmanın yanı sıra, birçok eser kaleme almış önemli bir müelliftir. Onun başlıca eserleri:

İlmine ve irfanına dalalet ettiği dile getirilen, Muhyiddîn Arabî'ye ait Füsûsu'l-Hikem adlı eserin şerhi *"Şerh-ı Fusûsu'l-Hikem"* ve yine aynı eserin şerhinin muhtasar bir yazılımı,*"Câmi'u Esrâr-ı Fusûs"* ; devrân hakkındaki fikirlerini dile getirdiği *"Devrân-ı Sûfiyye"* ; tarikat adabıyla ilgili Arapça bir risâle olan *"Mi'yâru't-Tarîka"* ; Ehli Sünnet inancının akâid mevzuundaki orijini diyebileceğimiz Nesefî akâdinin tasavvufi bir imbikten geçirilmiş yorumu olan*"Şerh-i 'Akâid-i Nesefiyye bi-Lisâni't-Tahkîk"* ; İslâm'ın beş şartının avâm-hâs-ehas seviyesindeki insan tiplerine göre göreceli bir yorumu olan*"Tarîkat-nâme"* ; İslâm dinini mertebelerine göre taksim edip incelediği *"Esâsü'd-Dîn"* ; âlemlerin asıllarının ve hurûfî manaların işlendiği Türkçe bir eser olan *"Risâle fî Beyân-ı Usûl-i Erbaîn"* ; Muhyiddin Arabî'nin aşk kasidesine yaptığı şerh *"Şerh-i Kasîde-i 'Aşkıyye li'ş-Şeyhi'l-Ekber"* ; rüya tabiri hususunun işlendiği küçük bir risâle olan *"Ta'bir-nâme"*; Tâhâ suresinin ilk sekiz ayetinin tefsiri *"Tefsîr-i Sûre-i Tâhâ"* ; **"Küntü kenzen..."** kudsî hadisinin tasavvufî bir şerhi olan *"Beyân-i Şerâit-i mâ usûl-i 'Aşera"* ; **"el-'ılmü selâsetün...."** ibaresiyle başlayan hadisin açıklandığı küçük bir risâle olan *"Risâle-i fî't-Tasavvuf"* ; Peygamber Efendimize sevdirilen üç şeyi (kadın, hoş koku, namaz) bildiren hadisin açıklaması *"Şerh-i hadis-i Hubbibe İleyye min dünyâküm..."* olarak sıralanabilir.([117])

Karabâş-ı Velî'nin ilmi gün gibi aşikardır. Ma'nevî adeta ayaklı bir kütüphanenin, bir ilim çeşmesinin himmetinde yetişmiştir. Fakat müellifimiz babası gibi eserleriyle değil de daha çok vaizliği ile meşhur olacaktır ki bu şöhrette kaynaklarda fazla yer kaplamaz.

3. Karabâşiyye

---

[113] Mehmed Süreyya, ***Sicilli-i Osmânî***, Matbaa-i Âmire,1311,s. 517.

[114] Şeyhî Mehmed Ef., ***Şakâiku'n-Nu'mâniyye ve Zeyilleri (Vakayiu'l-Fudalâ)***,neşr. Abdülkadir Özcan, İstanbul, 1989, s. 148.

[115] Şeyhî Mehmed Ef., ***a.g.e.***, s. 148.

[116] Necdet Yılmaz, ***Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (Sûfiler,Devlet ve Ulemâ)***, İstanbul, 2001, s. 107.

[117] Karabâş-ı Velî'nin eserlerinin içeriği ve nüshaları hakkında geniş bilgi için bkz.Kerim Kara, ***Karabaş Velî (Hayatı, Fikirleri,Risâleleri)***, İstanbul, 2003, ss. 125-156

Karabâşiyye, Halvetiyye tarikatının Cemâliyye koluna bağlı Şa'bâniyye şubesinin bir alt birimidir. Karabâş Velî, Şeyh Alâaddin 'Ali el-Atvel tarafından (ö.1097-1685-86) kurulmuştur. Karabâş-ı Velî'nin başına siyah Halvetî sarığı sarması sebebiyle tarikat bu adla anılmıştır.

"Karabâşiyye tarikatının silsilesi Karabâş-ı Velî'nin ikinci şeyhi Mustafa Muslihuddin (ö.1072/1659), birinci şeyhi İsmail Çorûmî (ö.1057/1647), Ömer el-Fuâdî (ö.1046/1636), Muhyiddin Kastamônî (ö.1013/1604) , Şeyh Şa'bân-ı Velî (ö.976/1569), Hayreddin Tokâdî (ö.931/1525), Çelebî Sultan, Cemâl Halvetî Aksarâyî (ö.899/1491), Pir Muhammed Erzincânî (ö.879/1475) vasıtasıyla Seyyid Yahya Şirvânî'ye (ö.869/1464) ulaşır."([118])

Otuz iki bin kişiye bîat verdiği ve 685 halife yetiştirdiği kaydedilen([119]) Karabâş-ı Velî'nin göze çarpan en önemli özelliği , başka tarikattan olup kapısına gelen dervişleri kendi tarikatları üzerine terbiye etmesi ve bu yolla pek çoğuna bağlı bulundukları tarikata göre hilâfet vermesidir. Bu hareket tarzı ona has bir seyr-i sülûk olmakla beraber, onun geniş tecessüs ve fikriyâtını göstermesi bakımından da önem arz etmektedir. Fi'l-hakîka ilmî ve dînî sahada tartışmaların yaşandığı bir dönem de ve üstelik kendisinin bu çekişmeli ortam sebebiyle sürgüne dahi gönderildiği düşünülürse; dervişleri kendi tarikatlarına göre eğiten, yani tasavvufu bir bütün olarak yaşayan bu ilim adamının rakîk şahsiyeti tartışılmazdır.

Karabâş-ı Velî'nin tesis ettiği bu yeni birim de kendi içinde bölümlere ayrılmıştır. "Halifelerinden Seyyid Mehmed Nasûhî'ye Karabâşiyye'nin *Nasûhîyye* kolu nisbet edilmiş, Nasûhiyye kolundan Çerkeşî Mustafa Efendi'ye mensup *Çerkeşiyye*, Çerkeşî'nin halifelerinden Gerdeli Hacı Halil'e mensup *Halîliyye*, yine Çerkeşî'nin halifelerinden Beypazarlı Ali'nin halifesi Kuşadalı İbrâhîm Efendi'ye mensup *İbrâhîmiyye* yahut *Kuşadaviyye* kolu zuhur etmiştir. Karabâşiyye, Karabâş-ı Velî'nin halifelerinden Bolulu Mustafa Efendi'nin müridi olan Seyyid Kutbüddin Mustafa el-Bekrî es-Sıddîkî (ö.1162/1749) tarafından Arap ülkelerinde yayılmış ve kendisine tarikatın *Bekriyye* kolu nisbet edilmiştir. Bekriyye'den Kemâleddin Mustafa'ya (ö.1199/1784) nisbet edilen *Kemâliyye*, Muhammed b. Sâlim el-Hifnî'ye (ö.1181/1767) mensup *Hifniyye*, Muhammed b. Abdülkerim es-Semmân'a (ö.1189/1775) nisbet edilen *Semmâniyye*, ondan da Feyzüddin Hüseyin'e (ö.1309/1891) mensup *Feyziyye*, Hifniyye'den Ahmed b. Muhammed ed-Derdîr'e (ö.1201/1786) nisbet edilen *Derdîriyye*, Muhammed b. Abdurrahmân el-Ezherî'ye (ö.1207/1792-93) mensup *Ezheriyye*, Muhammed b. Abdurrahmân'a (ö.1208/1794) nisbet edilen *Rahmâniyye*, Seyyid Ahmed et-Ticânî'ye (ö.1230/1815) nisbet edilen *Ticâniyye* kolları doğmuştur. Böylece Karabâş Velî silsilesinden gelen şeyhler tarafından Kuzey Afrika'ya yayılmıştır. Karabâş

---

[118] Kerim Kara, ***Karabaş Velî (Hayatı, Fikirleri,Risâleleri)***, İstanbul, 2003, s. 181.

[119] Karabâş-ı Velî'nin halifeleri hakkında geniş bilgi için bkz. Kerim Kara, ***a.g.e.***, İstanbul, 2003, ss. 187-225.

Velî'nin halifelerinden İstanbullu Ömer Ârifî ve Kastamonulu Hüseyin Efendi'ye nisbet edilen *Ârifiyye* ve *Hüseyniyye* kolları yaygınlık kazanmıştır."([120])

Karabâş-ı Velî'nin beslendiği evren Halvetiyye gibi muazzam bir bütünlüktür. Siyasî dengenin tesisinde önemli bir rolü olan tarikatlar içinde Halvetiyye önemli ve muamma bir parçayı teşkil eder. Bu bereketli ocaktan yetişen Karabâş-ı Velî'nin tesis ettiği Karabâşiyye de bağlı olduğu bütünlük gibi Anadolu, Kuzey Afrika, ve Orta Doğu'da insanlarla kaynaşmayı ve dolayısıyla yayılmayı başarabilmiştir.

4. Tahsili ve Vazifeleri

Mustafa Ma'nevî'nin tahsil hayatı hakkında, kaynaklarda hususi ve ayrıntılı ifadelere yer veren bir bilgi olmamakla beraber, zahirî ve bâtıni ilimleri babasından ve asrın tanınmış alimlerinden tahsil ettiği([121]); ya da ilim, marifet ve tarikat ahvâlini sadece babasından öğrendiği([122]) ifade edilmiştir.

Şairimizin ilmine delalet etmesi bakımından Sokullu Mehmet Paşa Zaviyesi ve Sultan Ahmed Camii'nin şeyhi, ayrıca ikinci dönemin en ünlü mimari eserlerinden biri olan Yeni Camiî'nin vâizi olması önem arz etmektedir. Bu sebeple ifâ ettiği vazifeleri anlatacağımız satırların, onun tahsil hayatına ışık tutacağını ümit ediyoruz.

Mustafa Ma'nevî'nin uzunca bir zaman babasına hizmet ettikten sonra, 1103 Safer'inde (m.1691-92)([123]) İstanbul'a gelip Sultan Ahmed civarındaki Mehmed Paşa Tekkesi şeyhi ve Yeni Camiî vaizi olduğu([124]), ayrıca Menâkıb-ı Nasûhî'de([125]) Sultan Ahmed Camii şeyliğinde bulunduğu ifade edilmiştir.

Sefîne-i Evliyâ'da, Ma'nevî' nin beş sene müddetince şeyhlik ve vâizlik görevini yerine getirdiği ve II. Ahmed' in seçimi ile Ordû-yı Hümâyûn meşîhatine tayin olunduğu fakat; padişahın mizacı hakkındaki yorumları sebebiyle tekrar İstanbul'a gönderildiği([126]) kaydedilmiştir.

Edirne'den İstanbul'a gönderilen Mustafa Ma'nevî Yeni Camiî vaizliğine Mehmet Nazmî Efendi'nin tayini sebebiyle([127]) sadece tekkedeki görevini yerine getirmek zorunda kalmıştır. Edirne'den

---

[120] Bkz. **"Karabâşiyye"** maddesi , haz. Kerim Kara, ***DİA***, c. XXV, s. 370.

[121] Asım Beyzâde Mehmed Sirâceddin, ***Mecma-i Şuarâ ve Tezkire-i Üdebâ***, Matbaa-i Kütüphâne-i Cihan, Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Hüdayi Efendi Böl., nu.1123, Bsm.tar.1325, s. 21.

[122] Hüseyin Ayvansarâyi, ***Tercümetü'l-Meşâyih***, Süleymaniye Ktp., Esad Ef. Böl., nu.1375, vr. 307/B.

[123] Mirza-zâde M.E.Sâlim, ***Tezkire***, Esad Ef. Böl. Nu.3872., s. 622.

[124] Hüseyin Vassâf, ***Sefine-i Evliyâ-i Ebrâr Fi-Şerh-i Esmâr-ı Esrâr***, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar (nu.2305-2309), c.IV, s. 19 v.d.;Kurul, ***İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Dîvânlar Kataloğu***, İstanbul,1967, c.I, s. 553.

[125] Hasan Efendi-zâde Senâî , ***Menâkıb-ı Nasûhî***, Millet Ktp. Şer'iyye,nr.1104, vr. 26/A

[126] Hüseyin Vassâf, ***Sefine-i Evliyâ-i Ebrâr Fi-Şerh-i Esmâr-ı Esrâr***, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar (nu.2305-2309) , c.IV, s. 19.

[127] Âsım Beyzâde Mehmed Siraceddin, ***Mecma-i Şuarâ ve Tezkire-i Üdebâ***, Matbaa-i Kütüphâne-i Cihan, H.Selim Ağa Ktp., Hüdayi Ef.Böl., nu.1123, s. 21.

gönderilmesine rağmen, II. Ahmed’le neredeyse sırdaşlığa varan bir arkadaşlığının olması([128]) dikkat çekicidir. Nihayetinde bir padişahla bu denli yakınlaşan Ma‘nevî’nin âlim ve ârif bir zât olduğunu söylemek mümkündür. Görüldüğü üzere müellifimizin tahsil hayatı hakkındaki bilgiler kifâyetsizdir. Fakat XVII. y.y.’ın müstesna ibadethanelerinden Yeni Camiî vâizliği, Sultan Ahmet Camiî ve Mehmed Paşa Tekkesi’nin şeyhliği makamlarında bulunduğu göz önünde bulundurulursa müellifimizin ilmi yeterliliği kendiliğinden aşikar olacaktır.

5. Vefatı

Mustafa Ma‘nevî’nin vefat tarihi ve kabrinin yeri konusunda incelediğimiz kaynakların hepsi müşterektir. Vefat tarihi “Cemâziye’l-âhir 1114”([129]) 1702 (Ekim-Kasım) ya da “1114’ün evâhirinde (sonlarında)”([130]) gibi ifadelerle belirtilmiştir. Mustafa Ma‘nevî’nin kabri Üsküdar’ın Doğancılar mevkiindeki Nasûhi Tekkesi Haziresi’ndedir.([131]) “ ” vefat tarihi olarak düşülmüştür.([132])

B. ŞAHSİYETİ

1. Tarîkatı

Mustafa Ma‘nevî Efendi Halvetî tarikatına mensuptur. Bu bilgi kaynaklarda iki şekilde ifade edilmektedir: “Kibâr-ı meşâyih-ı Halvetiyye’den”([133]) ve “Kibâr-ı Meşâyih-ı Şa‘bâniyye’den.” ([134])

Bu minvalde kısaca Halvetiyye’ye değinecek olursak; bu tarikat Azerbaycan topraklarından neşet etmiş olmakla beraber asıl ivmesini Anadolu topraklarında yapmış, 40’ı aşan şubesiyle bu toprakların adeta bütün hamuruna dahil olmuş muazzam bir tarikattır.([135])

Halvetiyye, kurucularının Türk kökenli olması , Ehl-i Sünnet akîdesine sıkı sıkıya bağlı ve ayrıca siyasî otoritelerle iyi ilişkiler içerisinde olmaları sebebiyle, Anadolu coğrafyasında kolaylıkla yayılma

---

[128] Âsım Beyzâde Mehmed Sirâceddin, ***a.g.e.*** , s. 21.

[129] Hüseyin Vassâf, ***Sefîne-i Evliyâ-i Ebrâr Fi-Şerh-i Esmâr-ı Esrâr***, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, (nu.2305-2309), c.IV, s. 19 v.d. ; Kurul, ***İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Dîvânlar Kataloğu***, İstanbul, 1967, c.I, s. 553.

[130] Hüseyin Ayvansarâyi, ***Tercümetü’l Meşayih***, Süleymaniye Ktp., Esad Ef.Böl., nu.1375, vr.30/B v.d.; Mehmed Süreyya, ***Sicilli-i Osmâni (Osmanlı Ünlüleri)***, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, c.II, s. 931, Ankara, 1959.

[131] Hüseyin Vassâf, ***Sefîne-i Evliyâ-i Ebrâr Fi-Şerh-i Esmâr-ı Esrâr***, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar (2305-2309), c. IV, s. 19.

[132] Hüseyin Vassâf, ***a.g.e.***, c.IV, s.19 v.d. ; Kurul , İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Dîvânlar Kataloğu, İstanbul, 1967, c.I, s. 553.

[133] Mustafa Safâyî, ***Tezkiretü’ş-Şuarâ***, Süleymaniye Ktp., Esad Ef. Böl., nu.2549, c.II, vr. 259/B v.d.;Mirza-zâde Salim, ***a.g.e.*** , s. 622

[134] Hüseyin Vassaf, ***Sefîne-i Evliyâ-i Ebrâr Fi-Şerh-i Esmâr-ı Esrâr*** , Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar (2305-2309), c.IV, s. 19.

[135] Süleyman Uludağ , ***“ Halvetiyye”, DİA*** , c.XV, s. 393.

imkanı bulmuştur.([136]) İbrahim Zâhid Geylânî'nin halifesi olan Ömer el-Halvetî (ö.1420) tarafından kurulduğu kabul edilen Halvetiyye tarikatı Yahya Şirvânî (ö.1464-65) ile başlayarak bütün Osmanlı coğrafyasında geniş kitlelerle buluşmayı başarmıştır. ([137])

XV. y.y.'ın sonlarına doğru, siyâsî ve sosyal şartların tesiri ile, tarikat erbâbından bazıları(müctehidü't-tarîka)([138]) yenilik yapma ihtiyacı duymuşlar ve böylece Halvetîlik; "Rûşeniye-Cemâliye-Ahmediye-Şemsiye"olmak üzere önce dört ana kola , daha sonra da bu kollardan hurûç eden şubeleriyle muazzam bir kimliğe bürünmüştür.([139]) Şairimizin babası Ali Alaaddin El-Etval da Şa'bâniyye-i Halvetiyye'ye bağlı olmakla beraber,daha sonra "Karabâşiyye" isimli bir şube tesis etmiş ve bu şubeden daha birçok şube vücut bulmuştur.

Şairimizin bağlı bulunduğu tarikat hakkında kaynaklar ya genel bir mana ihtiva eden Meşâyih-ı Halvetiyye'den ya da daha özel bir ayrımla Kibâr-ı Meşâyih-ı Şa'bâniyye'den ifadelerini kullanmışlardır.Yalnız Mustafa Ma'nevî Efendi, Karabâş-ı Velî'nin oğlu ve aynı zamanda halîfesi olduğu için nihayetinde Ma'nevî'nin Halvetiyye tarikatının Karabâşiyye şubesinden olduğunu söylemek bizce daha uygun ve doğru olacaktır.

2. Şairliği ve Nâsirliği

Mustafa Ma'nevî'yi tanıtan biyografik eserler,onun portresini çizerken genel itibariyle âlimliği, vâizliği üzerinde durmuşlar; sadece iki kaynak sanatçılığı hususunda kısmen bilgi vermiştir.

Ma'nevî; âlim, muhaddis, Arapça söz sanatlarına vakıf bir şair, fâzıl bir zât([140]), âşıkâne ve sûfiyâne söyleyişi olan bir sanatkâr([141]) olarak tanımlanmakla beraber, XVII. y.y. içerisinde orijinalitesi yüksek, deprem yaratan şiirleriyle meşhur olmuş bir şahıs değildir. Burada asıl önemli olan soru şudur:

"Mustafa Ma'nevî eğer bir Halvetî şeyhi olmasaydı ya da güçlü bir tasavvuf geleneğinde yetişmeseydi, şiirleriyle şöhret bulabilir miydi?"

---

[136] Ali Öztürk, ***XVI. Yüzyıl Halveti Şiirinde Din ve Tasavvuf*** , (Basılmamış Doktora Tezi), S.B.E.İslâm Tarihi Ve Sanatları A.B.D. (Türk İslâm Edebiyatı), Ankara 2003, ss. 1-2.

[137] Bkz. Süleyman Uludağ, ***"Halvetiyye"***, ***DİA*** , c.XV, ss. 393-395.

[138] **Müctehidü't-tarîka**: Esmâ yolunu takip eden tarikatlarda, zikre bir başka ad ekleyen, yahut tarikat cihazında bir yenilik, bir eklenti yapan şeyhe denir.Ali ÖZTÜRK, "***XVI Yüzyıl Halveti Şiirinde Din ve Tasavvuf***" (Basılmamış Doktora Tezi), S.B.E. İslâm Tarihi ve Sanatları ABD (Türk-İslâm Edebiyatı), Ankara, 2003, s. 22.

[139] Ali Öztürk, ***XVI. Yüzyıl Halveti Şiirinde Din ve Tasavvuf***, (Basılmamış Doktora Tezi), S.B.E., İslâm Tarihi Ve Sanatları A.B.D. (Türk İslâm Edebiyatı), Ankara, 2003, ss. 21- 22.

[140] Mehmed Süreyya, ***Sicilli-i Osmânî (Osmanlı Ünlüleri)***, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, c.III, Ankara, 1959, s. 931.

[141] Mustafa Safâyî, ***Tezkiretü'ş-Şu'arâ***, Süleymaniye Ktp., Esad Ef. Böl., c.II, nu. 2549, vr. 259/B.

Kanaatimizce, o yalnızca bir şair olarak pek meşhur olamayacaktı. Çünki XVII. y.y.'a damgasını vurmuş bir şiiri yoktur. Mustafa Ma'nevî iyi bir eğitim almış, tasavvuf menbaında yetişmiş biridir. O sûfiyâne hislerini, kalp çarpıntılarını, Halvetiyye tarikatında bir çok şeyhin yaptığı üzere, şiirle ifade etmek istemiştir.

Mustafa Ma'nevî'nin müretteb dîvânı haricinde, bazı kaynaklarda iki eserinin daha olduğu söylenir. Bu eserlerden biri Füsûsu'l-Hikem'e yazdığı şerhtir ki, bu bilgi sadece iki kaynakta geçmektedir.([142]) Diğer bir mensur eser de babası Karabâş-ı Velî'nin Nesefî Akâidine yazdığı Arapça şerhi, "Cevâhiru'l- 'Akâid" ismiyle Türkçe'ye tercümesidir.([143])

Kütüphane katalogları taramasında elde ettiğimiz sonuca binaen, Ma'nevî'nin Füsûsu'l-Hikem'e şerh yazmamış olma ihtimalînin yüksek olduğunu söyleyebiliriz. İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Dîvânlar Katalogunda "Osmanlı Müellifleri'nin Karabaş Velî şöhreti ile meşhur Ali Alaaddin Efendi'nin oğlu olduğunu ve Füsûsu'l-Hikem'e şerh yazdığını kaydetmesi yanlıştır"([144]) ifadesi de tamamen doğru bir ifade değildir. Çünkü şairimiz kuvvetli bir ihtimalle Fûsus'a şerh yazmamıştır lakin; babası *Karabâş-ı Velî* şöhreti ile meşhur Ali Alaaddin Efendi'nin oğludur.

Belirtmemiz gereken bir husus da , Mustafa Ma'nevî'nin Sultan III. Mustafa döneminde imzalanan Karlofça Anltlaşması'na binaen yazdığı ve dönemin sadrazamı Amcazâde Hüseyin Paşa'ya takdim ettiği her mısraı bir tarih olan 110 mısralık kasidesi dîvânında mevcut değildir.

Bu kasideye sadece iki kaynak işaret etmiş, kaynakların biri kasideden bir örnek beyit sunmuştur.([145]) Bu sebeple Ma'nevî'nin Dîvân'ı dışında ulaşabildiğimiz tek eseri olan "Cevâhiru'l- 'Akâid " isimli tercümesini tanıtmak durumundayız.

Sonuç olarak, Mustafa Ma'nevî var olan ilmini sanat üzerinde aktife edebilmiş bir şahsiyettir. Şiir ve nesir sahasında birer eser bırakarak ismini bir şeyh ve vaiz olmasının yanında bir sanatçı olarak da belgeletmiştir diyebiliriz.

---

[142] Bkz. Mehmed Tahir, ***Osmanlı Müellifleri ve Ahmed Remzi Akyürek"Miftâhu'l-Kütüb ve Esami-i Müellifin Fihristi***, Bizim Büro Basımevi, İstanbul, 1975, c.I, s. 165 v.d. ; Kerim Kara, ***Karabaş Velî (Hayatı, Fikirleri,Risâleleri)***, İstanbul, 2003, s. 214.

[143] Eser için bkz. Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi Böl., nu.1393, vr. 58.

[144] Kurul, ***İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Dîvânlar Kataloğu***, MEB Basımevi, İstanbul , 1967, c.I , s. 553.

[145] Âsım Beyzâde (***a.g.e.***, s. 21) ve Safâyî'nin (***a.g.e.***, vr. 259/B) tezkirelerinde bu kasidenin varlığından söz edilmiştir. Safâyî ek olarak örnek bir beyit sunmuştur: **" Târîh-i Sulh"**

Ma'nevî bu sulhu tebrikâ didi ehl-i semâ

Bâreka'llâh sun'ına ba'sdır a'lâ vü habâ

3. Ma‘nevî Hakkında Garip Bir Menkıbe

Ma‘nevî Efendi’nin çağdaşı ve vaazlarına devam ettiğini dile getiren Defterdâr Sarı Mehmed Paşa, müellifimiz hakkında garip bir hadiseyi nakletmektedir:

Ma‘nevî Efendi, İstanbul’da Kadırga Limanı yakınlarındaki Mehmed Paşa Tekkesi şeyhi olduğu dönemlerde fasih lisânı, hadis ve tefsir ilimlerindeki bilgisi ve mahareti ile dikkat çekmiş hatta Sultan II. Ahmed döneminde hünkâr şeyhi olmuştur ki bu bilgi diğer bazı kaynaklarda sadece padişahla yakın ilişkisi olduğu biçimindedir.

O dönemlerde Ma‘nevî Efendi Davûd Paşa semtinde hisar duvarına bitişik bir bahçede günlerinin çoğunu âsûde bir şekilde geçiriyordu. Ma‘nevî’nin bu semtte oturduğuna dâir bilgi sadece bu kaynakta geçmektedir. Yedikule muhâfızı vefat edince dul kalan hanımlarından birini Ma‘nevî Efendi kendine nikahlamış ve bu akit üç-dört sene kadar sürmüştür. Bir gün bu hatun vefat eder. Sabah üzeri tabuta konulup mezara götürülmek üzere yola çıkarılan merhûmenin âşinalarından bir kadın cenazeye rast gelir ve “kimdir bu” diye sorar. Kendisine cevaben, “Şeyh Efendi’nin hâtunudur, bu gece vefât eyledi” derler. Kadın feryat figan ederek, “ Ben daha akşam sağ bırakıp gitmiştim bu kadını! Meğer ki şüphelenirmiş; beni yalnız bırakma diye yalvarmıştı” der. Hemen Topkapı’ya gidip cenaze işleriyle ilgilenen görevliye, “ Bu meyyiti mezara komasınlar, sonra nedâmet çekersiniz” diye adamı uyarır.

Sonrasında kadın Kaymakâma gidip hadiseyi kendisine anlatınca, Kaymakâm tarafından mevzuun araştırılması için bir görevli tayin edilir. Şüpheyi zâil etmek için *Meryem* isimli merhûmenin tabutu açılır ve ortaya çıkan manzara karşısında kadınlar hayrette kalır. Merhûmenin boğazında ip, başında darp izleri, ellerinin üstünde bereler, burnu yırtılmış, saçları çözülmemiş, ve adet üzere kefenlenmeyip lâlettayin bir beze sarılmış halde bulurlar. Şeyh mahkemeye çağrılır ve meselenin aslı suâl edilir. Şeyh cevaben, “ Hatun akşam evimde idi fakat bu hal başına nasıl gelmiş bilmiyorum ve bu yüzden bende davacıyım” der. Bu olay üzerine mahalle halkı şeyh hakkında pek iyi şeyler söylemez. Bunun üzerine şeyh hapse mahkum olur. Bu sıralarda şeyh hastalanır. Defterdâr Mehmed Paşa’nın bu hadise üzerine kendi yorumunu şu şekilde ifade eder: “ bi-emri’llâhi te’âlâ aslı vâr-yok fasl-ı nizâ rûz-ı cezâya kalmıştır.”([146])

Bu menkıbe hakkındaki kanaatimiz hadisenin aslının olmadığı yönündedir. Sadece bir kaynak bu rivayeti dile getirmiştir. XVII. y.y.’ın ilim erbabı arasında çekişmelere, hatta bazen dalaşmalara sahne olduğunu biliyoruz. Müellifimizin babası Karabâş-ı Velî’nin bazı kötü niyetli kişilerin kendisine kötü söz isnadı sebebiyle Limni Adası’na sürgüne gönderilmesi, Mustafa Ma‘nevî’nin padişah hakkında yorumları sebebiyle Ordû-yı Hümâyûn meşihatından alınıp Üsküdar’a gönderilmesi ve hatta Medrese-Tekke çatışması sebebiyle insanların birbirin tekfîr etmesi gibi üzücü hadiseler buna örnek olarak gösterilebilir. Bu nedenle hadisenin asılsız olma ihtimalî yüksektir. Ki böyle bir vakıa olmuşsa bile

[146] Defterdâr Sarı Mehmed Paşa, ***Zübde-i Vekâyi‘ât***, *“Hikâye-i garîbe-i ahvâl-i Şeyh Ma‘nevî”* Haz. Abdülkadir Özcan (tahlil ve metin), TTK, Ankara, 1995, ss. 747-748.

Mustafa Ma‘nevî gibi dindar, sanatçı, mütevazı bir şahsiyetin suçsuz olacağını düşünüyoruz. Çünkü böylesi akla ve kalbe daha uygundur.

C- ESERLERİ

İncelediğimiz kütüphane kayıtları ve katalog taramalarında Mustafa Ma‘nevî’nin Dîvân'ı dışında bulduğumuz tek eseri, babası Karabaş ‘Ali Efendi’nin Ömer Nesefî’ye ait akâid risalesine yaptığı şerhin, Türkçe’ye tercümesi olan **Cevâhiru’l-‘Akâid**’dir.

1- CEVÂHİRU’L - ‘AKÂİD

A) Genel Bilgiler

Mustafa Ma‘nevî Efendi’nin H.1089 Safer ayının ortasında (7 Nisan 1678) yazmayı bitirdiğini söylediği bu eserin ismi **Cevâhiru’l-‘Akâid**’dir. Bu risâle; müellifin babası Karabaş Ali Efendi’nin Şeyh Ömer Nesefî ’ye ait akaid risalesine yaptığı Arapça şerhin Türkçe’ye tercümesidir.

Ömer Nesefî’ye ait ‘Akâid risalesi, bir Müslümana lazım olan itikâdî bilgileri muhtasar bir şekilde ifade eden ve aynı zamanda medreselerde okutulmuş, talebelere ezberletilmiş, kendisi hakkında birçok eser yazılmış, şerhleri yapılmış önemli bir kaynaktır. Ehl-i Sünnet’in itikâdî meseleler husundaki tavrı ve tarafını göstermesi bakımdan orijinal bir eserdir. Müellifimizin babası Karabâş-ı Velî de bu esere şerh yazmış, oğlu Ma‘nevî de bu şerhi Türkçe’ye tercüme etmiştir.

Cevâhiru’l-‘Akâid bir tercüme olması sebebiyle müellifimiz Ma‘nevî’nin hayatı, yazım tekniği, şahsî bakış açısı hususunda ne yazık ki bize pek ışık tutmamaktadır. Müellifin ismi metin içinde şöyle geçmektedir :

> “...Ve ismü müellfihî Eş-şeyh Mustafa El-Hâcî bi-ibn-i Karabâş El-Hâcî ‘Ali Efendi ellezî şeraha haza’l-‘akâidü ‘alâ lisâni’l-‘arabî tâbe’llâhü serâhü ve ce‘ale’l-cennete mesvâhü ve ecra’llâhü te‘âlâ irşâdehû ilâ yevmi’l-kıyâm. Temmet.”([147])

Araştırmamız sonunda basılmamış olan Cevâhiru’l-‘Akâid’in bir adet nüshasını tespit edebildik. Bu nüsha bizzat yazarımız tarafından kaleme alınmıştır.

B) İsmi

Müellif tercümesine, “**Cevâhiru’l-‘Akâid”** ismini verdiğini şöyle ifade etmektedir :

> “...Ve semmeytühû **Cevâhiru’l-‘Akâid** ve terceme fi’l-Üsküdâr ilâ lisâni’t-Türkî fî tekye-i ve’l-yede-i sultân..”([148])

---

[147] Ma‘nevî, ***Cevâhiru’l-‘Akâid*** , vr. 58/B.

[148] Ma‘nevî, ***Cevâhiru’l-‘Akâid*** , vr. 58/B.

C) Yazılış Gayesi

Müellif, **Cevâhiru'l-'Akâid**'i tercüme sebebini şöyle açıklamıştır:

"...Bâ husûs ki 'akâid-i İslâmiyyeyi, bunlar (Allâh'tan korkan ulemâlardan bahsedilmektedir.) ihyâ eylediler. Nice edille-i sahîha-i sarîha ile hatta şeyhu'ş-şüyûh 'Ömer Nesefî Hazretlerinin risâle-i 'akâidlerine 'azîzimiz Efendî Hazretlerî şerh eylediler lâkin lisân-ı 'arabî üzere olmakla tâife-i ümmet fehm eylemekde zahmet çekiyorlar. Me'a hâzâ ki cümleye farz-ı 'ayn dır bu kitâbı okuyup anlayup tutmak, ol ecelden mümkin olduğu mertebe lisân-ı Türkî'ye terceme olundu. Kusuruna nazar olunmaya.."([149])

Mustafa Ma'nevî, bilinmesi her Müslüman üzerine farz olan itikadi bilgileri içeren bu eserin bazı Müslümanlar tarafından anlaşılmasında güçlük çekildiğine işaret etmiş ve bu nedenle; babası Karabaş Ali Efendi'nin şerh ettiği eseri Türkçe'ye tercüme etmeyi uygun görmüştür.

D) Yazılış Tarihi

Cevâhiru'l-'Akâid'in yazılmaya başlandığı zaman ve yazılma süresi belli olmamakla birlikte, eserin bitiş tarihi müellif tarafından şu ifadelerle belirtilmiştir:

"..Temmet el-kitâbu'l-'akâidü'l-İslâmiyye elleti büyyine fîhi metnetün ve şerhahü'z-zât terceme ilâ lisâni't-Türkî. Temmet hâzihi'l-kitâbü'l-mübârek fî nısfi Safer sene tis'atün ve semânûne ve elf..."([150])

Müellif, babası Karabaş 'Ali Efendi'nin Ömer Nesefî'ye ait akâid risalesini şerh ettiğini belirttikten sonra, kendisinin bu eserini Safer ayının ortasında h.1089 (7 Nisan 1678) tarihinde bitirdiğini ifade etmiştir.

E) Muhtevası

Cevâhiru'l-'Akâid, daha önce de ifade ettiğimiz üzere bir tercümedir. Bu sebeple yazarın hususi hayatı, yazım tekniği, şahsi kabiliyeti ve fikirleri hakkında bize pek ışık tutmamaktadır. Bu nedenle biz de eser tanıtımına ilk olarak babasının şerhine ve müellifimizin tercümesine kaynaklık eden 'Ömer Nesefî'ye ait "**Risâle-i 'Akâid** " adlı eserini tanıtarak başlıyoruz. Ehl-i Sünnet'in itikâdi meselelerdeki orijini diyebileceğimiz Nesefî'nin eseri sırasıyla şu konuları işlemiştir:

- Ehl-i Hak kimdir ve eşyanın hakikatı nedir?
- Mahlûkât için ilim elde etme sebepleri nelerdir? Sebepler 3 madde altında toplanmıştır: a) Sâlim hisler b) Haber-i sâdık c) Akıl

---

[149] Ma'nevî, ***Cevâhiru'l-'Akâid*** , vr. 2/A.

[150] Ma'nevî, ***Cevâhiru'l-'Akâid*** , vr. 58/B.

- Âlemin bütün parçalarıyla beraber Allâh (c.c.) tarafından ihdâs edilmesi hakkındaki mütâlâlar
- Allâh'ın, sıfatlarının aynı ve gayrı olmaması hususuna binaen; Allah'ın mahiyet ve keyfiyet zaviyesinden düşünülemeyeceği ifade edilip daha sonra sıfatları hakkında bilgiler verilmesi. Allâh'ın sıfatları Zatî ve Subûtî olmak üzere ikiye ayrılıp inceleniyor.
- Kur'ân-ı Kerim'in mahluk *olmamak*'lığı meselesinin incelenmesi.
- Ru'yetu'llah (Allâh'ı görme) meselesi hakkında yaratıcıyı görmenin aklen câiz ve naklen vacip olduğu belirtilmiştir.
- Küfür, iman, günah, sevap cinsinden olan insan fiillerinin tamamının yaratıcısı Allâh (c.c.) olduğunun ve O'nun iradesi altında gerçekleştiğinin belirtilmesi.
- Ecelin tek olduğu ve haramın rızk olarak kabul edilmesi gerektiğinin açıklanması.
- Kabir azabı ve nimetlerinin, Münkir ve Nekir'in varlığının, amellerin tartılması, amel defteri, sırât ve havz-ı Kevser'in hak olduğunun açıklanması.
- Cennet ve Cehennem'in hak olup baki ve ebedi olduğuna dair beyanatlar verilmiş ayrıca büyük günahın insanı dinden çıkarmayacağı hususu dile getirilmiştir.
- Peygamberin ve hayırlı müminlerin şefaat etmesinin hak olduğu ve büyük günah işleyen müminlerin tevbesiz ölseler dahi cehennemde ebedi kalmayacağı ifade edilip açıklanmıştır.
- İmanın artıp eksilmeyeceği ancak kendi nefsinde ziyadeleşeceği ifade edilmiştir.
- Peygamberlerin ilki Hz.Adem (a.s.) ve sonuncusu Hz.Muhammed (a.s.) olduğu ifade edilmiş, resullerin harikulade mucizeleri olduğu hususu işlenmiştir.
- Meleklerin erkeklik ve dişilikle vasıflanamayacağı ve onların Allâh'ü Tealâ'nın emriyle âmil oldukları belirtilmiştir.
- Mirac hadisesinin,velilerin keramet göstermelerinin hak olduğu beyan edilmiştir.
- Peygamberimizden sonra insanların en faziletlilerinin sırasıyla; Ebu Bekir Sıddık, 'Ömerü'l-Fârûk, 'Osman Zin-nureyn, 'Aliyyü'l-Murtazâ olduğu ve Hilâfet'in bu tertip üzere sabit olduğu beyan edilmiştir. Ayrıca Hilâfet'in 30 sene ve devamının mülk ve imaret olduğu eklenmiştir.
- Müslümanlar için mutlaka bir imama ihtiyaç duyulduğu ve bu imamın yalnızca Kureyş'ten olması gerektiği belirtilmiş; imamlığın Hâşim oğullarına ve Hz.Ali'nin evlatlarına tahsis edilemeyeceği hususu beyan edilmiştir.
- 'Aşere-i Mübeşşere(Cennetle müjdelenen on kişi)'nin hak olduğu, şeriatla alay edenin dinden çıkacağı; Allâh'ın azabından emin olmanın ve rahmetinden ümit kesmenin küfür sebebi sayılacağı beyan edilmiştir.

- Kıyâmet hadisesine binaen; Deccâl'in çıkması, Dâbbetü'l-arz, Ye'cüc ve Me'cüc'ün görünmesi, İsâ (a.s.)'nın gökten inmesi ve güneşin batıdan doğacağı hususlarının hak olduğu beyan edilmiştir.

- Müctehid'in bazen hata bazen isabet edebileceğine dikkat çekilmiş, son olarak beşerin resullerinin meleklerin resullerinden üstün olduğu v.s. meseleleri açıklanmıştır.

Cevâhiru'l-'Akâid'de önce Arapça metin verilip daha sonra "*ya'nî*" ile başlayan cümlelerle şerhin Türkçe'si kaleme alınmıştır. Ömer Nesefî'ye ait 'Akâid Risalesi'nin bahsettiği meseleler genel itibariyle bu başlıklar altında incelenmekle beraber; müellifimizin babası Karabaş Ali Efendi risaleyi şerh ederken daha çok ve özenle eşyanın hakikati, Ehl-i Hak ve Ehl-i Mahbûb kavramları, Esmâ-i Hüsnâ'nın eşyada tezahürü gibi meseleler üzerinde durmuş ve bunu "**sûfîler katında bu mesele şöyledir**" şeklinde başlayan cümlelerle açıklamaya özen göstermiştir. Eserin şerhi yapılırken daha çok üstünde durulan meseleleri kısaca özetlemek gerekirse;

İnsanlar Mümin ve Kafir olmak iki kısma ayrılır. Mümin insan da kendi içinde Âlim ve Gayr-i âlim olmak üzere ikiye ayrılır. Gayr-i âlim diye tanıtılan insan tipi karşılaştığı meselelerini çözümlerken, hayat hakkındaki görüşünü oluştururken, gerçeği ortaya çıkarmaya çabalarken, fizik ve metafizik dünyayı anlamlandırmaya gayret ederken, aklı ve fikri her daim kendisine ölçü olarak almıştır. Tabi ki akıl ve fikir bilgiye ulaşmak için önemli bir vasıtadır fakat daha derinlere inebilmek , yüce yaratıcıyı daha iyi kavrayabilmek için akıl ölçüsü yeterli değildir. İşte bu noktada Mahbûb-ı Hak diye de tabir edilen Allâh'ın sevgili kulları, veli şahsiyetler ön plana çıkarılmıştır. Bu zatlar hakikatı kavramak adına diğerlerine nisbetle daha muhkem bir noktadır. Mahbûb-ı Hakk'ın ölçüsü keşf-i Ma'nevî ve şühûd-ı Hak'dır; gönül gözüdür. Keşf "riyâzet ve tasfiye sonucu, ğaybı örten perdelerin kalkıp bilgilerin elde edilmesi"([151]) olarak açıklanmıştır. Bu ölçüye sahip olmak için belli bir mertebeye ulaşmış, iyi bir terbiyeden geçmiş olmak icap etmektedir.

Mahbûb-ı Hak, Allâh ile görür, Allâh ile tutar, Allâh ile söyler, Allâh ile işitir. Her daim Allâh ile beraberdir. O halde yapılması gereken bir doğru yol, bir doğru mürşid takip edilmeli; insan hamlığını atabilmek ve hakikatı kavrayabilmek için yola revân olmalıdır.

Bir diğer üstünde durulan mesele de el-Esmâü'l- Hüsnâ'nın-Allah'ın güzel isimleri-([152]) mahiyeti ve hakikatı hususudur ki bizce şerhin merkez noktası burası olmalıdır. Kısaca özetleyecek olursak; hakâyık'ın hakikatı yani neticesi eşyâdır. Ve eşyanın mahiyeti (aslı) el-Esmâü'l- Hüsnâ'dır. İnsan oğlunun gördüğü her şey el-Esmâü'l- Hüsnâ'nın hakikatıdır. Eğer sen birini gördüysen, o Allâh'ın Kâdir sıfatının hakikatından başka bir şey değildir. Sen birini gördüysen, onu değil kevniyyeti gördün. Cümle eşyanın vücûdu (var olmaklığı) el-Esmâü'l-Hüsnâ ile kâimdir.

---

[151] Ethem Cebecioğlu, ***Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü***, İstanbul, 2004, s. 367.

[152] Ethem Cebecioğlu, ***a.g.e.***, İstanbul, 2004, s. 197.

El-Esmâü'l- Hüsnâ'nın hakikatı olmadan eşyanın hükümlerinden bahsetmek mümkün değildir.Hakâyık'a asl u latîf; eşyaya ise keşf u zıll denilir. Asıldan zahir olan aslın gölgesidir. Gölge asla tabidir. Bu hakikatları kavrayabilmek için kişi bir evliyâ dergahına, bir doğru yola sâlik olup, bir şeyhe intisap etmeli ve hakikatları keşf yoluyla anlamalıdır. Yani mesele, Allâh'ın sevgili kulu olmak için bir terbiyeye bir manevi eğitime tabi tutulmanın lazımlığından ibarettir.

Cevâhiru'l-'Akâid'de Allâh'a yakın olmak, O'nun sevgilisi olmak bahsi birçok şekilde ifade edilmiştir.Allâh'ın kuluna yakın olmaklığı hususuna bir örnek verecek olursak:

"*Ya'ni Allâh sübhânehû ve te'âlâ'nın habîb-i lisânında buyurdugu kavlin sâdık olmuş olur. Kulum bana yakın olamaz nâfile misliyle yakın oldugu gibi. Ben onu severim kaçan ben onu sevsem ânınçûn sem' olurum onunla işitirim ve basar olur onunla görür ve yed olur onunla tutar ve ayag olurum onunla yürürüm dimekdir.*"

Toplam 58 varaktan müteşekkil eser itikatla alakadar meseleleri güçlü bir sûfi yani müellifimizin babası Karabaş Ali Efendi tarafından şerh edilmiş, nihayetinde Mustafa Ma'nevî'nin kaleminden Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

Müellif, varak 2/A'da bu eseri tercüme etmekteki maksadını belirtmiş, varak 58'e kadar şerhin tercümesini yapmış, 58/B'de eserin ismini ve bitiş tarihini kaydetmiştir.

F) Nüshası

1- İstanbul Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi Bölümü, No.1393'de bulunan müellif hattı,el yazması **Cevâhiru'l-'Akâid**'in bundan başka nüshasını bulamadık.

Cilt : Sırtı kahverengiye çalan meşin kaplanmış, üzerine kırmızı kağıt yapıştırılmış mukavvadır. Miklepsiz fakat şirazeli olan kapakta küçük şemseli zencirekler vardır. Ayrıca cildin ortasında kopma vardır.

Yazı: Su çizgili, filigransız, saykallı kağıt üzerine siyah mürekkeple yazılmış nesih yazı. Sayfa kenarları ve tercüme edilen Arapça metinlerin üzeri kırmızı mürekkeple çizilmiştir.

Varak Sayısı : 58

Ölçüleri : 190* 130 (150*82) mm.

Satır Sayısı : 19

Başı:**vr.2/A**...

Sonu:**vr.58/B**...

II. BÖLÜM

MA'NEVÎ DÎVÂNI'NIN NÜSHALARI,

TANITIMI VE TRANSKRİPSİYONLU

METNİ

MA'NEVÎ DÎVÂNI'NIN NÜSHALARI

A. SÜLEYMANİYE KTP., HAŞİM PAŞA BÖLÜMÜ, NUMARA: 76/6

Mustafa Ma'nevî' ye ait müretteb Dîvân'ın iki nüshası olup, birinci nüsha Süleymaniye Kütüphanesi, Haşim Paşa Bölümü, 76/6 numaralı demirbaşta kayıtlıdır. 24 Rabîulevvel 1308 (7 Kasım 1890) tarihinde Ali Haydar b. Ahmed Muhtar tarafından istinsah edilen Ma'nevî Divânı kendisiyle beraber içinde altı eserin bulunduğu mecmûatü'r-resâil'in 56-71 varakları arasındadır.

İçerisinde dört risale ve iki dîvânın yer aldığı mecmuanın kapağında Sultan Aziz'in tuğrası olup, mecmuanın başında Şâzeli İcâzetnâmesi sureti yazılıdır. Mecmûatü'r-resâil'in:

2-11. yaprakları arasında Celâleddin-i Devrâni'nin Zerrâ Risâlesi ,

12-15. yaprakları arasında Ömer Nesefi'nin Farsça Risâle-i 'Aşk'ı ,

16-21. yaprakları arasında Sunullah Ğaybî'nin Türkçe Bî'at Risâlesi ,

22-49. yaprakları arasında Vehbî Dîvânı ,

50-55. yaprakları arasında Nasûhî Dîvânı ,

72-97. yaprakları arasında Şeyh Mahmûdü'l-Münevver'in Farsça Gülşen-i Râz Risâlesi mevcuttur. Ma'nevî Dîvânı'ın içinde bulunduğu mecmûatü'r-resâil şekil bakımından şu husûsiyetleri içermektedir :

Cilt : Kapakların her iki tarafına ebru yapıştırılmış kırmızıya çalan kahverengi meşin cilttir. Miklepsiz fakat şirazelidir. İlk 16 varak beyaz, sonra 73'e kadar sarı, devamında tekrar sarı; saykallı kağıt kullanılmıştır. Cilt sağlam kalmakla beraber görüntüsü biraz fersûdedir. Ma'nevî Dîvânı'nın olduğu kısımlar (56-72 arası) sarı kağıttır.

Yazı : Saykallı, filigransız sarı ve beyaz renkte kağıt üzerine siyah mürekkeple yazılmış rik'a yazı. Yazının okunmadığı yerler olup, yazı sitili bazen düzgün bazen bozuk olarak önümüze çıkmaktadır.

Varak Sayısı : 15

Ölçüleri : 210*140 (184*112) mm.

Satır Sayısı: 24

Başı:vr.57/B..

Sonu:vr.72/A..

B. MARMARA ÜNİV., İLÂHİYÂT FAKÜLTESİ, YAZMALAR, NU: 23

Ma'nevî Dîvânı'nın ikinci nüshası Marmara Üniversitesi, İlâhiyât Fakültesi, Yazmalar Bölümü, 23 numaralı demirbaşta kayıtlıdır. Eser, 27 Receb 1271 (15 Nisan 1855) tarihinde, ismini bulamadığımız ve kendisinden *zayıf, hakîr, taksîr derviş* olarak bahseden; muhtemelen Halvetiyye tarîkatına müntesip bir şahıs tarafından kaleme alınmıştır.

Kitabın kapağında "Risâle-i Ömer Fuâdî.." yazmasına rağmen eserin içinde değişik dîvânlar, şahsi mektuplar, resmî vesîkalar vs. gibi tarihe ışık tutabilecek birçok değerli eser bulunmaktadır. Ma'nevî Dîvânı'nın bu nüshası da yine bir mecmûatu'r-resâilin içindedir. Fakat bu mecmûatu'r-resâilin dizini daha çok arka arkaya gelen risâle ve dîvânlar değil de; farklı nevideki eserleri barındırması, diğer nüshadan 35 sene evvel yazılması ve bir ağırlık noktası olması -*Risâle-i Ömer Fuâdî*- hasebiyle diğer nüshadan ayrılır. Diğer önemli bir özelliği de sayfa kenarlarına yazılan eserler ciddi bir yekun teşkil etmesidir. Bu bağlamda belirtmeliyiz ki, müellifimiz Mustafa Ma'nevî'nin Dîvânı 3-52. sayfalar arasındaki hâşiyeye yazılmıştır.

Ömer Fuâdî(ö.1636)'ye([153]) ait Muslihu'n-Nefs **adlı eser mecmûatu'r-resâilin ağırlık noktası kabul edilebilir. Kendisi Şa'bâniyye tarikatının postnişîni, aynı zamanda mutasavvıf bir şair olan Ömer Fuâdî; Halvetiyye'nin Şa'bâniyye kolunun kurucusu Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin(ö.1569), dervişlerin nefs hususunu anlayabilmeleri adına nefsin sıfatları ve dereceleri üzerine söylemiş olduğu mücmel, formüle edilmiş beyitleri, bir kere daha herkesin anlayabilmesi ve istifade edebilmesi için, elfâz-ı belîğayı ve ibârât-ı fasîhayı terk ederek "Türkî-i basît"([154]) bir ifadeyle kaleme aldığını belirtmiştir. Mecmûatu'r-resâilin içindeki eserler sırasıyla şöyledir:**

3-114. sayfalar arasında Ömer Fuâdî'ye ait "Muslihu'n-Nefs" adlı risâle,

115-116. sayfalar arasında Seyyid Nasûhî (ö.1130/1718) Efendi'nin halifesi Konrapalı Şeyh Muhammed Efendi'ye gönderdiği makbuz sûreti,

---

[153] Ömer Fuâdî ve eserleri hakkında özet bilgiler için bkz.İlyas Yazar, ***Folklor ve Edebiyat Dergisi***, 1999/4, 20. sayı, s. 113-124.

[154] ?, ***Mecmûatu'r-Resâil***, Marmara Üniversitesi, İlâhiyat Fakültesi, Yazmalar Bölümü, Demirbaş no: 23, s. 9.

11-147. sayfalar arasında Seyyid Nasûhî Efendi'nin kaleme aldığı "Risâle-i Rüşdiyye",

147-159. sayfalar arasında Ğâmizî Harem-dâr Ali Baba'nın eseri " 'Acâyibü'l-Ğavâmız",

159-161. sayfalar arasında Ğâmizî Harem-dâr Ali Baba'nın "Cerîde-i Ğavâmız"ı ,

161-201. sayfalar arasında Ğâmizî Baba'nın(Ahıshavî) "Tercümân-nâme-i hakîkî" adlı eseri ve "Kürre-i Eflâk"in çizimi,

201-210. sayfalar arasında Nasûhî Efendi'nin manevî oğlu İbrâhîm Ağa'nın(ö.1145/1732) gayret-i ihvetleriyle vücûd bulmuş hediyeleri ,

210-267. sayfalar arasında "Hâzihi'l-Mürâselât u li't-ta'bîrât" ibaresiyle başlıklandırılmış mektuplar (*Birinci Tûr*) ,

267-313. sayfalar arasında marûf mürâselâtın *İkinci Tûr*'unda buluna Tezkîrât,

313-321. sayfalar arasında aynı mektupların *Üçüncü Tûr*'u (*Beyân*),

321-378. sayfalar arasında "Mürâselât-ı ta'bîrât-ı tûtiyâ-yı dîde-i sâlikânın *Dördüncü Tûr*'u ve bazı vesîkalar mevcuttur.

Mecmûatu'r-resâilin hâşiyesinde sırasıyla şu eserler mevcuttur:

3-52. sayfaların hâşiyesinde "Pîr-i sânî Karabâş Ali Efendi Hazretleri'nin veled-i sulbü Mustafa Ma'nevî Efendi'nin(ö.1114/1702) Dîvân-ı Belâgat-ı 'Unvânları"

61-117. sayfaların hâşiyesinde Karabâş Efendi'nin manevi oğlu ve halifesi pîr-i sâlis Seyyid Nasûhî Hazretleri'nin Dîvânçe'si,

120. sayfanın hâşiyesinde Ömer Fuâdî'nin İsmâîl Rûmî Hazretleri'ne gönderdiği mektup,

121-160. sayfaların hâşiyesinde Karabâş-ı Velî'nin Şeyh-i Ekber Muhyiddin Arabî'ye ait kasideye yaptığı şerh,

160. sayfanın hâşiyesinde "Bakıyye-i Risâle-i Ğâmiziyye",

161-208. sayfaların hâşiyesinde Ğâmizî Baba'nın vâlidelerine olan "Tercümân-nâme"leri,

209-250. sayfaların hâşiyesinde Şeyh Hasan Ünsî Efendi'nin(ö.1155/1742) "Menâkıbnâme"leri,

251-319. sayfaların hâşiyesinde Hasan Ünsî'nin Dîvânı,

319-347. sayfaların hâşiyesinde İbrahim Has Efendi'ye ait "Risâle-i Kelâm-ı 'Azîz",

347-357. sayfaların hâşiyesinde Silsile-i Sünbüliyye ve "Kerâmât-ı Nûreddin Efendi",

357-363. sayfaların hâşiyesinde Abdülkadir Geylânî'ye ait kaside ve kasîdenin şerhi,

363-378. sayfaların hâşiyesinde Şems-i Sivâsî'ye ait "Fermân-ı 'Âlî ve İl'âm-ı Şer'iyye". İçerisinde risâle, dîvân, mektup, silsile, mahşer-nâme, resmî vesîka gibi farklı birçok nevide yazı bulunduran mecmûatu'r-resâil, şekil bakımından şu özellikleri içermektedir:

Cilt : Kapakların iç tarafların ebru yapıştırılmış, siyah, meşin cilttir. Miklebli ve şirâzeli olan eserin cildi parçalanmamakla beraber dış görünüşü epey fersûdedir.

Yazı : Saykallı, filigransız, sarı kağıt üzerine siyah mürekkeple yazılmış düzgün nes-talik yazı. Sayfa kenarları kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Ayrıca risâle, vesîka ve şerhlerdeki önemli noktalar, ilâveten dîvânlardaki nakarat ve bazı redifler kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Sayfa sayısı : 378

Ölçüleri : 235*185 (210*130)

Satır sayısı : 17

Başı : s.3...

Sonu : s.378...

Nüshalar arasında çok ciddi bir fark olmamakla beraber Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi, Yazmalar Bölümü, demirbaş no: 23'te bulunan nüshanın yazısı, husûsan Ma'nevî Dîvânı hâşiyede olmasına rağmen daha

okunaklıdır. Redif tekrarları ve nakaratlar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Ayrıca şiirlerin başına "Destûr" ifadesi eklenmiştir.

Ma'nevî Dîvânı'nın transkripsiyonlu metnini verirken iki nüshayı kıyaslayarak daha doğru bir okunuş sağlamaya çalıştık. Farklı yazılan kelime ve beyitleri dipnotlarda gösterirken nüshaları birer simgeyle belirttik. Bunu yaparken önce farklılık olan beytin numarasını daha sonra eğer beytin ilk mısraındaysa -a- harfiyle alt mısraındaysa -b- harfiyle belirterek; farklı okunan kelimeyi eşittir işaretinin karşına yazdık ve sonuna nüshanın simgesini ekledik. Nüshaları birbirinden ayırırken Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi, Yazmalar Bölümü, demirbaş no: 23 için "Ü." ; Süleymaniye Kütüphanesi, Hâşim Paşa Bölümü, numara: 76/6 için "H." simgesini kullandık.

MA'NEVÎ DÎVÂNI'NIN TANITIMI

1. GENEL BİLGİLER

Ma'nevî Dîvânı'nda ikisi Arapça olmak üzere 66 adet manzume bulunmaktadır. Biz Ma'nevî'nin sadece Türkçe şiirlerinin transkripsiyonlu metnini vereceğiz. Ma'nevî Dîvânı'nın büyük bir bölümü gazellerden müteşekkildir. Toplam 49 adet gazelin kendi içindeki ayrımı şu şekildedir:

Birisi hece vezninde olmak üzere (44) 5 adet na't (3, 4, 10, 39) numaralı şiirler ; 6 adet tasavvufla alakadar kişi ve kavramların yoğunlukta olduğu (7, 8, 18, 21, 62, 64) numaralı şiirler ; 1 adet tevhid (50) ;1 adet münacât (54) numaralı şiirler ve kalan 35 adet manzûme ise öğretici bir havanın hakim olduğu hikemî gazellerdir diyebiliriz.

Diğer şiirlerin ayırımı şu şekildedir : İkisi de na't olmak üzere (2, 5) numaralı murabba-i mütekerrirler ; hikemî tarzın hakim olduğu (37, 38, 40, 61)numaralı muhammes-i mütekerrirler ; 4 adet ilâhî (16, 19, 24, 53) ; münacât nevinde kaleme alınmış 2 adet kısa mesnevî (52, 53) numaralı şiirler ; biri na't ikisi hikemî tarzda yazılmış 3 adet kıt'a-i kebir (10, 13, 31) numaralı şiirler([155]) ; biri hikemî tarzda diğeri

[155] Genellikle tarih düşürmek için kullanılan bu biçimi şairimiz hikemî tarzda yazdığı şiirine seçmeyi uygun görmüştür.

ise na'tı andıran 2 adet şarkı (41, 43) numaralı şiirler ([156]) ; ve son olarak tasavvuf ve din büyüklerini öven, onları ihtirâmla yâd eden 1 adet kaside (55) numaralı şiir([157]) ve hece vezninde kaleme alınmış, Sünbül 'Ali'ye ithâf (59) numaralı şiir.

Mustafa Ma'nevî'nin şiirlerini kaleme alırken en fazla istimâl ettiği vezin -40 manzûmesinde- remel bahrinin "*Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün*" kalıbıdır. 20 Âyet ve ikisi kudsî olmak üzere 5 hadis iktibâs eden Ma'nevî, bunları şiirlerinde mütekerrriren kullanmıştır. İktibâs ettiği âyet ve hadislerin manası ve geçtiği yerler dipnotlarda belirtilmiştir.

Şiirlerinde redif kullanmayı seven Ma'nevî'nin 33 adet şiiri müreddeftir. Ayrıca na't, tevhid ve münacâtlarda genel olarak kasîde tarzı kullanılmasına rağmen Ma'nevî gazel biçimini kullanmayı yeğlemiştir.

Manzûmelerde bulabildiğimiz vezin eksiklik ve bozukluklarını dipnotlarda göstermekle beraber, bazen vezni kurtarmak adına yaptığımız cüzî eklemeleri parantez içinde; okunamayan ve eksik yerleri ise boşluk bırakarak gösterdik. Bazen bir şiirin bütününde (19 ve 61. manzumeler) bozukluklara rastlanmakta bazen aynı kelimelerle kâfiye oluşturulmaktadır. Örneğin 27. manzumedeki "pes" kelimesi hem 4.beyit hem de 6.beyitte kullanılmıştır. Bazı şiirlerde ise şairin kelime bulmakta zorluk çektiği göze çarpmaktadır: Sıralama olarak (خ) harfine denk gelen 14.şiirin 1. beyitteki - - kelimesinin sonu (ح) ile bittiği halde kullanılmıştır.

Bazen zorlama kafiyelerin yanı sıra yorucu redif tekrarları da göze çarpmaktadır. Örneğin 59. şiirindeki "*Sünbül Ali'nin gülleri feryâd ider bülbülleri*" redifi devamlı ve bütünlüğe yarar sağlamayan bir şekilde kullanılmıştır. Birçok şiirinde vezin kusurları ve bozuklukları göze batan Ma'nevî Dîvânı'nda bulabildiğimiz ârızaları dipnotlarda gösterdik.

---

[156] Manzumeler *Şarkı* biçimine benzemekle beraber; bestelenmek için uygun vezinde değillerdir. Şarkı sözlerinin bestelenmesi için genelde *" mef'ûlu mefâ'îlu mefâ'îlu fa'ûlun"* kalıbında yazıldıkları belirtilmiştir. Cem Dilçin, ***Örneklerle Türk Şiir Bilgisi***, Ankara, 1999, s. 214.

[157] ***Sefîne-i Evliyâ***'da(***a.g.e.***, s. 17-19) bu kaside örnek olarak sunulmuştur fakat oradaki örnekte bazen kelimelerin yerleri bazen kelimenin ve mısraın tamamı değişmiştir. Ayrıca 99 beyit olan kasidenin *Sefîne-i Evliyâ*'da sadece 65 beyti verilmiştir.

Mustafa Ma‘nevî şiirlerini kaleme alırken kah Farsça ve Arapça kelime ve terkipleri kullanarak hafif ağdalı bir dil; kah gayet sade ve duru bir lisan kullanmıştır. Bizce Ma‘nevi'nin sade bir dille kaleme aldığı şiirleri daha dokunaklı ve samimi durmaktadır.

2- MUHTEVA

Genel itibariyle Ma‘nevî Dîvânı şu sac ayakları üzerinde durmaktadır: Allâh aşkının dillendirildiği ve yüceltildiği tevhid ve âcizliğini itiraf eden kulun yakarışlarına eşlik eden münacâtlar; Hz. Muhammed'e duyulan özlemin şekillendirdiği na‘t'lar ve daima bir tevâzuun hissedildiği hikemî bir üslupla kaleme alınmış gazeller.

Ma‘nevî'nin tevhid ve münacâtları kaleme alırken kendisine yön veren hakim düşünce tarzını kısaca özetlemeye çalışırsak ;

Her taraftan binlerce hikmetini gösteren Allâh (c.c.) kendisini insanların gözlerinden gizlemiştir. O'nun kudreti öyle büyüktür ki ancak kendisi tarafından bilinir. Biz aciz kulların O'nun hikmetini anlaması mümkün değildir. İnsanoğlu, bir nefeste bir avuç toprağı âdem kılan Yüce Rabb'ın yolunda pervâneler gibi yansa da O'na layık olabilmesi kâbil değildir.

Sayısız nimetlerle bahş olunan insan, O'nun yüce kudreti karşısında boynunu eğip affını dilemedir. Ma‘nevî de tevhid ve münacâtlarını bu ruh hâleti içerisinde, sanki bir zikir esnasındaymış gibi dile getirmiştir:

"Visâlinden cüdâ itme meded Allâh meded Allâh
Bizi nefse fedâ itme meded Allâh meded Allâh" *53/1*([158])

"Her kaçan tecellî itse keşf-i esrâr-ı Hû
Mahv ider cümle cihânı lem‘a-i envâr-ı Hû" *51/1*

"Hakîkat şem‘ini yandır şarâb-ı vahdete kandır
Sevdâna gönlümüz döndür tecellî eyle yâ Allâh" *52/2*

[158] Bundan sonra vereceğimiz şiir örneklerinin sonuna eklenen numaraların ilki şiirin Dîvân'daki sıra; diğeri ise beyit numarasıdır.

İkinci olarak Ma‘nevî’ye ait na‘t’ların düşünce olarak beslendiği evreni kısaca özetlemek istiyoruz :

Hasretiyle yıllardır yanarak kavuşmayı beklediği, İlâhî bağının o güzel bülbülü Hz. Muhammed (sav)’e ulaşmak için aşıklar, pervaneler gibi yanıp yakılmaktadır. O peygamber ki mi‘racla onurlandırılmış, bütün felekler onun hatırına halk edilmiş, Allâh’ın katında ne bir melek ne de bir insanın erişemeyeceği bir mevkie ulaşmış, “Küntü kenz” sırrının mazharı olmuştur.

İnsan dâima azmetmeli canını peygamberin tavsiye ettiği yolda harcamalı ve onun ümmetine layık olabilmek için elinden geleni yapmalıdır. İnsan sünnetu’llâh çizgisinde ömrünü sarf etmelidir. Ma‘nevî bütün samimiyeti ve özlemiyle yakarmaktadır :

“Dem-be-dem sâ‘at-be- sâ‘at rûh-ı fahr-i kâinât
Eylesûn ol zât-ı pâk-i kibriyâ yüz bin salât” *2/3*

“Bu ‘âlem zerre düşmüşdür o şemsin ve-d-duhâsından
Bu deryâ katre düşmüşdür o bahrın mâ-verâsından”

“Görünen bu cümle ekvân sekiz cennet yedi nîran
Yanar pervâne-veş her ân cemâl-i Mustafâ’sından” *44/1-2*

Üçüncü olarak tasavvuf huzmesinden geçmiş hikemî bir üslupla kaleme alınan ve 49 manzumesiyle Ma‘nevî Dîvânı’nın ağırlık noktası diyebileceğimiz gazellerin genel olarak değindiği hususları özetlemek istiyoruz. Bizce Ma‘nevî’nin vâizliğinin hissedildiği bu şiirlerin menbaı, tabi ki Vahdet-i Vücûd ve Fenâ fi’llâh felsefesinin açılımlarıdır. Hikemî ya da tasavvufî muhtevanın dillendirildiği şiirleri üç ana başlık altında incelemek mümkündür :

2.1. Halvetilik ve daha çok sâlike verilen nasihatler hakkında

Halvetilik yoluna giren sâlik mübahı dahi işlemeyecek kadar itinalı davranmalıdır. Onun takip edeceği tek yol takvâ yoludur. Celâl ve Cemâl sıfatlarının sırrını iyice hazmetmeli, bu yolda azimle ilerlemelidir ki ferah ile sıkıntı arasında bir fark olmadığını hissedebilecek kadar pişsin. Tabi ki bu noktaya ulaşmak için “Etvâr-ı Seb‘a”([159]) diye tabir edilen belli mertebelerden geçmek icap etmektedir.

Halvet, gerçek varlığın bir olduğunu kavramak, gördüklerinin birer tecelliden ibaret olduğunu anlayabilmek ve bütün dünya işlerinden sıyrılıp gerçeğe ulaşmak için bir vasıtadır. Gerçek kesret âleminin dağdağasında, hengâmesinde eriyip gittikçe insanoğlu hakikat çizgisinden uzaklaşmaktadır. Hakîkat için inzivâ bir şarttır. İnzivâ da kendi içerisinde tehlikeler barındırdığı için, sâlik mürşidine yani yol rehberine uymalıdır. Ve bu yolda karşılaşacağı zorlukları aşmak için gayret sarf etmeli, husûsan kendisini sadece vuslat gününe vakfetmelidir:

“Etvâr-ı seb‘a’dan geçüp vahdet şarâbından içüp
Pervâz idüp kanat açup gel tevhîd ide gör tevhîd” 16/2

“Ol Cemâl’in şu‘lesinden zâhir olmuş bir kabes
Vahdet-i zât olmak içündür bu halvetden garaz” 30/5

Bu minvalde bahsedilmesi gereken bir husus da, tasavvuf büyüklerine yazılan şiirlerdir. Bunlar, redifi “Sultan Abdülkadirî” olup Abdülkadir Geylâni (k.s.) (ö.562/1165) için kaleme alınmış 64 numaralı gazel ; İlm-i ledün menbaı olarak vasıflandırdığı ve “Şeyhu’l-‘arab” redifiyle Muhyiddin ‘Arabî (k.s.)’ye

---

[159] Arapça yedi tavır demektir. Yedi tavır şunlardır: Tab‘, nefs, kalb, ruh, sır, hafi, ahfâ. Nefsin yedi derecesine göre değişen hallere de, etvâr-ı seb‘a denilmiştir. Ethem Cebecioğlu, ***Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü***, s. 198.

(ö.1240/1824) yazılan 8 numaralı gazel ; son olarak Halvetiyye'nin Şa'bâniyye kolunun kurucusu ve Kastamonu şehrinin güneşi, kameri diye vasıflandırdığı Şeyh Şa'bân-ı Velî (k.s.)'ye (ö.976/1568-69) "Merhabâ" redifiyle yazdığı 7 numaralı gazeldir. Ma'nevî şiirlerinde bu şahıslardan hürmet ve sevgiyle bahsetmiş bunun yanı sıra 98 beyitlik kasidesinde birçok din büyüğünü övgüyle yâd etmiştir.

2.2 Kur'ân-ı Kerîm'in hikmeti hakkında

Hak Teâlâ'nın yüce kelamı olan Kur'ân-ı Kerim on sekiz bin âlemin derdine Lokmânî bir hikmettir. O Kur'ân ki bütün İlâhî kitapların özü ondadır. Bu yüce kitap binlerce yıl şerh edilse dahi manası tükenmeyecek kudsî bir hazinedir. Fakat insanoğlu onu anlamlandıracak dereceye ulaşmak için gayret sarf etmelidir.

Bu zamana kadar gelen bütün İlâhî kitaplar insanı şerh etmektedir lakin insanoğlu bu şerhi anlamlandırmak için yalnızca akla başvurduğundan gerçek manayı anlayamamakta, gerçek lezzeti alamamaktadır. Akıl erbâbı Câm-ı hevâ'dan içtiğinden Kevser şarabını görememektedir. Halbuki Allâh'ın lisanını anlamak için O'nun yolunda yanıp yakılmak, O'nun rızası için her an çırpınarak Hz.Muhammed (s.a.v.)'e gelen temiz ve açık şeriata hizmet etmek icap etmektedir. Ne yazık ki insanoğlu yetersiz aklıyla her şeyi anlayacağını zanneder. Ma'nevî Kur'ân-ı Kerim hakkında yazdığı manzûmelerde bir öğretici pozisyonundadır fakat kesinlikle üstten konuşmaz. :

"Matla' -ı esrârı Hak'dır mağz-i Kur'âne'l-'azîm
Cümleye şemsü'd-duhâdır şer'-i pâk-i Mustafâ

"Harf-i nahv ü mantık u 'ilm u me'ânî andadır
İns ü cinne muktedâdır şer'-i pâk-i Mustafâ" *1 / 4-7*

"Hak Te'âlâ'nın kelâmı Hazret-i Kurândır
Hak u batıl fark idici seyf olan Furkândır

Hem hurûf u nice yüz bin dolu tahkîk nakl ider
Hadd-i pâyânı bulunmaz bahr-i bî-pâyândır" *10/1-*

2.3. Tasavvufî düşünüş tarzı hakkında

Yüce Rab, Zât-ı ta'ayyündür ; nokta olan, asıl olan O'dur. Kainat sadece harflerden ibarettir. Harfler ise O noktadan neşet etmiştir.([160]) Bu sebeple kainat gerçekte Ta 'ayyün-i Zâtî'nin yani Allâh'ın Zât'ına ait sıfatı olan ilminde belirmiş suretlerin, yokluk aleminde zuhurundan ibarettir. Bunu gören, bunu bilen insan zaten acizliğini fark edecektir.

Bütün eşyâ tahakkukunu El-Esmâü'l-Hüsnâ'ya borçludur, varlığı O'na bağlıdır. Olan her ne varsa kazâ ve kudretin eseridir. Hiçbir şey tesadüfün kucağına bırakılmış değildir. Muazzam bir sistem, muamma bir plan aleme kainata yön vermektedir. Bunu idrak için insanın sûfilere değil ; âşıklar zümresine katılması gereklidir. Çünkü vahdet diyarına ancak aşıklar ulaşabilir.

İlmü'l-Esmâ'yı anlamak için insan doğru bir yola sâlik olmalıdır. Tabi ki bu zorlu yolda insanın düşmanları olacaktır ki bu düşmanların en acımasızı yine kendisidir. İnsan büyük düşmanı nefsinin elinde oyuncak olmamak için büyük bir mücadele vermelidir. Dolayısıyla mümin olmak basit bir iş değildir. İnsan malını mülkünü, özenle sakladığı her ne varsa ve en önemlisi canını Allâh yolunda sarf etmedikçe; Zât-ı Hakk'a vâsıl olması düşünülemez.

Nefsin eline düşen insanoğlu mâ-sivâ sevgisine kapılıp gidecek ve bâki âleme çokluk âlemindeki tekliği göremeden gözlerini yumup gidecektir. Belki yaşadığı müddetçe tatmin olduğunu sanmıştır. Fakat kalplerin tatmini ancak ve ancak Allâh'ın zikriyledir. Her şeyin başı sonu her derdin devası O'dur. O

[160] Ethem Cebecioğlu, ***Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü***, ss. 486-487.

halde insan Allâh'a yönelmeli ve canını dişine takarak O'na layık olabilmek için çalışmalıdır. Aksi halde eşyanın görünen yüzüyle senelerini heba edecek hiçbir zaman özü, eşyanın arka planını, biricik hakikatı anlamaya vakıf olamayacaktır. Mesele kendini bilmek meselesidir. Kendini bilmeyenin Rabb'ini bilmesine imkan yoktur.

Bir gün hesap vakti gelecek ve *insanların şaşkın pervaneler gibi dolaştığı o günde* yüzü ağaracak olanlar yalnızca kendini ve Rabb'ini bilenlerdir. Yani acziyetini fark edip O'na yönelenlerdir. Eğer insan ömrünü Allâh yolunda sarf etmediyse o kişiye son nefeste Kur'ân hatmedilse dahi bunun artık pek ehemmiyeti kalmamıştır.

"İçmeyen 'aşkın hamrını bilemez ol Rabbini
Men 'aref'in sırrını bilmeyen inkar olur" *19/7*

"Nice bir bu fânî dünyâ fânîdir sonu harâb
Bu vücûdun tâzeliğin sonu olur harâb
Bu fenâyı su sanursın göresin cümle serâb

Nice bir bu fânî dünyâdan usanmazsın gönül
Bende bildim Hak Te'âlâ'dan utanmazsın gönül" *40/2*

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Ma'nevî'nin şiirleri tevhid mecrasından yola çıkmış ve aynı mecraya doğru akmaya devam etmiştir. Şiirlerinde bakışı ciğerleri dağlayan, serv-i reftârıyla herkesi birbirine düşüren bir güzele rastlanmaz. Ma'nevî'de insani aşktan İlâhi aşka geçiş gözlenmez. O direkt olarak sonuca doğru koşan beyitler inşa etmiştir. Allâh ve Peygamber aşkı ayrıca güçlü bir tasavvufî gelenekte yetişmiş olması onu talimi-didaktik bir tarz kullanmağa sevk etmiş olmalıdır ki, şiirlerinin ağırlık noktasını bu tarzda ve daima tevazuyla kaleme alınmış gazeller teşkil etmiştir.

Vezin bozukluk ve kusurlarının Ma'nevî için pek önemli olmadığı kanaatindeyiz. O içindeki aşkı ve ıstırabı ifade etmek için şiiri kullanmıştır. Şairlik iddiası yoktur. Dîvân'ında kendini övdüğü mısralara rastlanmaz.

Halvetiyye tarikatındaki birçok şeyh gibi Ma'nevî de hislerini ve daha çok söylemek istediklerini belli bir formla daha biçimli bir şekilde sunmak istemiştir. Bütünün anlaşılması adına bu parçanın da anlaşılması gerektiği kanaatindeyiz. Biz de elimizden geldiğince bu parçayı kısmen de olsa anlamlandırmaya gayret ettik.

Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lün

1

vr.57/b *-Bismi’llâhi’r-Rahmâni’r-Rahîm*-

1 Hak Te‘âlâdan ‘atâdır şer‘î pâk-i Mustafâ
Nûr-ı zât-ı Kibriyâdır şer‘-i pâk-i Mustafâ

2 Mecma‘-ı evsâf-ı Rabbe’l-‘âlemîndir şübhesiz
Mazhar-ı Zât-ı Hudâdır şer‘-i pâk-i Mustafâ

3 Zât-ı esmâ vü sıfâtı şerh ider şerrâh budur
Sırr-ı vech-i Kibriyâdır şer‘-i pâk-i Mustafâ

4 Matla-‘ı esrâr-ı Hak’dır magz-i Kur’ân-i’l-‘azîm
Cümleye şemsü’d-duhâdır şer‘-i pâk-i Mustafâ

5 “Kul hüvallâhü ehad”([161])’den remzini izhâr ider
‘İlm-i cümle enbiyâdır şer‘-i pâk-i Mustafâ

6 Bir bahirdir anda gavvâs oldu cümle enbiyâ
‘Ârife yemm-i likâdır şer‘-i pâk-i Mustafâ

7 Sarf u nahv u mantık u ‘ilm-i me‘ânî andadır
İns ü cinne muktedâdır şer‘-i pâk-i Mustafâ

8 Bir bahirdir cümle tefsîr ü ehâdîs mevcidir
Zât-ı Hakk’a reh-nümâdır şer‘-i pâk-i Mustafâ

9 Hâsılı cümle ‘ulûmun pâdişâhı oldurur
Vuslat-ı Hakk’a sezâdır şer‘-i pâk-i Mustafâ

---

[161] Bu mısrada geçen âyetin manası şöyledir: “De ki: O, Tek Allah’tır.”, Muhammed Esed, ***Kur’an Mesajı*** , İhlâs 112/1, s. 1322.

10 Cümle elsine anın pes ism-i pâkin yâd ider
Zulmet-i ([162]) gûne ziyâdır şer‘-i pâk-i Mustafâ ([163])

11 Her ne denlü enbiyâ vü evliyâ kim geldiler
Cümle ervâha safâdır şer‘-i pâk-i Mustafâ

12 Bir livâü’l-hamd dırır ki Hâmid Mahmûd odur
Hak Te‘âlâ’dan livâdır şer‘-i pâk-i Mustafâ

13 Şöyle bir ‘arş-ı mu‘allâdır ki anın haddi yok
‘Arş-ı Zât’a istivâdır şer‘-i pâk-i Mustafâ

14 Didi lâ “tüdrikhü’l-ebsâr” çün kelâmında Hudâ
Nûr-ı Hakk’a bir fezâdır şer‘-i pâk-i Mustafâ

15 Böyle bir mahbûb-ı Rabbü’l-‘âlemîndir bil anı
Kalb-i pâke meh-likâdır şer‘-i pâk-i Mustafâ

16 Hüsn-i Yûsuf gibi mülk-i Mısrı ‘uşşâk eylemiş
‘Âlem-i bedri’r-recâdır şer‘-i pâk-i Mustafâ

17 Enbiyâ vü evliyânın başının ol tâcıdır
Hem ridây ile ‘âsâdır şer‘-i pâk-i Mustafâ

18 Magzıdır ‘ılm-i([164]) ledünnün bil ki hem emvâcıdır
Cümle ervâha gıdâdır şer‘-i pâk-i Mustafâ

19 Kim ki inkâr ider ise kâfir-i billâh olur
Mazhar-ı sırr-ı Hudâ’dır şer‘-i pâk-i Mustafâ

20 Hem şerî‘at hem tarîkat ma‘rifetdir şöyle bil
Zât-ı Hak’dan bir ziyâdır şer‘-i pâk-i Mustafâ

---

[162] **10/b ; zulmet-i : cümle** H.

[163] **Bu beytin vezni bozuktur.**

[164] **18/a ; ‘ılm-i : ‘âlem-i** H.

21 Ma‘nevî bin yıl anı şerh eylesen olmaz tamâm
Dürr-i yektâ bî-bahâdır şer‘-i pâk-i Mustafâ

Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lün

2

1 Hamdü lillâh kim tulû‘ itdi yine şemsi’d-duhâ
Rahmeten li’l-‘âlemîn geldi Muhammed Mustafâ
58/a Gül cemâli berk urup dogdu yine bedrü’r-recâ([165])
Rahmeten li’l-‘âlemîn geldi Muhammed Mustafâ

2 Dem-be-dem sâ‘at-be-sâ‘at rûh-ı fahr-i kâinât
Eylesün ol zât-ı pâka Kibriyâ yüzbin salât
Cân u başın kıl fedâ bulup hayât-ender-hayât
Rahmeten li’l-‘âlemîn geldi Muhammed Mustafâ

3 Lücce-i bahr-i şefâ‘atde garîk ol âh idüp
Mevlid-i pâk-i rasûlü dâimâ hergâh idüp
Cânını îsâr kıl hem ‘âzim-i dergâh idüp
Rahmeten li’l-‘âlemîn geldi Muhammed Mustafâ

4 “Küntü kenz”in([166]) mahzenidir “lî me‘allâh”([167]) mazharı
Zât-ı Hakk’ın enveridir enveridir enveri
Ma‘nevî ins ü cinnin rehberidir rehberi
Rahmeten li’l-‘âlemîn geldi Muhammed Mustafâ

---

[165] Bu mısraın vezni bozuktur.

[166] Bu ibarenin geçtiği kudsî hadisin manası şöyledir: “Ben bilinmeyen bir hazine idim,bilinmek istedim ve mahlukatı yarattım.Ben Kendimi onlara öğrettim, onlarda beni bildi.”El-Aclûni, ***Keşfü’l-Hafâ***, c.II, s. 132.

[167] Bu ibarenin geçtiği hadisin manası şöyledir: “Benim, Allah katında öyle bir halim vardır ki, benim o halime, ne bir melek yaklaşabilir, ne bir peygamber ulaşabilir.”, El-Aclûni, ***Keşfü’l-Hafâ***, c.II, s. 173.

Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lün

3

1 Cânımı kıldım fedâ-ender -fedâ
Yoluna ey fahr-i ‘âlem Mustafâ

2 İns ü cinne muktedâsın muktedâ
Ey hakîkati’ş-şems ey sâhibi’l-livâ

3 Kühl-i “mâ zâga‘l-basar” ([168]) sultânısın
Hâk-i pâkin ins ü cinne tûtiyâ

4 ‘Arş-ı a‘zamdan mu‘allâdır senin
Ravza-i pâkin olan fevka’l-‘ulâ

5 Tîn-ı cennetden muteyyebdir senin
Hâk-i ravzan kimyâdır kimyâ

6 Hamdü li’llâh çeşmime kühl eyledim
Tûtiyâ-yı hâkini yâ ze’l-‘atâ

7 Hutben “levlâke levlâke”([169]) okunur
Rahmeten li’l-‘âleminsin mutlakâ

8 Evvelîn ü âhirînin şâhısın
Pâdişâh-ı hızb-i cümle enbiyâ

---

[168] Bu ibarenin geçtiği ayetin manası şöyledir: “ [Dikkat edin ,] göz ne kaydı, ne de (başka yöne) çevrildi.”, Muhammed Esed, ***Kur’an Mesajı*** , Necm 53/17, s. 1080.

[169] Bu ibarenin geçtiği kudsî hadisin manası şöyledir: “Sen olmasaydın, sen olmasaydın; felekleri yaratmazdım.” , El- Aclûni, ***Keşfü’l-Hafâ***, c.II, s. 291.

9 Ey nebîler hızbinin sultânısın
On sekiz bin ‘âlem oldu hâk-pâ

10 Ey şefâ‘at kânı senden el-meded
Kıl şefâ‘at lutf idüp rûz-ı cezâ

11 Her nefes yüz bin salât ile selâm
Eylesün rûhuna ol kâdir-i Hudâ

12 El-emân u ve’l-emân u ve’l-emân
Hürmetine yâ rasûl-i müctebâ

13 Senden özge mültecâmız yokdurur
Sana muhtâc oldu cümle mâ-verâ

14 Nass-ı kâtı‘ bunu tasrîh eyledi
Hazretinden özge yokdur mültecâ

15 Rûz-ı şeb bu Mâ‘nevî benden senin
Cân u başın yoluna kıldı fedâ

Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lün

4

1 Bülbül-i bag-ı ilâhîdir Muhammed Mustafâ
Cümle halkın pâdişâhıdır Muhammed Mustafâ

2 Matla‘-ı Rabbü’l-‘âlemîndir şübhesiz[170]
Kalb-i pâkin şems-i mâhîdir Muhammed Mustafâ

[170] Bu mısraın vezni bozuktur.

3 Her kim ister vuslat-ı Hakk'ı ana bulsun vusûl
Zât-ı Hakk'ın dogru râhıdır([171]) Muhammed Mustafâ

58/b 4 Fahr-i cümle enbiyâ vü evliyâ vü asfiyâ
İns ü cinnin bir penâhıdır Muhammed Mustafâ

5 Kimse bilmez kadrini illâ ki Rabbe'l-'âlemîn
Ehl-i hâlin kadr-gâhıdır Muhammed Mustafâ

6 Dürr-i yektâdır sadefde ravza-i pâki anın
Ka'be-i enver-i siyâhıdır Muhammed Mustafâ

7 Bir tecellî şem'idir kim ins ü cinn pervânedir
Vech-i Bâkî cilve-gâhıdır Muhammed Mustafâ

8 Mâ'nevîyâ hâsılı budur kelâmın şübhesiz
Mazhar-ı nûr-ı ilâhîdir Muhammed Mustafâ

Fâ 'i lâ tün Fâ 'i lâ tün Fâ 'i lâ tün Fâ 'i lün

5

1 Rahmeten li'l-'âlemînsin hem imâme'l-müttakîn
Padişâhâ hızb-i cümle enbiyâ vü evliyâ
Şânı "levlâke levlâke" oldu kurbetin([172])
Pâdişâhâ hızb-i cümle enbiyâ vü evliyâ

2 'Arş u ferş itdi kudûm-i pâkine ol zü'l-celâl
Hazrete da'vet itdi Hazretin Rabb-i Te'âl([173])
Zümre-i kemler seninle oldular sâhib-i kemâl

[171] **3/b ; râhıdır: yoludur** H.

[172] **Bu mısraın vezni bozuktur.**

[173] **2/b ; "*Hazretine da'vet itdi Hazret-i Rabb-i Te'â l*"** H.

Pâdişâhâ hızb-i cümle enbiyâ vü evliyâ

3 Ey Rasûl-i zât-ı pâk-i Kibriyâ vü Hak Kerîm
İsmine “Tâhâ”([174]) vü “ Yâsin”([175]) didi Kur’ânü’l-‘âzîm
Rahmeten li’l-‘âlemîn ba‘s itdi Rahmânü’r- Rahîm
Padişâhâ hızb-i cümle enbiyâ vü evliyâ

4 Sidre-i Tûbâ durur ol ravza-i pâkin senin
İns ü cinne tûtiyâdır cümle hâkin senin
Kıble-i erbâb-ı hâcâtdır ebed pâkin senin
Padişâhâ hızb-i cümle enbiyâ vü evliyâ

5 Zerre denlü lutfa mazhar olur ise ins ü cân
Rahmet-i Rahmân’a müstagrak olur kevn ü mekân
Pâdişâh-ı dû-cihânsın padişâh-ı dû-cihân
Padişâhâ hızb-i cümle enbiyâ vü evliyâ

6 Hazretinden özge yokdur mültecâmız yâ rasûl
Hazret-i Hakk’â cümle seninle buldular vusûl
Ma‘nevî benden kapunda bendelige kıl kabûl
Padişâhâ hızb-i cümle enbiyâ vü evliyâ

Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lün

6

1 Cân u başdan geçmeyen cânâna olmaz âşinâ
Câm-ı Hû’dan içmeyen mestâna olmaz âşinâ

[174]Kur’ân-ı Kerim’in 20. suresi bu ayetle başlamaktadır. Tâhâ suresinin genel itibariyle çizdiği çerçeve; Allah(c.c.)’ın peygamberleri aracılığıyla göndermiş olduğu kitap ve dolayısıyla sistemlerin özde aynı hakikatleri ifade ettiği hususudur.

[175]Kur’ân-ı Kerim’in 36. suresi bu ayetle başlamaktadır.Yâsin Suresi genel itibariyle insanın ahlakî sorumluluğuna binaen diriliş günü ve o gün verilecek hesab hakkındadır.

* Bunların haricinde “Elif Lam Mim, Ve’d-duhâ, Ve’n-nâzi‘ât... gibi ayet ve sure adlarının Hz. Peygamber’i ifade etmek amacıyla edebi mahiyette ele alınmıştır. Emine Yeniterzi, ***Divan Şirinde Na‘t*** , s. 141-142.

2 Bu vücûdun pûte-i ‘aşk içre ihrâk eyleyüp
Kulluga baş koşmayan sultâna olmaz âşinâ

3 “Men ‘aref” le([176]) “küntü kenz”in sırrını fehm eyleyüp
Zât-ı harfi bilmeyen Kur’ân’a olmaz âşinâ

4 Mahrem-i kuds olmaga ‘irfân gerek ‘irfân gerek
‘Arş-ı kalbe basmayan irfâna olmaz âşinâ

5 Matla‘-ı envâr-ı Rabbi’l-‘âlemîn ol ey gönül
Mü’min-i bih olmayan îmâna olmaz âşinâ

6 Sadr-ı hikmet üzre her dem hükm icrâ eyleyüp
‘İlm-i hikmet bilmeyen Lokmân’a olmaz âşinâ

7 Taht-ı kalbe hükm iden sultânı gör kim neyledi
Sâhib-i emr olmayan fermâna olmaz âşinâ

8 Mâ‘nevîyâ([177]) didiler kim cân u başın vir bugün
Cism-i cânın virmeyen kurbâna olmaz âşinâ

Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lün

7

59/a 1 Merhabâ ey gavs-ı a‘zam kutb-ı ‘âlem merhabâ
Sad hezârân mahzen-i esrâr-ı âdem merhabâ

2 Merhabâ çün şeyh Şa‘bân nâm-ı pâkidir anın
Vech-i Bâkî sırına hem mazhar-ı tâm merhabâ

3 Kastamonu şehrine şems ü kamerdir gûne hem
Zât-ı Hakk’ın mazhar-ı esrar-ı ‘âlem merhabâ

[176] Bu ibarenin geçtiği hadisin manası şöyledir: “Nefsini bilen kişi Rabbinide bilir.”, El-Âclûni, ***Keşfü’l – Hafâ***, c.II, s. 262.

[177] 8/a ; Ma‘nevîyâ: Ma‘nevî H.

4 Gavs-ı a‘zam kutbu’l-aktâb oldu kevne şübhesiz
Şerha şerha olmuş iken gönle merhem merhabâ

5 Oldu Muhyiddîn-i Sânî nûr-ı tâc-ı etkıyâ
Ol cemâli Hazret-i Hakk ile her dem merhabâ

6 Cümle dillerde ânın yâd oldu nâm u şânı hem
Bu gönüller tahtına hem İbn-i Edhem merhabâ

7 Âteş-i ‘aşkınla ihrâk oldu uşşâk-ı ilâh
Hasretinle şerha şerha oldu sînem merhabâ

8 İns ü cinni (sen) eyledin irşâd Hak’ın râhına([178])
Çünki sensin Zât-ı Hak sırrına mahrem merhabâ

9 Ey gönüller tahtının sultânı Şa‘bân-ı cihân
Ey ‘azîzim ey efendim nûr-ı dîdem merhabâ

10 Rûh-ı pâkin eyleye takdîs-i Rabbü’l-‘âlemîn
Ma‘nevî dimişdir ana arş-ı a‘zam merhabâ

Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lün

8

1 Kutb-ı tâc-ı evliyâ vü etkıyâ şeyhu’l-‘Arab
Kenz-i zât-ı pâk-i a‘lâ Kibriyâ şeyhu’l-‘Arab

2 Mazhar-ı nûru ilâhî fahr-i cümle etkıyâ
Menba-‘ı ilm-i ledünnî asfiyâ şeyhu’l-‘Arab

3 Mazhar-ı esmâ-i hüsnâ mahzen-i hakka’l- yakîn

[178] **Bu mısraın vezni kusurludur.**

‘İlmü’l-esmânın rumûzın ‘âşinâ şeyhu’l-‘Arab

4 Bahr-ı vahdet ka‘rına gavvâs olupdur şübhesiz
Yemm-i vahdet dürrine bir kimyâ şeyhu’l-‘Arab
5 Şeyh-i Ekber dinilür hem nâmı Muhy-i din anın
Cümle erbâb-ı Hakka zü’l-‘atâ şeyhu’l-‘Arab

6 Evliyâ ser-çeşmesidir genc-i lâhût ma‘denî
Dürr-i yektâdır ki şöyle bî-behâ şeyhu’l-‘Arab

7 Didi Mevlânâ ana pes sad hezârân âferîn
İns ü cinne arş u kürse mâ verâ şeyhu’l-‘Arab

8 Kalb-i pâkinin içinde arş u kürsî mâverâ
Zerre olmaz kalb-i pâki pür-fezâ şeyhu’l-‘Arab

9 Hazret-i sultân-ı kevneyni ebed meşhûd iden
Vâsıl-ı nûr-ı cemâl-i Mustafâ şeyhu’l-‘Arab

10 Kutb-ı ‘âlem gavs-ı a‘zam oldu kırk bir kerre ol
İns ü cinne arş ü kürse muktedâ şeyhu’l-‘Arab

11 Evliyâ a‘nâkına basdım kadem dimiş idi
Cümle ‘âlem halkı oldu hâkiyâ şeyhu’l-‘Arab

12 Merhabâ yâ kutb-ı hızb-i evliyâ yâ merhabâ
Ma‘nevî benden kapunda bir gedâ şeyhu’l-’Arab

Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lün

9

59/b 1 Aç gözün dinle gönülden sana idem feth-i bâb
Âsumân-ı kalb şimdi şu‘le saldı âfitâb

2 Nüsha-i insânı gör kim oldurur fazlu'l-hitâb
Nüsha-i insânı şerh ider begim([179]) yüz dört kitâb

3 Âdemi seb'u'l-mesânî sırrına mazhar kılan
Anıniçün nüshasını eylemişdir yedi bâb

4 Yedi bâbın herbirinde olmuş onbin süâl
Nüsha-i insanda tahkîk oldu yetmiş bin cevâb

5 Kim hevâdan men' iderse dostun oldur şübhesiz
Anıniçün diriler "Tûbâ"([180]) ile "Hüsn-i me'âb"([181])

6 Câm-hevâdan nûş iden erbâb-ı 'aklın şurbını
Öyle bulmuşlar ki zevki istemez kevser şarâb

7 Bâg-ı vahdet bülbülüdür dâim ider gulgulü
Tût-i sükker lisânın nice anlasun gurâb

8 Kande baksa "semme vechu'llâh"([182]) şühûdun eyleyen
'Ârif-i bi'llâh'a görünmez bu görünen serâb

9 Ma'nevî tullâb-ı 'aşka cânı koşdunsa eger
Dime kim döndürürüm gâyet agırdır bu tolâb

Fâ 'i lâ tün Fâ 'i lâ tün Fâ 'i lün

10

1 Ey şefâ'at kânı sultân-ı rusül

---

[179] **2/b ; begim: kim** H.

[180] Tuba: "Cennette, kökü semâda bulunan ağaç." A. Talat Onay, ***Mazmunlar ve İzahı***, Ankara, 2000, s. 443.

[181] Cennet'i tarif eden bu ifadenin geçtiği ayetin meâli şöyledir: "Bu (Allâh'a inananlar için bir uyarıdır. Çünkü Allâh'a karşı sorumluluk bilinci duyanları bütün menzillerin en güzeli beklemektedir." Muhammed Esed, ***Kur'an Mesajı***, Sâd 38/49, s. 930.

[182] Bu ibarenin geçtiği ayetin manası şöyledir: "Doğu'da Batı'da Allâh'ındır.Nereye dönerseniz dönün Allâh'ın yönü orasıdır.Unutmayın ki Allâh rahmet ve kudretinde sınırsızdır, her şeyi bilendir.", Muhammed Esed, ***Kur'an Mesajı*** , Bakara 2/115, s. 32.

Ey rasûl-i fahr-i cümle kâinat
Ey sa'âdet ma'deni hâdî sübül
Hürmetine halk oluptur mümkinât

2 Zâtını evsâfını medh eyledi
Nâzil oldu âyet âyet beyyinât
Kim salât ile selâm ider sana
İki 'âlemde bulur elbet necât

3 Şerbet-i vaslın senin 'âşıklara
Viriser lâ-büd hayât-ender-hayât
Vasfını şerh eyleyen Kur'ân'dırır
Her hurufu idi sır yüz bin nikât

4 Mebde-i kevn ü mekân-ı dû cihân
Hazretine ve's-selâm ü es-salât
Matla'-ı envâr-ı Rabbü'l-'âlemîn
Mazhar-ı esrâr-ı Zât ü hem sıfât

5 Yâ İlâhî ol Habîbin hürmetî
Ma'nevî'ye vir visâlinle sebât([183])

Fâ 'i lâ tün Fâ 'i lâ tün Fâ 'i lâ tün Fâ 'i lün

11

1 Hiç olur mu ey gönül bu emr-i sübhân ile bahs
Nice mümkin kullar itmek hükm-i sultân ile bahs

2 Zerre hîç idebilür mi mâh-ı tâbân ile bahs
Katre nice eylesün hiç bahr-i 'ummân ile bahs([184])

60/a 3 Zât-ı Hak'da zâhir olmuş bir tecellî şu'lesi

---

[183] Kıt'a-i kebir tarzında kaleme alınan bu tip şiirler genellikle tarih düşürmek için yazılır. Bu şiirde böyle bir durum bahis değildir.

[184] Bu mısraın vezni kusurludur.

Anıniçündür müdâm-ı nefs-i şeytân ile bahs

4 Haşr inkâr eyleyen mülhidlerin dâim işi
Eylemekdir dâimâ ol nass-ı Kur'ân ile bahs

5 Oldu Kur'ân enbiyâ vü evliyâ ya reh-nümâ
Nice mümkin müşrik itmek ehl-i imân ile bahs

6 Füls-i ahmer mâliki olmaz iken bir nâkesi
İdebilsün mi ‘aceb ol kenz-i pinhân ile bahs

7 Hep kazâ vü kudretin ahkâmıdır cevlân iden
‘Âkıl isen itme aslâ hükm-i Rahmân ile bahs

8 Ma‘nevîyâ dem bizim devrân bizimdir her nefes
İtmeyiz hiç bundan özge dem u devrân ile bahs

Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lün

12

1 Sâlik isen i‘tikâdından koma hîç i‘vicâc
Hâb-ı gafletden uyan cân gözün bir hoşca âç

2 Sûre-i Nûr'u oku gör anda nûr-ı hikmeti
Nûr-ı Zât'ın şu‘lesidir cümleye olan sirâc

3 Her nefesde vahdet ilinden gelür yüz bin katâr
Ben işitdim cân u baş alurlar imiş anda bâc

4 Rûh-ı ‘Îsâ nefsinin a‘vânını ihlâk eylese
Ref‘ olur ol sâ‘at içre cümle teklîf-i harâc

5 Cân u gönlü kıl münevver bunda iken ey gönül
Kurtarımaz rûz-ı mahşerde seni şâl ile tâc

6 ‘Âkıbet vahdet şarâbın nûş iderler şübhesiz
Râh-ı Hak’dan cânını terk eyleyenler yatsın aç

7 “Len tenâlü’l-birra hattâ tünfikû” ([185]) didi Hudâ
Râh-ı Hakda vârını bezl eyle hep mâlını saç

8 Zât-ı Hakk’ı ister isen Ma‘nevî sen cân ile
Görmesün aslâ seni mâ-sivâdan şöyle kaç

Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lün

13

1 Kıl bu fakr emrine dâim imtisâl
‘Âkıbet bulmak diler isen felâh
Dîn-i([186]) Hakk’a bulmak istersen visâl
Sa‘y ile tevfîk olur lâ-büd cenâh

2 Cennet-i Zât’a irerse vâsılûn
Anda olmaz hîç mesâ ile sabâh
‘Ârif-i bi’llâh odur kim dâimâ
Cânı gönlü Hakkıla bulur revâh

3 İrtikâb itmez menâhî hubbunu
Hem dahi ol işlemez bilki mübâh
“Lî me‘allâh”gencini bulmuşdur ol
Nûr-ı Hak kalbini kılmış inşirâh

4 Kahr u lutfu hikmetu’llâh anlayan
Kâmile birdir ferâh ile terâh
Ma‘nevîyâ ister isen sen rızâ
Kendüne yâr ola takvâ vü salâh

---

[185] “(Size gelince ey müminler,) kendiniz için özenle ayırdığınız şeylerden başkaları için harcamadıkça gerçek erdeme ulaşmış olamazsınız; ve ne harcarsanız kuşkusuz, Allâh ondan tamamiyle haberdardır.” Muhammed Esed, ***Kur’ân Mesajı,*** Âl-i ‘İmran 2/92, s. 108.

[186] 1/c; Dîn-i: Zât-ı Ü.

Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lün

14

1 Âdem isen cân u dilden rûh-ı serden tut sımâh
İdeyim cân sem‘ine bir Hak kelâmı infitâh

2 Cân u gönlün mâ-sivâdan şöyle tathîr eyle kim
Şems gibi zâtın eyle cümlesinden insilâh

60/b 3 Hak’dan iste her murâdı cümlesi Hâk’dan gelür
Beter itdin fâni dünyâ hubbuna yeter sudâh

4 Rahmeten li’l-‘âlemîn geldi ve hem basdı kadem
Ser-i pâkı cümle şer‘î eylemişdir intisâh

5 Nice yüz bin yıl bu meydân içre ‘uşşâk-ı İlâh
Sa‘y idüp esrâr-ı Hakk’ı eylediler irtisâh

6 “Semme vechu’llâh” meşhûd eyle ey zâhid-perest
Sür çıkar gayrı ile gel olma bir dem ibtilâh

7 Ma‘nevîyâ nâr-ı ‘aşka cânını remy eyleyüp
Pûte-i ‘aşk içre muhkem ide gör hoş intıbâh

Fe ‘î lâ tün Fe ‘î lâ tün Fe ‘î lâ tün Fe ‘î lün

15

1 Cümle vech-i Bâkî’den duhâdır halka tevhîd
Kulûb-i kâsiye bedri’r-recâdır halka tevhîd

2 Tecellî-i cemâlin şems ü mâhîdir muhakkak
Sehavât-ı kulûb u bir ziyâdır halka tevhîd

3 Kulûbun itmi’nânı zikr ile olur didi Kur’ân
Cenâb-ı Hazret-i Hakk’dan rızâdır halka tevhîd

4 Metâf-ı kuds dinilmez tavâf-ı kudsîdir kudsî
Gözümüz çeşm-i a‘mâ pür-fezâdır halka tevhîd

5 Müfessirler anı “Saffât” da tahkîk eyledi tahkîk([187])
Visâl-i Hazret-i Hakk’a likâdır halka tevhîd

6 ‘Ulûm-ı enbiyâ vü evliyâ’nın ‘arş u kürsîdir
Dahi hem kudsiyân-ı müntehâdır halka tevhîd

7 Tavâf-ı ‘arş-ı Rahmânî ender nûrânî rûhânî([188])
Ve lâkin ‘arş-ı kalbe istivâdır halka tevhîd

8 ‘Aceb iksîr-i a‘zamdır bu kudsîler makâmıdır
‘Aceb kibrît-i ahmer kimyâdır halka tevhîd
9 Visâl-i Ka‘besinde mültezim ol Ma‘nevî sende
İde gör Merve sa‘yin pür-safâdır halka tevhîd

(4+4) Sekizli Hece Ölçüsü

16

1 Şem‘-i cemâle cânlar at
Gel tevhîd ide gör tevhîd
Tâ-keşf ola sıfât-ı Zât
Gel tevhîd ide gör tevhîd

2 Etvâr-ı seb‘adan geçüp
Vahdet şarabından içüp
Pervâz idüp kanat açup
Gel tevhîd ide gör tevhîd

[187] “Saffât” suresi adını sıra sıra dizilen meleklere işaret eden ilk ayetten alır. Muhammed Esed, ***Kur’ân Mesajı***, Saffât, sure nu.: 37.

[188] Bu mısraın vezni bozuktur.

3 Nice hevâ ile gaflet
Nice bir derd ile mihnet
Bununla bulursun vuslat
Gel tevhîd ide gör tevhîd

4 Emr-i Hakk'a imtisâl it
Nefsini sâhib-i hısâl it
Kendini ehl-i visâl it
Gel tevhîd ide gör tevhîd

5 Meydân-ı tevhîde can vir
Derûnun içre îkân vir
Kalbini Hakk'a heran vir
Gel tevhîd ide gör tevhîd

6 Sırrında mihmân ola gör
Kul iken sultân ola gör
Derdlere dermân ola gör
Gel tevhîd ide gör tevhîd

7 Bulmak dilersen vahdeti
T erk itme dâim halvetî
Tut Ma'nevî'den hikmeti
Gel tevhîd ide gör tevhîd

Fâ 'i lâ tün Fâ 'i lâ tün Fâ 'i lün

17

1 Yâ İlâhî senden sana el-'ıyâz
Vuslatınla gönle vir iltizâz([189])

61/a 2 Muhammed Mustafâ'nın hürmetine

[189] Bu beytin vezni bozuktur.

Nefs ilinden eyle bizi intifâz

3 Vuslatın hamrına kandır rûhumuz
İki ‘âlemde bize sensin mülâz

4 Fazl-ı lutfın olmasa yâ rabbenâ
Kimsenin sözünde olmazdı nefâz

5 Hazretine el-amâna gelmişüz
Senden özge bize yokdur müste‘âz

6 Rûz-ı mahşerde bizi rüsvây eyleme
Fazlın ile cürmümüzü eyle livâz
7 Enbiyâ vü evliyâya Ma‘nevî
Hakk’dan özge yokdur me‘âz

Me fâ ‘î lün Me fâ ‘î lün Me fâ ‘î lün Me fâ ‘î lün

18

1 Görenler vech-i yâri ol meh-i tâbânı neylerler
Bulanlar ol cemâli sohbet-i yârânı neylerler

2 Basîret çeşmini envâr-ı vechin açan ‘uşşâka
Fezâ-i semme vechu’llâhdadır zindânı neylerler

3 Eger çeşm-i basîret feth olup görmezse cânânı
İki ‘âlemde âyâ bî-basîret-hânı neylerler

4 Tecellî şem‘ine pervâne-veş cânlar atar ‘uşşâk
O şem‘a cânını itmez ise o cânı neylerler

5 Seni aldamasun agyâr fânî fânîdir bi’llâh
Bekâ-i lâ-yezâl’e ermeyen insanı neylerler

6 Vücûdun pûte-i ‘aşkın ilâhî içre mahv idüp

Hüviyyet câmını nûş itmeyen sekrânı neylerler

7 Koyup bu tâcı tahtı İbn-i Edhem-veş olan mâlda
Hakîkat mülkünün sultânıdır ekvânı neylerler

8 Harîm-i Kuds'e mahrem ola gör Ma'nevî yohsa
Tavâf-ı kudsiyânı olmayan devrânı neylerler

(4+3) Yedili Hece Ölçüsü

19

1 Câm-ı ezelden([190]) içen
Mest ile huşyâr olur
Cân ile başdan geçen
Kâşif-i esrâr olur

2 İrse Hakk'dan bir kişi
Hak ile olur işi
Andan akan gözyaşı
Bahr ile enhâr olur

3 Kâmili bulsa çü kul
Vaslına buldu o yol
İbn-i Edhem gibi ol
Soyunup bî-'âr olur

4 Tahtın terkin uran
Taht-ı dîle şâh olur
Bâg-ı cemâle iren
Devlet-i tekrâr olur

5 Bir kişi Ferhâd ola

[190] **1/a ; Câm-ı ezelden: Cân var ledün** H.

Vârı dâgını dele
Sırrına yol bula
Manzar-ı dîdâr olur

6 Vâsıl-ı dîdâr-ı Hû
Kâşif-i esrâr-ı Hû
'Ârif-i envâr-ı Hû
Cümleye serdâr olur
7 İçmeyen 'âşkın hamrını
Bilemez ol Rabb'ını
"Men 'aref" in sırrını
Bilmeyen inkar olur

8 Şol ki açaa cân gözün
Ol göre Hakk'ın yüzün
Ma'nevî'nin bir sözün
Tut sana bir yâr olur([191])

Mef 'û lün Me fâ 'î lün Mef 'û lün Me fâ 'î lün

20

1 Hak Te'âlâ'nın kelâmı Hazret-i Kur'ândır
Hakk u bâtıl fark idici seyf olan Furkândır

2 Hem hurufu nice yüz bin dürlü tahkîk nakl ider
Hadd-i pâyânı bulunmaz bahr-i bî-pâyândır

61/b 3 Ola deryâlar mürekkeb cümle-i eşcâr kalem
Yazmaga 'âciz olurlar ins ile bu cândır

4 Bahr-i Ku'rân katresi cümle bihârı mahv ider
Hakk Te'âlâ'nın kelâmı böyle bir 'ummândır

5 Yüz yigirmi dört bin artuk eksik enbiyâ rusûl

[191] Bu şiirin vezninde bozukluklar vardır.

Cümlesinin şer‘-i pâkine delîller burhândır

6 Mu‘ciz-i kâtı‘dır ki ana irişmez fühûm([192])
‘Âciz-i bî-tâk olan ‘Adnân ile Kahtân’dır
7 Hâmili oldu anın pes fahr-i cümle kâinât
Magz-ı Kur’ân-ı hakâyık min benî ‘Âdnândır

8 Nice yüz bin yıl kişi Kur’ân’da pervâz eylese
Hadd ü pâyânı bulunmaz böyle bir meydândır

9 Cân u başıyla hakkıyla ana ta‘zîm eyleyen
Kişinin me’vâsı elbet cennet-i rıdvândır

10 Ana ‘izzet ile buldu âl-i ‘Osmân ‘izzetî
Ceddi ‘izzet eylemiş ismi anın ‘Osmân’dır

11 Zât-ı Hakk’a ister isen bulmak eger Kur’ân’a bak
Zü’l-Celâli Kibriyâdan böyle bir fermândır

12 Cümle emrâz-ı kulûba hikmet-i Hakka’l-yakîn([193])
On sekiz bin ‘âlemin derdine Lokmân’dır

13 Rûz-ı şeb bîdâr olup Kurân’a kulluk eyle kim
Ana kulluk eyleyenler son demi sultândır

14 Nûr-ı Kur’ân şem‘asiyle gönlünü pür-nûr iden
Kişinin meşhûdü anda ru’yet-i Yezdân’dır

15 Böyle bir habl-i metîndir koma elden Ma‘nevî
Maksadın âhir nefes îman ile Kur’ân’dır

---

[192] Bu şiirin bütününde vezin bozuklukları vardır.

[193] Bu mısraın vezni bozuktur.

Fâ ‘i lâ tün   Fâ ‘i lâ tün   Fâ ‘i lâ tün   Fâ ‘i lün

21

1 ‘Ârifin kalbi dem-â-dem matla‘-ı envâr olur
‘Akl u fikri rûh u sırrı kâşif-i esrâr olur

2 ‘Ârifin gönlü içinde ‘arş u kürsî mâ-verâ
Zerre olmaz mahv olur hep cümle târ u mâr olur

3 ‘Ârif olan Zât-ı Hakk’ı kalb ile meşhûd iden
Anın içûn rûz-ı şeb işi anın ezkâr olur

4 İbn-i Edhem gibi tâc u tahtının terkin urup
‘Ârif-i bi’llâh olanlar böylece hünkâr olur

5 Cân u dilden iştirâ âyâtın oku her nefes
‘Ârif-i bi’llâh ile dâim işi bâzâr olur

6 Her nefes mi‘râc-ı rûhânî dil ‘arşına([194])
Bu sebebden ‘ârif-i bi’llâh olan bî-dâr olur

7 Cân u gönlü nefs u rûhu ‘akl u sırrı bir olup
Sırrı sırrıyla Kamûsu seb‘a-i etvâr olur

8 Kâr u kesbi mâl ü mülkü cümle efkârı anın
Vâhid-i Samed olan ulu([195]) gaffâr olur

9 ‘Âr-ı ‘ırzın nâm-ı nikîn terkin urur cümle([196])
Çeşm-i giryânı anın pes([197]) bahr ile enhâr olur

---

[194] **5/b ve 6/a mısraları sadece** Ü. **nüshasında vardır.**

[195] **8/b; ulu: olur** H.

[196] Bu mısraın vezni bozuktur.

[197] **Burada geçen –*pes*- kelimesi sadece** Ü. **nüshasında vardır.**

10 ‘Ârife dünyâ vü uhrâ cümlesi oldu harâm
Ma‘nevîyâ maksadı anın hemân dîdâr olur

Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lün

22

1 Mü’minin kalbini bilkim ‘ayn-ı beytu’llâhdır
‘Ârif-i bi’llâh odur kim her sözü Allâh’dır

2 Bakma bu cihâna kim ‘ibret ile şöyle küsûr[198]
Cümle eşyâ mazharı Hak böyle sun‘u’llâhdır

3 Kalb-i pâki ‘ârifin beytü’l-mukaddes didiler
Anın içinde olur esmâ ki Seyfu’llâhdır

62/a 4 Semme vechu’llâh’a mazhar oldun ise ey gönül
Manzaran[199] yevm-i kıyâmet ‘ayn-ı Zâtu’llâh’dır

5 Râh-ı Hakk’a cân u başı ger fedâ itse[200] kişi
Hak Te‘âlâ’nın katında ‘ârif-i bi’llâhdır

6 Kuhl-i mâ zâga’l-basar’dan tûtıyâ-yı cân iden
Maksadı iki cihânda Hazret-i Allâh’dır

7 ‘İlmü’l-esmâya mazhar olmaga âdem gerek
‘İlm-i esmâ şöyle bil kim ‘ayn-ı ‘ilmu’llâhdır

8 Ma‘nevî nâ ehle keşf itme sakın esrârı sen
Hak Te‘âlâ râzı olmaz çûnki sırru’llâhdır

Me fâ ‘î lün Me fâ ‘î lün Fa ‘û lün

23

---

[198] **2/a ; küsûr: gör** H.

[199] **4/b ; manzarın: mazharın** H.

[200] **5/a ; itse: kılsa** Ü.

1 Nedendir kîl ile kâller nedendir
Efendi bunca ahvâller nedendir

2 Nedendir hîle vü âllar nedendir
Âbâ vü kisve vü şâllar nedendir

3 Kamûsu da‘vet îtmiş iken cemâle
Yolunda bu yüce beller nedendir

4 Visâl-i Ka‘besine gel dimişken
Geçilmez kân akan seller nedendir

5 Mugaylân-veş hâr u hâşân içinde
Bahırda açılan göller nedendir

6 Kamû mürgân ider feyâd u nâle
‘Aceb şürîde bülbüller nedendir

7 Açılmış cümle evkâr ile reyhân
Benefşelerle sünbüller nedendir

8 Kimsenin külbetin açmaz dehânın[201]
Hudâ’yı zikr ider diller nedendir

9 Kamûnun Ma‘nevî maksûdu birdir
Bu denlû çenen ve akvâller nedendir[202]

(6+6) On ikili Hece Ölçüsü

24

1 Bi’llâhi ‘uşşâka ‘aşkın vir şevkin vir
Cemâle müştâka ‘aşkın vir şevkin vir

---

[201] **8/a ; dehânın: daha denk** H.

[202] **Bu beyit *Haşim Paşa* nüshasında yoktur.**

2 Agyârı mahv eyle espârı ref‘ eyle
Esrârı keşf eyle ‘aşkın vir şevkin vir

3 Tecelli envârı görünsün her bârı
Kat‘ idi etvârı ‘aşkın vir şevkin vir

4 Hüsnüne ‘uşşâkî vaslına müştâkî
Ya Hayyü ya Bâkî ‘aşkın vir şevkin vir

5 Kalbimizin gözün aç envâr-ı fazlını saç
Kulların sana muhtâc ‘aşkın vir şevkin vir([203])

6 Girelim yoluna zikrin vir dilime
Ma‘nevî kuluna ‘aşkın vir şevkin vir

Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lün

25

1 Hak cemâlini görenler gayra bakmak istemez
Cânını Hakk’a irenler gayra bakmak istemez

2 Âteş-i ‘aşk ile bunda cânın ihrâk eyleyen
Kendini nâr-ı cahîm’e anda atmak istemez

3 Mâ siva hubbunu dilden mahv iden ‘uşşâk çûn
Zikr-i Hakkı cân u dilden hîç bırakmak istemez

4 ‘Âr-ı ‘arzın nâm-ı nîkin terkin uran vâsılûn
Şöhret ile kendüye bir ad takmak istemez

62/b 5 Vahdetin meydânını seyr eylemekdir kârları
Ehl-i dünyâya ta‘alluk ile çatmak istemez

[203] İki dizenin de vezni bozuktur.

6 Devr-i ebvâb eyleyüp kendini tahkîr eylemez
Bâb-ı Hak’dan dûr olup ol kapu kakmak istemez

7 Lücce-i bahr-i hakîkat ka‘rına gavvâs olan
Hak’dan ister her murâdın gayra bakmak istemez

8 Ma‘nevîyâ ins ü cânını Hak müyesser eylesün
Halvet-i bârı bulanlar taşra çıkmak istemez

Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lün

26

1 Hamdü li’llâh gel didi bize bugün cânânımız
Mâ takaddem olmuş idi ‘ahd ile peymânımız

2 Cân u başdan geçmeyince vuslat-ı yâr olmadı
Cân u başdan geçer isen gel didi sultânımız

3 Sende başın top idüp meydân-ı ‘aşka gel berû
Baş iledir râh-ı Hak’da top ile çevkânımız

4 Kenzinin zindânına girme eger âdem isen
Hamdü li’llâh ilidir bizim seyrânımız

5 Sen sanursın bizim ile görüşenler yâr olur
Şimdi hep bî-gâne olmuşdur Kamû ihvânımız

6 Zerre denlü zelle görse dagılur cümle kaçar
Nice yüzbin cürmü ‘afv etmekdurur Sübhânımız

7 Bizi sanma kim mecâzî vü harâbât olavuz
Hamdü li’llâh Hak iledir dem ile devrânımız

8 Hakk’a tevfîz eyledin cümle umûru dâimâ
Mel‘anet üzre ‘aceb mel‘ûndur şeytânımız

9 Ma‘nevî pâki sakın bakma bu fânî ‘âleme
Hak Te‘âlâ son nefesde hıfz ide îmânımız

Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lün

27

1 Kâmilin sırrında vardır bir nefes
Ol nefesden hâli olmaz her kafes

2 Sır ile cân sem‘ini tutsan eger
Her tarafdan hep sanadır cümle ses

3 ‘Azm-i lâhût idiniz maksûd odur
Bir gün evvel ana idinüz heves

4 Gaflet ile fursatı([204]) terk eyleme
Gâfilûn feryâd ider bir güne pes

5 Nokta-i sırr-ı Hudâ meydânını
Kat‘ idemez degme merkeb bir feres

6 “Semme vechu’llâh”’a vâsıl ola gör
Serseride gezme gâfil böyle pes

7 Kenz-i lâhût buldun ise Mâ‘nevî
Hak’dan iste gayriden ümmîdi kes

Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lün

28

1 Râh-ı Hak’da kıl fedâ sen cân u baş
Eşiginde eyle yüzün “ke’l-ferâş”([205])

---

[204] 4/a ; fursatı: ferhanet H.

[205] Bu ifadenin geçtiği ayetin manası şöyledir: “O insanların şaşkın vaziyetle uçuşan pervanelere benzeyeceği günde(kıyamet hadisesi) ”, Muhammed Esed, ***Kur’ân Mesajı***, Kâri‘a 101/4, s. 1300.

2 Kulluga bel bagla ey dil dem-be-dem
Hakk’ı zikrider kamû hep tag u taş

3 Kalb-i sâfî ister ol sarrâf-ı Hak
“Yevme lâ yenfâ‘”([206])da geçmez her kumaş

63a 4 “Leyse li’l-insâni illâ mâ se‘â”([207])
Her nefesde nefsin ile kıl savaş

5 Mâ sivâ hubbunu dilden mahv idüp
Mâ sivâ’llâhı gönülden kıl tıraş

6 Rûh-ı sırrı sırr-ı sırrı eyle pâk
Zerre denlü kalmasun hiç([208]) hâr u hâş
7 Ma‘nevî sırrını pinhân eyleyüp
Lutf idüp nâ-ehle kılma anı fâş

Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lün

29

1 Gel beru meydân-ı ‘aşka sende bas
Olmak istersen cenâb-ı Hakka hâs

2 Kalb-i sâfî lâzım oldu ey gönül
Nice altunlar olur anda rasâs

3 Hakk’a tevfîz eyle her emri gönül
Hak’dan özge nesne yokdur hîç menâs

---

[206] “o Gün ki, ne malın mülkün, ne de çoluk çocuğun bir yararı olmayacaktır. Yalnızca Allah’ın huzuruna kötülükten korunmuş bir kalple çıkanlar kurtulacaktır.”, Muhammed Esed, *Kur’ân Mesajı*, **Şuarâ 26/88-89, s. 749.**

[207] “Ve insana uğrunda çaba gösterdiği dışında bir şey verilmeyecektir.”, Muhammed Esed, ***Kur’ân Mesajı***, Necm 53/39, s. 1083.

[208] Burada geçen –*hiç*- kelimesi sadece Ü. **nüshasında mevcuttur.**

4 Yazıcı-zâde bunu şerh eylemiş
Bu makamda kimse çâkertme tâs

5 Râh-ı ‘aşka kendini ber-dâr idüp
Ol gönül Mansûr’unu ol dâra as

6 Şerh-i pâki cân u dilden hıfz idüp
Cürm-i ‘isyân ile olma Hakk’a ‘âs

7 Cennet-i Zât’a iriş ey Ma‘nevî
Nefs elinden bulmak istersen halâs

Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lün

30

1 Ru’yet-i Rahmândurur idhâl-i cennetden garaz
Hem rızâ-i Hak’durur bu ‘afv-ı rahmetden garaz

2 Maksad-ı aksâ olan ancak cemâl-i Hak’durur
Vuslat-ı Rahmândurur bunda ülfetden garaz

3 “Küntü kenz” ’in sırrını ol “men ‘aref”le hall içün
Safvet-i kalb oldu ancak bu riyâzetden garaz

4 Derd-i ‘aşkın bir devâsı içün dürür bunca rüsûm
Derd-i ‘aşkı anlamakdır ‘ilm-i hikmetden garaz

5 Ol Cemâl’in şu‘lesinden zâhir olmuş bir kabes
Vahdet-i Zât olmag içündür bu halvetden garaz

6 Sâni‘i gör sun‘ını izhâr ider ‘âriflere

Sâni‘i görmekdir izhâr-ı kudretten garaz

7 Dört kitâbı okusa insân kâmil olamaz
Hakk’a ihlâs-ı ‘ameldir farz u sünnetden garaz

8 Halvetîler halvetinde vahdet-i Bârî bilür
Vâsıl-ı dîdâr dimekdir bunca ‘uzletden garaz

9 Devlet oldur iki ‘âlemde seni mahbûb ider
Ma‘nevîyâ “fakr u fahrî”([209])dir bu devletden garaz

Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lün

31

1 Kıldan incedir bilürsün bu sırât
Geçilür mi ey ‘aceb “semmi’l-hıyât”([210])
Vahdet iline giden gelsin beri
Anlamaz anları ehlü’l-hıtât

2 Es-salâ hem kim gelürse es-salâ
Evliyâ sımmatıdur bil bu sımât
Okuyan “küllün mina’llâh” âyetin([211])
Zikr-i Hakk ile bulur her dem neşât

3 Mahrem itme herkesi sırrına sen
Nâdim oldu kim iderse ihtilât([212])
Ma ‘nevî sen rüşdü buldunsa eger
‘Ârif-i bi’llâh’a lâzımdır şetât

---

[209] **Bu ibarede geçen hadisin manası şöyledir: “ Fakirlik övüncümdür ve onunla iftihar ederim.”, El-Aclûnî,** *Keşfü’l-Hafâ***, c.II, s. 87.**

[210] Bu ibarenin geçtiği ayetin ma’nası şöyledir:”Gerçek şu ki, ayetlerimizi yalanlamaya kalkışan ve onlara tepeden bakan kimselere göğün kapıları açılmayacaktır; ve onlar, halatın iğne deliğinden geçebilmesinden daha kolay giremeyecekler Cennet’e. Günaha gömülenleri biz böyle cezalandırırız.” Muhammed Esed, ***Kur’an Mesajı***, A‘râf 7/40, s. 277.

[211] Birçok ayette var olan bu ifadenin manası şudur: “Herşey Allah’tandır.”

[212] 3/b ; ihtilât: ihtibât H.

Fâ ‘i lâ tün   Fâ ‘i lâ tün   Fâ ‘i lâ tün   Fâ ‘i lün

32

63/b 1 Hâtır idersen eyâ dil hiç “şidâd”la “gılâz”([213])
Hakk Te‘âlâ nârı vasf idüp buyurmuşdur şüvâz

2 Tevbe istigfâr ile dil-hânesin tathîr idüp
Hak kelamiyle gönül hiç olmadun sen îkâz

3 Nice bir bu hâb-ı gaflet nice bir sehv-i zelel
Mevt gelince hâsıl olmaz sana aslâ inkıbâz

4 Nefs-i emmâre seni bu cürm ile eyler helâk
Cennete dâhil olur mu ey ‘acep ehl-i gıyât

5 Ehl-i ‘irfân işigine sür yüzün leyl ü nehâr
Anlara bakma hakâretle olup sâhibü’l-hâz

6 Bâg-ı vahdet dinülür bir sûk var ‘uşşâk içün
Anın ismine dimişdir ‘arif-i bi’llâh hukâz

7 Ma‘nevîyâ mey-i vahdetden eger nûş eyledin
Ânın içündür derûnunda senin bu ihtizâz

Fâ ‘i lâ tün   Fâ ‘i lâ tün   Fâ ‘i lün

33

1 Bir kelâmım var idersen istimâ‘
Cânını îsâr idersen ehl-semâ‘

2 Cennet-i Zât’ı diler isen eger

[213] **Bu ifadelerin geçtiği ayetin manası şöyledir: “Siz ey imana ermiş olanlar! Yakıtı insanlar ve taşlar olanın ateşinden kendinizi ve size yakın olanları koruyun; onun başında bulununlar, [Allah’ın] emrettiği hiçbir şeyde Allah’a karşı gelmeyen, ama daima kendilerinden isteneni yapan kararlı ve azimli meleklerdir”,** *Muhammed Esed, Kur’an Mesajı*, **Tahrîm 66/6, s. 1163.**

Ehl-i ‘aşka dâim eyle ittibâ‘

3 Mâ-sivâ hubbunu dilden sür kamû
Korkma ki rûhuna virir sudâ‘

4 Mazhar-ı nûr-ı Hak’ıdur cümlesi
Zât-ı Hakk’ı zikr ider cümle bikâ‘
5 Râh-ı Hakk’a tâlib ola ‘âşıkûn
Cümlesine lâzım olmuşdur bisâ‘

6 Nefs-i emmâre ‘aceb mel‘ûndurur
Sâhib-i mahrûm idüp ider hudâ‘

7 Mâ‘nevî sen de cey-i eslâfa uy
Zühd ile vuslat bulur kavm-i ciyâ‘

Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lün

34

1 ‘Ârif-i bi’llâh odur cân şem‘ini ider çerâg
Her tarafdan olıserdir hep ana dâg üstü bâg

2 Nice bir sen su sanursın bu serâbı gâyeti
Bir gün evvel ola gör sen dahi var ehl-i ferâg

3 “Men ‘aref” sırrına her kim vâkıf olduysa eger
Ru’yet-i Rahmândır özge ‘ârife olmaz zerâ‘

4 Vech-i Bâkî şu‘lesinden her kim oldu bî-kabes
Ruhu sırrı cân u gönlü her nefesde ola sâg

5 ‘Aceb bu dâr-ı mihnetden usanmaz mısın gönül
Habs idüp zindân-ı cism içre seni aldı zirâ‘

6 Devr idüp ebvâb-ı nâsı Hakk’ı nisyân eyledin

Dâimâ tugyâna sevk ider seni bu nefs-i zâg

7 Ma‘nevî lâhût iline her nefes seyrân idüp
Bir nefes ol Hazret-i Rahmân’dan olma sen ırag

Me fâ ‘î lün Me fâ ‘î lün Fâ ‘û lün

35

1 Gel ey sûfî çıkar sûfu kıl insâf
Karış ‘uşşâka bağla sen dahî sâf([214])

2 ‘Arıdup bir münevver ile kalbin
Atar sonra cevâhîrini sarrâf

3 Diyâr-ı vahdete gidenlere uy
‘Aceb zevkıyle giderler ol esnâf

4 Fenâ mi‘râcın idüp kâf-ı dilde
Yaparlar Ka‘be-i hüsnünü tavâf

5 Aşar yolları ‘arş-ı istivâdan
Cenâb-ı Hazret’e olurlar azyâf

64/a 6 Bu yoldur yolların mümtâzı dervîş
Bu yolda gitdiler dîdâra eslâf

7 Hurûf esvât u elfâzdan ‘ubûr it
Kamûsun câmi‘ oldu sırr-ı nûn-ı kâf

8 “Nefahtü” sırrıdır hep cümle enfâs([215])
O sırrı bilmeyenlerdir uran lâf

9 O bahrın dürrü olan Ma‘nevîyâ([216])

---

[214] **1/b ; sâf: insâf** H.

[215] Bu ifadenin geçtiği ayetin manası şöyledir: “Ona belirli bir biçim veripde ruhumdan üflediğim zaman onun önünde yere kapanın.” M. Esed, ***Kur’an Mesajı***, Hicr 15/29, s. 516.

Anınçûn on sekiz bin ‘âleme esdâf

Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lün

36

1 Ey gönül meydân-ı tevhîd içre sen garkâna bak
Zât-ı esmâ vü sıfât şerh iden Kur’ân’a bak

2 Gayra bakma sen seni gör cân içinde câna bak
‘Âleme ‘adliyle hükm iden sultâna bak

3 Vech-i âdemden cemâl-i Hakk’a meşhûd itmeyüp
Nice yüz bin yıl ‘ibâdet eyleyen([217]) şeytâna bak

4 “‘Alleme’l-esmâ”([218])ya mazhardır vücûdu âdemin
Kalbinin mir ‘âtını sâf eyleyen insâna bak

5 Sure-i “Tâhâ” vü “Yasin” ismidir ol Hazretin
Ki müsemmâsın dilersen sûre-i Rahmân’a bak

6 Cümle eşyâ mazhar-ı esmâ vü hüsnâdır begim
Ki inanmazsan nazar kıl devr iden ekvâna bak

7 Ol cemâl şa‘şa‘asından ahz idüp bir zerresin
Rûz u şeb devrân iderler ol mâh-ı tâbâna bak

8 Yemm-i vahdet kenz-i kenzin dürrünü izhâr ider
On sekiz bin ‘âleme mevcin uran ‘ummâna bak

9 Ma‘nevî sen kulluga bel baglar isen cân ile
Ma‘den-i genc-i İlâhî dinilen pinhâna bak

Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lün

---

[216] **9/a ; Ma‘nevîyâ: Ma‘nevî sen** H.

[217] **3/b ; eyleyen: eyleyüp** H.

[218] **“Ve O Âdem’e herşeyin ismini öğretti, sonra onları meleklerin önüne koydu ve -Dedikleriniz doğruysa haydi bu şeylerin ismini bana söyleyin bakalım- dedi”, Muhammed Esed, *Kur’an Mesajı*, Bakara 2/31, s. 11.**

37

1 Maksad-ı Aksâ olan ol Hazret-i Mevlâ'ya bak
‘Âlem-i dünyâdan el çek ‘âlem-i ‘ukbâya bak
Kühl-i “mâ zâ ga'l-basar” üzre olan Mevlâ'ya bak
Bu fenâdır bu fenâdır kenz-i la yefnâya bak
Âdem isen gayra bakma Hazret-i Mevlâ'ya bak

2 Gûşuna alma sakın dünyâ denî gavgasını
“Lî me‘a'llâh” sırrını bul kenz-i lâ yefnâsını
“Semme vechu'llâh nedir anla anın ma‘nâsını
Bu fenâdır bu fenâdır kenz-i lâ yefnâya bak
Âdem isen gayra bakma Hazret-i Mevlâ'ya bak

3 Çek riyâzât u perhîz vâsıl-ı yâr ola gör([219])
‘Azm idüp dîdâr-ı Hakk'a vâsıl-ı dîdâr ola gör
Râh-ı Hakda sen de Mansûr gibi ber-dâr ola gör
Bu fenâdır bu fenâdır kenz-i lâ yefnâya bak
Âdem isen gayra bakma Hazret-i Mevlâ'ya bak

4 Râhat-ı kabri unutma ana hâzır ola gör
Zât-ı Hakk'a vuslatın semtine kâdir ola gör
Ma‘nevîyâ “ semme vechu'llâh”a nâzır ola gör
Bu fenâdır bu fenâdır kenz-i lâ yefnâya bak
Âdem isen gayra bakma Hazret-i Mevlâ'ya bak

Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lün

38

1 Ey dil-i şeydâ beni mest ile hayrân eyledin
Külhan-ı ‘aşkınla çeşmim nâr-ı sûzân eyledin

[219] **Bu mısraın vezni kusurludur.**

Gamzeni izhâr idüp son demde pinhân eyledin
Bu vücûdum kal'asın hâk ile yeksân eyledin
Gönlümün tahtını bin kahr ile vîrân eyledin

64/b 2 Dinle ey dil hikmeti tahkîk ile([220]) cem'ola mı
Bâb-ı ra'nâ-yı hakîkat ey 'aceb feth ola mı
Bu cidâr-ı kal 'a-i rûh bir dahi ref' ola mı
Bu vücûdum kal'asın hâk ile yeksân eyledin
Gönlümün tahtını bin kahr ile vîrân eyledin

3 Gamzeni her kime atdın tahtını terk eyledi
Heb hicâb-ı zulmeti geçti kamû ref' eyledi
Görme misin İbn-i Edhemi tâc u tahtı neyledi
Bu vücûdum kal'asın hâk ile yeksân eyledin
Gönlümün tahtını bin kahr ile vîrân eyledin

4 Kühl-i "mâ zaga'l- basar" dan tûtiyâdır bu cilâ
"Len terânî"([221])den tesellî gösterir rûha gıdâ
Tûr-ı 'aşkı pâre pâre kıldı vech-i Kibriyâ
Bu vücûdum kal'asın hâk ile yeksân eyledin
Gönlümün tahtını bin kahr ile vîrân eyledin

5 "Men 'aref"dir "küntü kenz"i şerh u tefsîr eyleyen
Nokta-i vahdetdurur her merâmı tedbîr eyleyen([222])
Ma'nevîyâ var mı ya hiç bunu ta'mir eyleyen
Bu vücûdum kal'asın hâk ile yeksân eyledin
Gönlümün tahtını bin kahr ile vîrân eyledin

---

[220] **Bu mısrada geçen –*ile*- kelimesi Haşim Paşa nüshasında mevcut değildir.**

[221] **"Ve Musa belirlediğimiz vakitte, belirlediğimiz yere (Sina Dağı'na) varınca, Rabbi onunla konuştu. [Musa da]: – Ey Rabbim - dedi, -göster bana Kendini ki Seni göreyim- [Allah]: -Beni asla göremezsin. Ama yine de (istersen) şu dağa bak, eğer o öylece yerinde kalırsa, o zaman, ancak o zaman, Beni görebilirsin!- dedi.", Muhammed Esed,** *Kur'an Mesajı*, **A'râf 7/143, s. 298.**

[222] **Bu mısraın vezni bozuktur.**

Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lün

39

1 Bâreke’llâh ‘andelîb-i bâg-ı vech-i zü’l-celâl
Ya rasûlla’llâh habîb-i Hazret-i Rabb-i Te‘âl

2 Şems-i hüsnün şu’le saldı hamdü li’llâh ‘âleme
Enbiyâ vü evliyâ ister cemâline visâl

3 ‘İllet-i gâye-i hüsnündür senin ancak heman
Yohsa cümle fâni([223]) dünyâ bir hayâldir bir hayâl

4 Rûz şeb bî-dâr oluben görmez isem hüsnünü
Kande bulam ya Rasûl’üm ‘aceb kadr-i kemâl

5 Ey hakâyık ma‘deni mir’ât-ı Rabbe’l-‘âlemîn
Kıl şefâ‘at ‘ırzımız olmaya tâ ki pây mâl

6 Rahmeten li’l-‘âlemînsin fahr-i kâinât([224])
Böyle buyurdu kelâmında o Rabb-i lâ yezâl

7 Ey Habîb ü ey Rasûl-i zât-ı pâk-i Kibriyâ
Ravza-i pâkine cânlar itmek ister irtihâl

8 Ma‘nevî benden diler senden şefâ‘at yâ rasûl
Tâ vücûdu mülkine şu‘le vire nûr-ı cemâl

Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lün

40

1 Nice bir bu hâb-ı gafletden uyanmazsın gönül
Nice bir bu gaflet uyhusuna kanmazsın gönül
Nice bir bu sözlerime sen inanmazsın gönül

[223] **Bu mısrada geçen –*fâni*- kelimesi H. Paşa nüshasında mevcut değildir.**

[224] Bu mısra eksiktir.

Nice bir bu fâni dünyâdan usanmazsın gönül
Ben de bildim Hak Te‘âlâ’dan utanmazsın gönül

2 Nice bir bu fâni dünyâ fânidir sonu harâb
Bu vücûdun nâzeninin sonu olur türâbf
Bu fenâyı su sanursın göresin cümle serâb
Nice bir bu fâni dünyâdan usanmazsın gönül
Ben de bildim Hak Te‘âlâ’dan utanmazsın gönül

3 Nice bir bu devr-i ebvâb nice bir ceng ü cidâl
Nice bir da‘vâ idersin nice bir bu kîl u kâl
Hiç gelür mi hâtıra ol Kibriyâ vü zü’l-celâl
Nice bir bu fâni dünyâdan usanmazsın gönül
Ben de bildim Hak Te‘âlâ’dan utanmazsın gönül

4 Geldi gecdi ‘ömr-i fâni nice bir şehv-i zelel
Zühd ü takvâyı bırakdın kılmadan hiçbir ‘amel
Nice bu sehv-i ‘isyân nice bir tûl-ı emel
Nice bir bu fâni dünyâdan usanmazsın gönül
Ben de bildim Hak Te‘âlâ’dan utanmazsın gönül

5 Bir gün ölürsun ecel câmını nûş itsen gerek
‘Âkıbet bir gün bu fâniyi koyup gitsen gerek
Mevt gelince son deminde neyleyüp nitsen gerek
Nice bir bu fâni dünyâdan usanmazsın gönül
Ben de bildim Hak Te‘âlâ’dan utanmazsın gönül

6 Nice bir bu ‘âr-ı nâmûs nice bir sehv ü hatâ
Nice bir vâ hasretâ vâ firkatâ vâ hayretâ
Ma‘nevîyâ mevti unutma ebed hiç mutlakâ
Nice bir bu fâni dünyâdan usanmazsın gönül
Ben de bildim Hak Te‘âlâ’dan utanmazsın gönül

Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lün

41

1 Âb-ı istigfâr ile dil-hânesin pâk eyleyüp
Cân u dilden idelim estagfiru’llâh el-‘azîm
Her seher bu efgânile bu sînei çâk([225]) eyleyüp
Cân u dilden idelim estagfiru’llâh el-‘azîm

2 Ka‘be-i vasl-ı cemâle ‘azm-ı râh it ey gönül
Âteş-i ‘aşkiyle her dem zâre âh it ey gönül
Rûh-ı kudsü taht-ı kalbe pâdişâh it ey gönül
Cân u dilden idelim estagfiru’llâh el-‘azîm

3 Sûreti terk eyleyüp sîretde sultân ola gör
Katreye kılma nazar bahr ile ‘ummân ola gör
Matla‘-ı envâr-ı Hak ol kâmil insân ola gör
Cân u dilden idelim estagfiru’llâh el-‘azîm

4 Kıl tecellî şem‘ine pervâne-veş cânı fedâ
Bul cemâl-i Hazret-i Hak’da fenâ-ender-fenâ
Ma‘nevîyâ bulmak istersen bekâ-ender-bekâ
Cân u dilden idelim estagfiru’llâh el-‘azîm ([226])

Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lün

42

1 Tut kulagını sanadır cümle dillerde kelâm
Rûh-ı pâki Ahmed’e eyle salât ile selâm

2 Her nefesde ism-i pâki Ahmed’i yâd eyleyüp
Gülşen-i vuslatda eyle dem-be-dem sen de hırâm

[225] **1/c ; çâk: hâk** H.

[226] **Şarkı biçiminde yazılmasınna rağmen bestelenmek için tercih edilen vezinde değildir. Ayrıca bu şiirin bütününde vezin kusurları göze çarpıyor.**

3 Kâinâtın pâdişâhı Mustafâ’dır Mustafâ
Rahmeten li’l- ‘âlemîndir Mustafâ hayru’l-enâm

4 ‘Aşkına cânı fedâ eyle gönül sen sıdk ile
Zikr u fikr ile ebed ol ey gönül subh u şâm([227])

5 Bu vücûd-ı zulmet-i mahv ile envâra irüp
Rûh-ı serden sırr-ı sırdan ref‘ ola cümle zulâm([228])

6 Ma‘nevî erbâb-ı hâlin hâline kılma nazar
Sa‘y idegör tâ ki keşf ola sana cümle makâm

Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lün

43

63/b 1 Matla‘-ı şems-i İlâhî mazhâr-ı envâr-ı Hak
Mustafâ mâ câenâ illâ rahmeten li’l-‘âlemîn([229])
Fahr-i ‘âlem rûh-ı âdem mahzen-i esrâr-ı Hak
Mustafâ mâ câenâ illâ rahmeten li’l-‘âlemîn

2 “Küntü kenz” in mahzenidir “lî me‘a’llâh” mazharı
Mebde-i dünyâ vü uhrâdır şefâ‘at menba‘ı
Kutb-ı ‘âlem didi Mevlânâ-yı sâhib-i Mesnevî
Mustafâ mâ câenâ illâ rahmeten li’l-‘âlemîn

3 Şerh-i pâkin diyen Allâh ana tevfîk eyledi
Magz-ı Kur’ân’ı hakâyik ile tatbîk eyledi
Bu kelâmı nass-ı katı‘ böyle tahkîk eyledi

---

[227] Bu beytin vezni kusurludur.

[228] Bu beytin vezni kusurludur.

[229] Mısranın manası şöyledir*: Muhammed Mustafa (s.a.v.) bize ancak alemlere rahmet olarak gelmiştir.*

Mustafâ mâ câenâ illâ rahmeten li’l-‘âlemîn

4 Eş-şefâ‘at eş-şefâ‘at yâ râsûla’llâh meded
Eş-şefâ‘at cürmümüz çokdur ana yokdur ‘aded
Rahmeten li’l- ‘âlemîn didi sana ferdu’s-samed
Mustafâ mâ câenâ illâ rahmeten li’l-‘âlemîn

5 Ya rasûla’llâh livâ-i ‘asker-i İslâm’a bak
Yandırup Nûr-ı şefâ‘at şem‘ini ihsâna bak
Ma‘nevîyâ şânına lâyık olan sultâna bak
Mustafâ mâ câenâ illâ rahmeten li’l-‘âlemîn

(3+5) Sekizli Hece Vezni

44

1 Bu ‘âlem zerre düşmüşdür
O şemsin ve-d-duhâ’sından
Bu deryâ katre düşmüşdür
O bahrın mâ-verâsından

2 Görünen cümle bu ekvân
Sekiz cennet yedi nîrân
Yanar pervâne-veş herân
Cemâl-i Mustafâ’sından

3 Bu ay u gün ebed-işrâk
Cemâl-i pâkine müştâk
Cihânı eylemiş igrâk
Ziyâ-i Kibriyâ’sından

4 Kamûya eylemiş ihsân
Sanursın cümlesi yeksân
‘Aceb sultândır ol sultân

‘Atâ kalmış Hudâ’sından

5 Kamûyu eylemiş da’vet
Kime nârı kime cennet
Kimine Ma‘nevî itmiş
Kapusundan gedâsından

Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lün

45

1 Gel gönül ‘amel kıl Hazret-i Allâh içün
İ‘tikâdı pâk idüp ‘ayn-ı Zâtu’llâh içün

2 Mâ-sivâ hubbunu dilden pâk idüp mahv eyleyüp
Bu riyâ vü sehvden geç “semme vechu’llâh” içün

3 Kalbini pâk eyle cümle gayr gitsün aradan
Hak’dan özge nesne olmaz ‘ayn-ı beytu’llâh içün

4 Bir gün olur magrib u maşrık hep feth olur([230])
Mâil olmaz nesne aslâ feth-i seyfu’llâh içün

5 Enbiyâ vü evliyâ hayretde kaldı cümlesi
‘Akl-ı ‘ukkâl oldu kamûsundan gaybu’llâh içün

6 ‘Ayniyyet keyfiyyet hep mahv olur aradan([231])
Netekim mahv olmuşdu cümle ruhu’llâh içün

[230] Bu mısraın vezni bozuktur.

[231] Bu mısra eksiktir.

7 Rûh-ı Kuds'e vâsıl ol ey Ma'nevî çık aradan
Akdesîler zümresinden ol bu sırru'llâh içün

Fâ 'i lâ tün Fâ 'i lâ tün Fâ 'i lâ tün Fâ 'i lün

46

1 Mübtelâ-yı 'aşk olan 'uşşâka yârân neylesün
Âteş-i mahz olsa deryâ ana bârân neylesün

66/a 2 Vech-i Âdem'den cemâl-i Hakk'ı meşhûd itmedi
Anıniçün secdei terk itdi şeytân neylesün

3 Bir kişi küfrân-ı ni'met olsa ol iblîs olur
Nân-ı ni'met bilmeyen nâdâna ihsân neylesün

4 İ'tikâd-ı pâk ile Allâh'a îmân itmeyen
Kişiye âhir nefesde hatm-i Kur'ân neylesün

5 Bir kişi teslîm-i rûh itse bu dünyâdan göçüp
Ana tenbîh ile te'kîd hükm-i sultân neylesün

6 Hak Te'âlâ'dan hicâb idüp hayâyı bilmeyen
Emr-i Hakk'ı tutmayan hayvâna fermân neylesün

7 Bir kişi emrâz-ı kalbe itmeyince hiç 'ilâc
'İlm-i hikmet ana keşf olsa bu Lokmân neylesün

8 Mü'min-i bih muktezâsınca derûn-ı kalb ile
Hakk'a îmân itmeyen nâ ehl-i îmân neylesün

9 Ma‘nevîyâ “küntü kenz” in sırrına irmez isen
Tutalım ki sûfi oldun sana devrân neylesün([232])

Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ‘lün

47

1 Râh-ı Hak’dan çıkmasun ‘âlemde mi‘yâr isteyen
Nefs-i([233]) mâlın Hakk’a virsün özge pâzâr isteyen([234])

2 İbn-i Edhem gibi tahtı tâcını terk eylesün
Kulluga bel baglayup bir özge hünkar isteyen

3 Cümle efkârı hevâyı terk iden abdallarız
Yanımıza gelmesün dünyâ-i efkâr isteyen

4 Bâg-ı vahdet bülbülüdür her seher efgân iden
Nice olmaz bülbül-i şûrîde gülzâr isteyen

5 Âteş-i ‘aşkınla her dem âh-ı efgân eyleyüp
Gözlerinden kan akar ol sırr-ı settâr isteyen

6 Ol tecellî şem’ine pervâne-veş cânlar atup
Cân u başdan geçer ol sırrıda esrâr isteyen

7 Sırrını nâ-ehle keşf itme sakın gâflet ile
‘Âkıbet-i Mansûr olur sırrını izhar isteyen

8 Ma‘nevî’den dinle cânâ dört kitâbın ma‘nîsin
İnkisârî([235]) almasun elbetde dîdâr isteyen

---

[232] **-*Tutmak*- fiili H.Paşa nüshasında “ط” ; Marmara Üniv. Nüshasında ise “د” harfi ile yazılmıştır.**

[233] **1/b ; nefs-i: bi’s-i** H.

[234] **Şiirin bütününde görülen *isteyen* redifi H. Paşa nüshasında yoktur. Onun yerine kelimelerin sonuna “*sin*” eki eklenmiştir. Örneğin: pâzâresin, hünkâresin.. gibi.**

[235] **8/b ; İnkisârî: İnkisâr** H.

Me fâ ‘î lün Me fâ ‘î lün Me fâ ‘î lün Me fâ ‘î lün

48

1 Elâ ey ‘ârif-i bi’llâh haber vir magz-ı ma‘nâdan
Elâ ey tâlib-i Allâh haber vir sırr-ı esrârdan

2 Niçündür nokta-i sevdâ niçün emvâc ider deryâ
Niçündür ‘ilm-i ‘allemnâ haber vir ‘ilm-i esmâdan

3 Nedendir encümün hükmü nedendir kahr ile lutfu
Nedendir keşf ile remzi haber vir sırr-ı şeydâdan

4 Niçündür “ve’d-duhâ” sırrı ziyâ-ender-ziyâ sırrı
Kiminçündür ziyâ sırrı haber vir emr-i rızâdan

5 Nedendir “kâbe kavseyni” nedendir cümle ma‘nâ(lar)
Nedendir gayr ile ‘aynı haber vir sen o ednâ’dan

6 Nedendir bu tecellîler nedendir bu tesellîler
Neden ihsân-ı küllîler haber vir gel bu ra‘nâdan

7 Niçündür mâh ile tâbân niçün bunlardaki seyrân
Niçün durmaz bulur her ân haber vir seyr-i âlâdan

66/b 8 Niçün devrân ider âlâ niçün emr eyledi Mevlâ
.... ([236])

9 Neden Kur’ân’ın elfâzı niçün mahbûb ider nâzı
Nedendir bülbül âgâzı haber vir kûh ü Sahrâ’dan

10 Neden bu hikmet-i Yezdân nedendir ‘afv ile gufrân

[236] İkinci beyit iki nüshada da yoktur. Marmara Üniv. Nüshasında müellif *–noksan-* notunu düşmüştür.

Niçün olmaz kamû yeksân haber vir bu müsehhâdan

11 Neden "Tâhâ" ile "Yâsin" neden icra olur âyin
Neden gavga ider kâin haber vir cümle eşyâdan

12 Niçündür Hızr ile Mûsâ rumûzu Meryem-i 'Îsâ
Ne hikmet Âdem ü Havvâ haber vir 'ilm-i Tûbâ'dan

13 Nedendir 'âlem-i ma'nâ nedendir sidre-i müntehâ
Bulara Ma'nevî hâlâ haber vir 'arş-ı a'lâdan([237])

Me fâ 'î lün Me fâ 'î lün Me fâ 'î lün Me fâ 'î lün

49

1 Tecellî şem'-i 'âlemde dem-a-dem berk urur herân([238])
Anınçün devr ider dâim cemî'-i cümle ekvân

2 Mezâhirden zuhûr itmiş müsemmâ ola esmâya
Anınçün cümle eşyâ anda olmayıser yeksân

3 Ki her ismin müsemmâsı olupdur her bir eşyâsı
Şarâb-ı vahdeti her kim içerse olıser mestân

4 Bu câm-ı Hû'yu nûş idüp gelen gelsün gelen gelsün
Hüviyyet câm-ı meyhânı içen ebed olur sekrân ([239])

5 Şarâb-ı Kevser-i tahûr didiler ism-i pâkine([240])
Ki magz-ı Kur'ân'durur müyesser ola ol herân(a)

---

[237] **Bu beytin vezni kusurludur.**

[238] **Bu mısrada geçen –herân- kelimesi** H. **nüshasında yoktur.**

[239] Bu mısraın vezninde kusur vardır.

[240] Bu mısraın vezninde kusur vardır.

6“ Yedu’llâh”dan([241]) içenler evvel ânı anlamaz herkes
Bu ke’s-i ‘ilm-i Rabbânî anın ismidürür Kur’ân’dırır

7 Gerçi Ma‘nevi sen de Harîm-i([242]) Kuds’e mahremsin([243])
Bu esrâr-ı derûnunda ide gör dâimâ pinhân

Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün

50

1 Gel beru ey cümleye emriyle fermân eyleyen
Hasta gönlüm derdine dermân eyleyen([244])

2 Pâdişâhlar kullugunda cân u baş idüp fedâ
Kimini kul kimini ‘âlemde sultân eyleyen

3 Her tarafdan nice yüz bin dürlü hikmet gösterüp
A‘yün-i nâsdan cemâl-i pâki pinhân eyleyen

4 Cümle eflâk ol cemâlin şevkine devrân iden
Hiç görünmez kimdürür demiyle devrân eyleyen

5 Cümle esmâ cümle illâ’da([245]) tecellî eylemiş
Hikmetiyle kimdürür bunları seyrân eyleyen

6 Kâh cemâli kah celâlinden tecellî eyleyüp
Bilmezem kimdir cihânda nice bin kan eyleyen

[241] Bu ifadenin geçtiği ayetin manası şudur : “Sana bağlılıklarını bildirenler, Allah’a bağlılıklarını göstermiş olurlar; Allah’ın eli onların üzerindedir.O halde kim ahdini bozarsa kendi aleyhine bozmuş olur;ve kim taahhüdüne uyarsa (Allah) ona büyük bir ödül verecektir. M. Esed, ***Kur’ân Mesajı***, Fetih 48/10, s. 1046.

[242] 1/b ; harîm-i: harem-i H.

[243] Bu mısraın vezninde kusur vardır.

[244] Bu mısraın vezni bozuktur.

[245] 5/a ; illâ’da: a‘lâda H.

7 Bu zahûrât-ı bevâtın devr ider bu ‘arsada
Kimini kâfir kimisini ehl-i îmân eyleyen

8 Nâr cennet cümlesi ef ‘âl ü âsârdır velî
Hikmet izhâr ider cennât-ı Rıdvân eyleyen

9 Kimse bilmez kudretin ancak yine kendi bilür
Didi “lâ yü’sel” kamû esrârı pinhân eyleyen

10 Cümle ‘âlem kabza-i kudretdedir lâ şekk velî
Didiler şeytândır küfriyle tugyân eyleyen

11 Kabza-i hikmet ile kabz eyleyüp bir nefhada
Bir avuç topragı şöyle cism-i insân eyleyen

67/a 12 Nefs-i şûmun cehldir bunca ‘azâbı eyleyüp
Ma‘nevî’nin başına dünyâyı zindân eyleyen

Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lün

51

1 Her kaçan tecellî etse keşf-i esrâr-ı Hû
Mahv ider cümle cihânı lem‘a-i envâr-ı Hû

2 Hû diyince hep izâfât kayyûdât mahv olub
Böyle buldu Zât-ı Hakk’ı cümle ebrâr-ı Hû

3 Her kaçan “innî ena’llâh” na‘rasın ursa o dost
Tûr-ı ‘aşkı cümleyi ta‘mîr ider mi‘mâr-ı Hû

4 ‘Ayniyyet-i keyniyet buldu tahkîkîn bu gün
Hamd ü li’llâh gitdi hep a‘yâr-ı Hû inkâr-ı Hû

5 Nokta-i sırr-ı Muhammed’dir bu zât-ı aslımız
Bu vücûdumuz bizim eşcâr-ı Hû esmâr-ı Hû

6 “Küntü kenz”in haznesini sende pinhân eyleyen
“Lî me‘a’llâh” vaktine da‘vet ider her bâr-ı Hû

7 Ma‘nevî lâhût iline geldi cümle mümkinât
‘Arz-ı dîdâr eyleyince keşf-i dîdâr-ı Hû

8 Ma‘nevî gel Hak’la ol gayrı sana ola kul
Lâ-cerem vahdet şarâbın sunar ol hünkâr-ı Hû

Me fâ ‘î lün Me fâ ‘î lün Me fâ ‘î lün Me fâ ‘î lün

52

1 Kemâl-i inkişâfınla tecellî eyle yâ Allâh
Dahi Zât u sıfâtınla tecellî eyle yâ Allâh

2 Hakîkat şem‘ini yandır şarâb-ı vahdete kandır
Sevdâna gönlümüz döndür tecellî eyle yâ Allâh

3 Çü sensin cümleden ekrab senindir millet ü mezheb
Cemâlinden hemân matlab tecellî eyle yâ Allâh

4 İşimiz her nefes âh it kamû maksûd Allâh it
Visâlin bize hem râh it tecellî eyle yâ Allâh

5 Tecellî it sıfâtınla dahi envâr-ı Zât’ınla
Kamû cümle ‘usâtınla tecellî eyle yâ Allâh

6 ‘Asâkir olalar mansûr livâü’l-hamd ola pür-nûr
‘Adüv diyen ola makhûr tecellî eyle yâ Allâh

7 Bize zikrini hem-dem kıl visâlinle mükerrem kıl
Harîm-i Kuds’e mahrem kıl tecellî eyle yâ Allâh

8 ‘Ulûmun menba‘ı gelsün ledünnün mahremi gelsün

Ziyâ-i Ma‘nevî gelsün tecellî eyle yâ Allâh

(4+4) Sekizli Hece Vezni

53

1 Visâlinden cüdâ itme
Meded Allâh meded Allâh
Bizi nefse fedâ itme
Meded Allâh meded Allâh

2 Senindir ‘afv ile rahmet
Yedi Tamu sekiz Cennet
Visâlindir hemân devlet
Meded Allâh meded Allâh

3 Halâs it nefs-i şeytândan
‘İnâyet eyle Rahmân’dan
Halâs it fâni zindândan
Meded Allâh meded Allâh

4 Nedir bu kâl u kîl ahvâl
Nedir bu hîle-i eşkâl
Bizi nefs eyledi idlâl
Meded Allâh meded Allâh

5 “Fefirrû” dan firâr itdir
Cemâlinde karâr itdir ([246])
Kamû günü karâr itdir
Meded Allâh meded Allâh

6 Senin fazlın yetişmezse
‘İnâyet senden olmazsa
Visâlin hem-dem olmazsa
Meded Allâh meded Allâh

---

[246] Bu ifadenin geçtiği ayetin manası şudur: “Allah’a sığının! Gerçek şu ki ben, O’nun tarafından görevlendirilmiş açık bir uyarıcıyım!” , Muhammed Esed, ***Kur’ân Mesajı***, Zâriyat 51/50, s. 1070.

7 Şefâ‘at eylesün hazret
Senindür lutf ile ‘izzet
Seninle zevk olur cennet
Meded Allâh meded Allâh

67/b 8 Bizi âteşlere yakma
Bizim cürmümüze bakma
Gazabınla nârına atma
Meded Allâh meded Allâh

9 Kulundur Ma‘nevî benden
Cemâlini diler senden
Recâmız budurur her dem
Meded Allâh meded Allâh

Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lün

54

1 Pâdişâhâ bir kulun lutf eyle mahzûn eyleme
Nefs-i şeytâna beni lutf eyle magbûn eyleme

2 Kande baksam “semme vechu’llâh” ileyem
Mâ-sivâ hubbuyla cân u gönlü magbûn eyleme

3 Cezbe-i ‘aşkınla cân u gönlü pir-nûr eyleyüp
‘Aşk-ı zevkin ver bana gayrıyla mecnûn eyleme([247])

4 Enbiyâ vü evliyânın zevk u şevkin vir bana
Gönlümü sevdâ-yı dünyâ ile meşhûn eyleme

5 Rûz-ı mahşer Hazretinle âşinâ eyle bizi
Ehl-i mahşer arasında bizi mat‘ûn eyleme

6 Ma‘nevî kulunu hüsn-i pâkine da‘vet idüp

---

[247] Bu beyit Haşim Paşa nüshasında yoktur.

Yâ İlâhî lutf idüp gayr ile makrûn eyleme

Me fâ ‘î lün Me fâ ‘î lün Me fâ ‘î lün Me fâ ‘î lün

55

1 Sabâ vakt-i seher ol zülf-i([248]) cânâna selâm eyle
İşitdim ben gidersen ‘arş-ı Rahmân’a selâm eyle

2 Seherde bülbül-i şeydâyı tahrîk eyledin bildim
İder ol gulgule feryâd-ı efgâna selâm eyle

3 Oturmuş([249]) cennetin sahrâsında sultân-veş ider hükmü([250])
Keremler eyle lutf it bâg-ı Rıdvân’a selâm eyle

4 Kamû eşcâr u evrâk zikr ider Allâh’ı dâim (kim)
Kamû eşcâr u evrâk bâg u bostâna selâm eyle

5 Nesîm-i subh eser dirler seher vaktinde her bâri
Dolaşup kûh u sahrâ cümle ekvâna selâm eyle

6 Medîne şehrine var ravza-i pâke sürüp yüzler
Varup ol hâkipâ-yı rûh-ı sultâna selâm eyle

7 Ebû Bekir ‘Ömer ‘Osmân ‘Alî ile Hasan hem Hüseyin([251])
Hâmîrâ’i Fâtımâ’ya kabri ‘Osman’a selâm eyle

8 Suheyb-i Rûmi ‘Ammâr İbn-i Yâsir Hamza vü ‘Abbâs
Kamû ashâb ile ezvâc u ihvâna selâm eyle

9 Baki‘a ehline birbir irüşüp ser-te-ser cümle
Varup her birine benden fakîrâne selâm eyle

---

[248] **Bu mısrada geçen –*zülf*- kelimesi Marmara Üniv. nüshasında yoktur.**

[249] **3/a ; Oturmuş: Uyurmuş** H.

[250] Bu mısraın vezni bozuktur.

[251] Bu mısraın vezni bozuktur.

10 ‘Azîzim Hazret-i pîrim efendim hâkine varup
Derûnî iştiyâk ile o cânâna selâm eyle

11 Varup ol Ka‘betu’llâh’ı[252] ziyâret kıl tavâf idüp
Safâ vü Merve sa‘yin eyle kurbâna selâm eyle

12 İdüp hem vakfeyi recm eyle şeytânı Minâ’da sen
İrersen ‘îd-i ekber cümle yârâna selâm eyle

13 Ziyâret-gâhlarını Bû Kubeys ü Sevri seyrân eyle
Hicâz’a sen varırsan ol gülistâna selâm eyle

14 İrüşüp İbn-i ‘Abbâs kabrini bir hoş ziyâret kıl
Kamû ashâb hem ol ‘amm-i Sultâna selâm eyle

15 Diyâr-ı Hind ile Sîn’i dolaşup Çîn u Mâçini
Cemî-‘i evliyâ evvel Horasân’a selâm eyle

68/a 16 Kimin bildim kimin gördüm kamû te’lîf-i tasnîflere
Keremler eyle hep cümle garîbâna selâm eyle

17 Gelürken ugra Bagdâd’a sürüp ol hâke hem yüzler
Dahi ol kutbu’l-‘aktâba Şeyh Ceylân’a selâm eyle

18 Eşigine yüzünü sür fedâ kıl cân ile başı
Cenâb-ı ‘Abdü’l-Kâdir âsitâna selâm eyle[253]

19 Girüp cümle meşâyih bâbını bir bir Kamûsunu
Birin kop[254] eyleme erbâb-ı Geylân’a selâm eyle

20 İriş Mûsâ-i Kâzım hem eimme zümresine hep
Ferîdü’d-dehr olan ol ism-i Nu‘mân’a selâm eyle

---

[252] **11/a ; Ka‘betu’llâhı: Ka‘betu’llâha** H.

[253] Bu mısraın vezni bozuktur.

[254] **19/b ; kop: fevt** Ü.

21 İmâm-ı A‘zam u Talha Zübeyr u Sa‘d Vakkâs’a
‘Ubeyd’e hem Sa‘îd Abdürrahmân’a selâm eyle([255])

22 Cemî-‘i müctehidler ma takaddeme mâ teahhara
Kubûrun kıl ziyâret ‘ilm-i ‘irfâna selâm eyle

23 Bilâd-ı ehl-i İslâm’ı cem‘inin eyleyüp devvâr
Ledünnî ehline hep pâdişâhâne selâm eyle

24 Varup hem Basra vü Lahza dahi Tebrîz’le Şirâz’a
Vücûdu anda defn olub da kalana selâm eyle

25 Kamû ahyâ ü emvâtın sürüp akdâmına yüzler
Kamû a‘yâna eşrâfa ve pinhâna selâm eyle

26 Diyâr Bekrî’de var Şeyh Rûmî hâk-pâyine
Anın hem gayrını hep âsitânına selâm eyle

27 Tarîk-ı Nakşibendî hâˇcegân ser-çeşme-i aktâb
Olan ol bahr-i bî-pâyân-ı ‘ummâna selâm eyle

28 Dolaşub Rûm diyârın hep ziyâret kıl anları
Gelüp Şâm-ı Şerîf’e bahr-i Kur’ân’a selâm eyle

29 Bilâl ü cümle ezvâc-ı Nebi anda olurlar hep
Dahi Şeyhu’l-‘Arab hem Şeyh Arslân’a selâm eyle

30 Varup kırklar makâmına husûsan Hazret-i Yahyâ
Anın ol ravza-i pâkine rindâne selâm eyle

31 Dimişler anda yetmiş bin kadar var enbiyâ cümle
Salât ile selâmım cümle yeksâna selâm eyle

---

[255] Bu beytin vezni bozuktur.

32 Husûsan Hazret-i Yahyâ'ya var 'aşk-ı muhabbetle
Sürüp yüzler eşigine ki her âna selâm eyle

33 Cemî-'i enbiyânın merkad-i pâkine bir bir var
Kamûnun rûh-ı pâkine garîkâne([256]) selâm eyle
34 Kamûnun merkadi ma'lûm degildir şübhesiz Hakk'a
Onların rûh-ı pâkine habîbâne selâm eyle

35 Hulâsa Şâm içinde taşrada cümle olanlara
Ne denlü var ise hep ehl-i îmâna selâm eyle

36 Varup ol Mısr-ı Kâhir'de İmâm-ı Şafi'î'ye sen
Sürüp hâkine yüzler magz-ı Kur'ân'a selâm eyle

37 İrüşüp Tûr-ı Sînâ'ya Cenâb-ı Hazret-i Mûsâ
Sürüp akdâmına yüzler kelimâne selâm eyle

38 Dahî Hârûn ile Yûşa' hem İlyâs ile Hızr'a
Kamûya cümle bizden ol ferîdâne selâm eyle

68/b 39 Ne denlü var ise hep enbiyâ vü evliyâ cümle
Zebûr İncîl ü Tevrat ehl-i Kur'ân'a selâm eyle

40 "Ve minhüm men kasasnâ"([257]) didi pes ol Hazret-i Mevlâ
Ki Ya'kûb Yûsuf u Dâvud Süleymân'a selâm eyle

41 Varup ol Hazretu'llâh'a gör anda cümle ervâhı
Hem İbrâhîm olan şeyh u şübbâna selâm eyle

---

[256] **33/b ; garîkâne: 'arîfâne** H.

[257] "Gerçek şu ki (ey Muhammed) senden önce elçiler göndermiştik; onların kiminden sana bahsettik, kimi hakkında sana bir bilgi vermedik.Ve (gönderdiğimiz) hiçbir elçi, Allah'ın izni olmadan bir mucize ortaya koyamaz. Allah'ın iradesi açığa çıktığı zaman, hüküm adaletle yerini bulmuş olacak, (anlayamadıkları her şeyi) yok etmeye çalışanların tümü o zaman ve orada,) hüsrana uğramış olacaklar.", Muhammed Esed, ***Kur'ân Mesajı***, Ğâfir 40/78, s. 968.

42 Makâm-ı enbiyâ vü evliyâyı hep ziyâret kıl
Sürüp yüzler kudûm-ı pîre pîrâne selâm eyle

43 Odur ser-çeşme-i aktâb-ı ‘âlim ser-te-ser cümle
Yemen’de ol nesîm-i rîh-ı Rahmân’a selâm eyle
44 Dahi anda olan eşhâda cümle evliyâya hem
Kamûnun hâtırın sor cümle yektâna selâm eyle

45 Cemî-‘i Rûm ‘Acem Fâris Cezâyir kalmasun var gez
Diyâr-ı Şâm’a gel erbâb-ı hûrâna selâm eyle

46 Diyâr-ı Mekke-i Batha kubûrına şehîdânın
Varup ol Kerbelâ’da pîr ü şübbâne selâm eyle

47 Kamû sad hezârân Hakk’a salât ile selâm olsun([258])
Mecâzî olmasun va’llâhi hakîkâne selâm eyle

48 Dolaşup hâssaten gel Konya şehrine husûsan kim
Ol sultânü’s-selâtîn nûr-ı Yezdân’a selâm eyle

49 Ki ya‘nî Munla Hünkâr âsitânına bu efkârdan
Anın ‘aşk-ı meyin nûş eyle mestâne selâm eyle
50 Dahi cümlesinin sultânı sultânü’l-müfessirdir
Kamû âbâ vü ecdâdına yârâne selâm eyle

51 Varup Tarsus’a ashâb-ı rakîm-i Kehf’e benden
Kelâmın feth eder anlar zahûrâta selâm eyle([259])

52 Süal eyle ki Sadreddîn ne işler hâtırın sor
Kudûmün eyle takbîl havza-i Kur’ân’a selâm eyle

[258] Bu mısraın vezninde kusur vardır.

[259] Bu beyit Haşim Paşa nüshasında mevcut değildir.

53 Müfessirler anın tefsîrine hayrân olurlar hep
Sürüp yüzler türâbına muhibbâne selâm eyle

54 Sakın gelme İmâm Gazâlî hoşca ziyâret kıl
‘Âkıl itmedigim cümle şeyhâna selâm eyle

55 Husûsan cümlenin cedd-i ‘ızâm-ı Hazret-i Âdem
Serendeb’de durur nice o sultâna selâm eyle

56 Di kim yâ Âdem ü Havvâ salât ile selâm olsun
Kamûnun cedd-i pâki sırr-ı insâna selâm eyle

57 Şehîd u gâzi kalmasun dolaşub Şark ile Garb’ı
Ki Şeyh Yahyâ-yı Şirâzî ‘alîmâne selâm eyle

58 Hasan Basrî ile Dâvud-ı Tâî Seyyid-i Yahyâ
Kamû erbâb-ı tevhîde sülûkâne selâm eyle

59 Habîb-i hem serîr-i hem dahi Şeyh Cüneydî’ye
İrişüp Bâyezîd-i Şeyh-i ekvâna selâm eyle

60 Hem İbrâhîm bin Edhem çünki sultânu’l-meşâyihdır
Ana ta‘zîm-i tekrîm eyle bir dâne selâm eyle

61 Ki Necmü’d-dîn-i Kübrâ’ya var andan bir ziyâret kıl
Dolaşup ‘Aksarây’ı ‘arz-ı Kur’ân’a selâm eyle

62 Varup ol Kastamonu şehrine mahsûs muhabbetle
Cenâb-ı gavs-ı a‘zam Şeyh Şa‘bân’a selâm eyle

63 Anın hep âsitânında olan erbâb-ı tevhîde
Hulûs ile muhabbetle ferîdâne selâm eyle

64 Kamûsu kutbu’l-aktâb şübhemiz yokdurur aslâ
Gel ey bâd-ı sabâ lutf eyle merdâne selâm eyle

65 Dahi Hâfız Efendi bahr-i Kur'ân'dır anın ismi
Hakîkat bahrının dürrüne yektâne selâm eyle

66 Süâl it hâtırın hem meclis-i pâkine yüz sür sen
'Atâ bin Gâzi'ye mahsûs hakîrâne selâm eyle

67 İriş kutbu'l-aktâb Hacı Bektâş âsitânına (hem)([260])
Balım sultân'a ol meczûb-ı Rahmân'a selâm eyle([261])

68 Dahi hem Hacı Bayrâm hem Hüseyin Gâzi o sultâna
Husûsan evliyâda ehl-i dîvâna selâm eyle

69 Dahi hem Şeyh Şemseddîn ile ol Şeyh Hayreddîn'e([262])
Kapu pâkine yüzbinler hakîmâne selâm eyle

70 Var andan Hazret-i Eşref Emîr Sultân'a dahi (sen)
Dolaşup Burusa şehrini teşrîfâne selâm eyle

71 Tarîkın bir Cüneydî Hazret-i Mısrî Efendi'ye
Keremler eyle yâ Allâh kerîmâne selâm eyle

72 Di kim yâ merhabâ Mısrî sana yüzbin selâm olsun
Kemâl-i hazret-i 'aşk ile sûzâna selâm eyle

73 'Ulûm-ı enbiyâ vü evliyânın vârisi oldun
Lisânın anlamadılardı ol câna selâm eyle

74 Dahi ol Şeyh Üftâde huzûrına sa'âdetle
Kamû hep asfiyâya ehl-i îkâna selâm eyle

75 Sagîrine kebîrine dahi ahyâ vü emvâta
Sa'âdetle semâhatla harîkâne selâm eyle

---

[260] Bu mısraın vezni vezninde kusur vardır.

[261] Bu mısraın vezninde kusur vardır.

[262] Bu mısraın vezninde kusur vardır.

76 İrişüp Üsküdâr'a Hazret-i Şeyh-i Hüdâî'ye
Ola ol suffe-i sadrında mihmâne selâm eyle

77 Yüzün sürüp terbiyyet-i ‘aşkla eyle tahiyyâtı
Olasın ehl-i cennet anda gufrâne selâm eyle
78 Ki ya‘nî ma‘ni-i gufrân gufûrîden ‘ibâretdir
Makâmın ola Mahmûd-vâr vahîdâne selâm eyle

79 Dahi var Üsküdâr'a Bezci-zâde âsitânına
Anın ol merkad-i pâkine alana selâm eyle

80 Dahi ol şeyh-i şüyûh pîr-i ‘azîzdir kim
Ki Şeyh Himmet Efendi nûr-ı Yezdân'a selâm eyle
81 Pes andan Rûm iline geç Ebâ Eyyûb Ensârî
Huzûr-ı akdesine var edîbâne selâm eyle

82 ‘Alem-dâr-ı rasûl-i Kibriyâdır şübhesiz Hakkâ([263])
Şehâdet şerbetin içmiş şehîdâne selâm eyle

83 Sa‘id-i Hazrî Câbir'e sürüp yüzler türâbına
Cemî-‘i evliyâ anda sa‘îdâne selâm eyle
84 Yatur Eyyûb-i Ensârî'de bir nûr-ı hidâyet kim
Ana Yûsuf Dede dirler vahîdâne selâm eyle

85 Husûsan kim yatur anda Cenâb-ı Şeyh Sîvâsî
Dahi Nûri Efendi nûr-ı Sübhân'a selâm eyle

86 Cenab-ı Hazret-i şeyhi'ş-şüyûh ‘Abdü'l-Kerîm'e var
Garîk-ı rahmet olsun var kerîmâne selâm eyle

87 Gelip bu şehr-i İslâmbol içinde cümle sükkânı
Olan aktâb u eşrâf u a‘yâna (hep) selâm eyle

---

[263] **Bu mısrada geçen –Hakk'a- kelimesi Haşim P. nüshasında yoktur.**

88 Ve hem ol Hâcı Evhad şeyh-i merkûma kuddise sirruh
Tarîkın ‘âşıkı idi tarîkâne selâm eyle

89 Süâl it hâtırın hep cümlesinin var selâm ile
Cemî‘-i cümle ervâh-ı güzistâne selâm eyle

69/b 90 Mücâhid fi-sebîli’llâh cihanın şeyhi ol pîre
Hasan-ı Ünsî’nin şehrini şeyh u pîrâna selâm eyle([264])

91 Husûsan kim Sinân Ümmî cenâb-ı hazretine var
Sinân Ümmî dinilen kâmil insâna selâm eyle

92 Varup Sünbül ‘Ali’nin âsitânına hudû‘ ile
Kamûsu andadır eşrâf u kutbâna selâm eyle

93 Husûsan Rûm ilinde Sâdık var buluş([265])
Yazıcıogluna hem dahi Bîcân’a selâm eyle

94 Cenâb-ı Hazret-i Şeyh-i Vefâ ile Fenâî’ye
Bizim eslâfımız İstibli Sultân’a selâm eyle

95 Cemî‘-i Şark ile Garb-ı dolaşup kimse kalmasun
Kamû erbâb-ı tevhîde şüyûhâna selâm eyle

96 Sakın bâd-ı sabâ yanlış selâm itme varup bizden
Kiminin hâk-pâyine rumûzâne selâm eyle

97 Girüp Cennet sarayına görüş İdrîs ile anda
Hem ol rûh-ı Musavvir ‘Îsî-i câna selâm eyle
98 Kamû erbâb-ı cinâna bizi ilhâk ide Allâh([266])
Keremler ile var hûrî vü gılmân’a selâm eyle

---

[264] Bu mısraın vezni kusurludur.

[265] Bu mısraın vezni kusurludur.

[266] Bu mısraın vezninde kusur vardır.

99 Bulardan sonra maksûdum cihânda Hazret-i Hak'dan
İlâhî Ma'nevî'ye sen rahîmâne selâm eyle

Fâ 'i lâ tün Fâ 'i lâ tün Fâ 'i lâ tün Fâ 'i lün

56

1 Es-salâ ey cümle-i ashâb-ı 'aşka es-salâ
Cân u başın terk iden erbâb-ı 'aşka es-salâ

2 Rûz-ı şeb bî-dâr olup ol âh u efgân eyleyen
Gözlerinden kan akan ahbâb-ı 'aşka es-salâ

3 Mâ- sivâ zünnârını dilden kırup Allâh diyen
'Azm-i lâhût eyleyen ahzâb-ı 'aşka es-salâ

4 Meşhed-i Hakka'l-yakîn olan visâl-i şem'ine
Gelsün beru yapışan ashâb-ı 'aşka es-salâ

5 Es- salâtın ma'nâsın fehm eyleyen 'uşşâk-ı Hak
Cânını kılup fedâ ol bâb-ı 'aşka es-salâ

6 Çeşm-i a'mâ gelmesün ol hâsirûn olmuşdurur
Vâsılûn gelsün bugün erbâb-ı 'aşka es-salâ

7 Mantıku't-Tayr'ın lisânın anlayan gelsün beru
Ma'nevî(yâ) dön yüzün mihrâb-ı 'aşka es-salâ

Fâ 'i lâ tün Fâ 'i lâ tün Fâ 'i lâ tün Fâ 'i lün

57

1 Dinle cânân cân u dilden cân sana kurbân ola
Bu kelâmı fehm idenler 'ilme sultân ola

2 Mâ-yı vahdetden içenler cânı başı neylesün
Câm-ı Hû'dan nûş idenler mestle hayrân ola

3 Nokta-i sırr-ı Muhammed devresi ide zuhûr
Bir ‘acebdir şöyle kim bir devr ile devrân ola

4 Ben de gidem cihândan varlıgım mahv eyleyüp
A‘yün-i nâsdan vücûdum bir zaman pinhân ola

5 Benligim benden alup mahv ola benlik kalmaya
Bu vücûdum ref ‘ olunca cümlesi yeksân ola

6 Seyyidü’l-kevneyn gör kim n’işledi bu rumûzu
Didi kim âhir zamanda sırr ile tugyân ola

70/a 7 Didi kim bu ümmetin hükmü bâkidurur ebed
Hükm-i şer‘i Ahmedî şemsiyle ber-tâbân ola

8 Yetişür imdâdına mü’minlerin on iki er
Cümle küffârın cünûdu hâk ile yeksân ola

9 Cümle esrârıyla şerîr mahv olup hep ref‘ ola
Bu kelâmın sâbiti ol nass-ı burhân ola

10 Cümle ‘âlem halkı tahkîk ideler kim havf idüp
Son deminde Hak Te‘âlâ’dan ‘aceb ihsân ola

11 Rûh-ı kudsî sâhibi bu nurları fehm eylemiş
Çekme gâm sen ey gönül kim râhat-ı Rahmân ola

12 ‘Asker-i İslâm’a nusret olıserdir şübhesiz
Cümlesinin nâsırı ol Hazret-i Yezdân ola

13 Hâsılı budur kelâmı Ma‘nevî’nin son nefes
Cümle küffâr ta‘m-ı şimşîr olup nâlân ola

(4+4) Sekizli Hece Vezni

58

1 Devrân odur kim devrân iden
Kendi özün bilmez ola
İnsan odur hubb-ı sivâ
Kalbinde hiç gelmez ola

2 Hakkiyle ol halvet bula
Halvet-i hoş halvet bula
Dîdâra hem vuslat bula
Gayrını ol bilmez ola

3 Âdem odur hem-dem ola
Esrâra ol mahrem ola
Esmâya ol a‘lem ola
İllâ’da ol kalmaz ola

4 Envâr-ı Hak leme‘ân ide
Sırrını ol pinhân ide
‘Arş-ı ebed seyrân ide
Süflâya hiç inmez ola

5 Sırrında ol sultân ola hem
Hâk ile yeksân ola
Hem âteş-i sûzân ola
Son deminde yanmaz ola

6 Bu nâm-ı nîki hâk ide
Kalbi anı pâk ide
Hem sînesi çâk ide
‘Aşk hamrına kanmaz ola

7 Kalbini görür yâr iden ol
Seni yokdan var iden

Ey Ma‘nevî çık aradan
Bu ma‘nevî dinmez ola

(4+4) Sekizli Hece Vezni

59

70/b 1 Vahdet ili sünbülleri
Feryâd ider bülbülleri
Tevhîd ider dilleri
Sünbülî ‘Ali’nin gülleri
Feryâd ider bülbülleri

2 Vasf olanı ta‘rîf idüp
Bed huyları tasrîf idüp
Hep geldiler teşrîf idüp
Sünbül ‘Ali’nin gülleri
Feryâd ider bülbülleri

3 Evrâd ile ezkâr ile
Envâr ile esrâr ile
Evlâd ile ahyâr ile
Sünbül ‘Ali’nin gülleri
Feryâd ider bülbülleri

4 Bizden derûnu aldılar
Katreyi bahre saldılar
Vakt-i gurûbda geldiler
Sünbül ‘Ali’nin gülleri
Feryâd ider bülbülleri

5 Ol sırr-ı Hakk’ın enveri
Ol râh-ı Hakk’ın rehberi
Envâr-ı Hâk’dan herbiri

Sünbül ‘Ali’nin gülleri
Feryâd ider bülbülleri

6 Deryâ gibi meşrebleri
Nu‘mânî’dir mezhebleri
Zât-ı Hakk’dır matlabları
Sünbül ‘Ali’nin gülleri
Feryâd ider bülbülleri

7 Sözleri hep kand-i nebât
Yüzleri hep âb-ı hayat
Lem‘ân ider envâr-ı zât-ı
Sünbül ‘Ali’nin gülleri
Feryâd ider bülbülleri

8 Vahdet ilin seyrânları
‘Âşıkları hayrân ider
Tâlibleri mestân ider
Sünbül ‘Ali’nin gülleri
Feryâd ider bülbülleri

9 Ol âsitânda kim olur
Varırsa hayretde kalur
Eni sonu Hakk’ı bulur
Sünbül ‘Ali’nin gülleri
Feryâd ider bülbülleri

10 Bunlara kim ikbâl ider
Kendüyi ehl-i hâl ider
‘Aşk pûtesinde fâl ider
Sünbül ‘Ali’nin gülleri
Feryâd ider bülbülleri

11 Âlemlerin sultânıdır
Dertlülerin dermânıdır

Bu Ma‘nevî’nin cânıdır
Sünbül ‘Ali’nin gülleri
Feryâd ider bülbülleri([267])

Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lün

60

1 Ben de bildim şimdi bu ‘âlemde hiç yâr kalmadı
‘Âlem-i lâhûta bir kez bakın agyâr kalmadı

2 Kim ki vahdet câmını bir kez nûş itdi ise dünyâda
Vahdeti buldu anın kalbinde zünnâr kalmadı

3 ‘Âlem-i gayb-ı guyûba vasıl oldu ‘ârifûn
Vech-i Bâki manzarıdır gayrı bir kâr kalmadı

4 Hamdü li’llâh ehl-i vecdin zümresini sezmişüz
‘İşretimiz Hak iledir gayr pâzâr kalmadı

5 Tâc u tahtı cümle erbâbına virdik biz bugün
Hamdü li’llâh şimdi bizde dâr u diyâr kalmadı([268])

6 Cümle efkârı havâssı terk iden abdâllarız
Zerre denlü şimdi bizde gitdi efkâr kalmadı

7 ‘Akl u fikri nefs ü rûhu Hakk’a teslîm eyledik
Cümle gül-zâr oldu ‘âlem arada hâr kalmadı

8 Hikmet-i Hakka’l-yakîn’e irdi ‘âlem ser-te-ser
Kalmadı Şiblî Cüneydî Şeyh ‘Attâr kalmadı

71/a 9 Ma‘nevî([269]) tevhîd-i harfe irdin ise sen eger

---

[267] **İncelediğimiz iki nüshada da nakarat bölümlerinde eksiklikler olduğu için bir nakarat ekleyerek anlamlı bir silsile oluşturmaya gayret ettik.**

[268] Bu mısraın vezninde kusur vardır.

Anladım bildim derûnunda hiç efkâr kalmadı

Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lün

61

1 Neyledin ey dil derûnunda olan dildârı
Sırrın ile anladın mı ey ‘aceb esrârı
Kâmil olmaz kişi kat‘ itmez ise Rabbânî
Nice olsun Zât-ı Hakk’ın mahrem-i esrârı
Nice keşf itsün ana esrârını ol Bârî

2 ‘Akl u gönlü nefs ü rûhu bilmeyen insan degil
‘Alleme’l-esmâya mazhar olmayan sultân degil
Bir gönül kim cümle kâinat yeksân degil
Nice olsun Zât-ı Hakk’ın mahrem-i esrârı
Nice keşf itsün ana esrârını ol Bârî

3 ‘İlm-i tenzîh ile teşbîh bilmeyenler neylesün
Lücce-i bahr-i Füsûs’a dalmayanlar neylesün
Nefs-i şeytândan halâsı bulmayanlar neylesün
Nice olsun Zât-ı Hakk’ın mahrem-i esrârı
Nice keşf itsün ana esrârını ol Bârî

4 Mantıku’t-Tayr lisânın nice anlasun gurâb
Pûte içredir meknûn ola mı her bir türâb
Ma‘nevîyâ tıfl-ı cânın ne bilsün dört kitâb
Nice olsun Zât-ı Hakk’ın mahrem-i esrârı
Nice keşf itsün ana esrârını ol Bârî([270])

Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lün

62

1 Bir ‘azîz-i devlet i‘tirâz idüp itdi süâl
Gayret oldukça niçün itdin bu halveti([271])

---

[269] Şâirin mahlası H. Paşa nüshasında mevcut değildir.

[270] Bu muhammesin vezninde bozukluklar vardır.

[271] Bu beyitte vezin bozukluğu vardır.

2 Görmüşüzdür biz meşâyih-ı cümle ehl-i visâl
Kâh ider(ler) Halvetî kâhî([272]) iderler Celvetî

3 Bunu kimse itmemişdür gel hemân eyle bize
Hoş beyân it itdi mi hiç bunu ehl-i sünneti
4 Dinle ey ekmel-i kelâmı budur ol âyât-ı Hak([273])
Hak Te'âlâ sana efzûn ide 'ömr-i devleti

5 Tûl-i 'umr ile mu'ammer eyleye ol Zât-ı Hak
Hatm ide îmân ile kıla müyesser cenneti

6 Bin yıl 'ömrüm olsa v'allâhü'l-'azîm nakl idemem
Nicedir halvet içinde ehl-i 'aşkın lezzeti

7 Bunu Necmeddîn-i Kübrâ yazdı tahkîk eyledi
Halvete niyyet ide bir kimse 'ömr-i müddeti

8 Şeyh-i Ekber Hazret-i 'Ankâ da tasrîh eyledi
Halvetinden çıkmasun erbâb-ı Hakk'ın hırfeti

9 Yûsuf-ı Mısr'ı bulanlar beytü'l-ahzân'da bulur
Mısr'a sultân oldu her kim bunda çeker devleti

10 Kesret içre vahdet bulmak dahi evlâdurur
Der isen dinle begim bunda kelâmı kudreti

11 Kesretin ma'nâsı ef'âl-i sıfâtdır ey 'azîz
Kesreti hiç görmeyüp bil göre 'ayn u vahdeti

71/b 12 Bil ki kesretten murâd ef'âl-i âsârdır fakat
Ola meşhûdü Hüva'llâh vire kalbe safveti

[272] 2/b ; kâhî: kâh **H.**
[273] Bu mısraın vezni kusurludur.

13 Yohsa kesret ihtilât itmek degildir halk ile
Enbiyâ vü evliyâ kesretde buldu vahdeti

14 Hem dahi neşr-i mehâsin sâhibi tasrîh idüp
Halvetinde buldular (hem) cümle bunlar ‘izzeti

15 Ey efendim fakr u fahrî dir o ‘izzetden murâd
Fahr u zilletdir begim erbâb-ı Hakk’ın devleti

16 İbtidâ sultân-ı kevneyn gör Hira’da neyledi
O riyâzât içre Zât-ı Hakk’a buldu ru’yeti

17 ‘Ömr-i fâni elde iken halvet eyle ey gönül
Terk ider mi ‘âkıl u (hem) zâki olan bu fursati

18 Pes olardan sonra var bir cevâb-ı Şâfi‘î kim([274])
İderiz tatvîl huzûr-ı ‘izzetinde sohbeti

19 Lâkin ol Muhyî durur hiç kimse vakıf olmasun
Nice yârân sonra ider bize kîn ü kedûretî

20 Kendilikden hiç olur mu pâdişâhım böyle iş
Terk ider bu nefs-i emmâre ‘aceb kemmiyyeti([275])

21 Ma‘neviyâ “semme vechu’llâh”a vâkıfsan eger
‘Ömrün oldukça ide gör böyle ‘îş u ‘işreti

22 Halvet-i zillet ile ey Ma‘nevî âlûde ol
Son deminde göresin kim nic’olur keyfiyyeti

Me fâ ‘î lün Me fâ ‘î lün Me fâ ‘î lün Me fâ ‘î lün

63

[274] Bu mısraın vezni kusurludur.

[275] **20/b ; kemmiyyeti: kermiyyeti** Ü.

1 Gel ey gâfil uyan bu hâb-ı gafletden gider hâ˘bı
Ferâgat gel bu mihnetden dilersen Kevser şarâbı([276])

2 Bu şâl u kisve vü tâciyle gururlanma ey gâfil([277])
Soyarlar tahta üstünde vücûdundan bu esvâbı

3 Ezân okundugu vaktin salâta sen müheyyâ ol
Gözünden gitmesün aslâ tefekkür eyle mihrâbı

4 Kanı eslâfın ahvâli kanı Allâh'ın akvâli
Bu sözlerden rumûzu fehm idersen idem şarâbı([278])

5 Bu cerh hîle mekrden sen ferâgat gelmeden aslâ
Ki sikletden usandırdık cemî-'i cümle asâlı

6 Nice bir mekr ile hîle hicâb itmezsen Allâh'dan
Kanı havf-i hayâsında getürdün yüzden hicâbı([279])

7 Kanı zikr u kanı tesbîh kanı evrâd ile esmâ
Hikâyât-ı yalan ile idersin sözü itnâbı

8 Gel Allâh'dan hayâ eyle huzûr-ı Hakk'ı fikr idüp
Getürürler Kıyâmet'de cemî-'i şeyh ile şâbbı

9 Nice böyle rezâletde olur isen fakîr tahkîr
Bunu itdi mi 'âlemde kamû eslâf-ı aktâbı

10 Cemî-'i nakd-i 'ömrünü hebâ itdin behey gâfil
Ki gâyet de agırdır döndüremezsin bu tolâbı

---

[276] Bu mısraın vezni bozuktur.

[277] Bu mısraın vezni kusurludur.

[278] Bu mısraın vezni kusurludur.

[279] Bu mısraın vezni bozuktur.

72/a 11 Riyâ (vü) sema‘-i([280]) kizb ile dünyâyı dolaşırsın
Kanâ‘at gelmeyüp gündüz gezersin gice mehtâbı([281])

12 Şikâyet idersen sen bu fakr u mezelletden
Cemî‘-i enbiyâ geldi benû itdi mi ashâbı

13 Seni halk eyleyen Hallâk ‘aceb Rezzâk degil midir
Çü görmezmisin aç kor mu kamû küffârı kilâbı

14 Bu hırs ile behey gâfil ki varsan Ka‘betu'llâh'a
Sanurum el uzadırsın almak üzere mîzâbı([282])

15 Kanı Hakk'a tevekkül ya kanı insâf ile îkân
Derûnundan çıkarma sen cehennem içre lerzâtı
16 Ki zinhâr eyle gel insâf ferâgat gel bu âteşlerden
Ki haşyet eyle Allâh'dan vücûda virme el‘âbı

17 Nasîhat kıl Ma‘nevî sen kendi nefsine
Cenâb-ı Hakk'a teslîm ol dolaşma gayrı ebvâbı([283])

Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lâ tün Fâ ‘i lün

64

1 Kutb-ı tâc-ı evliyâdır seydi([284]) ‘Abdü'l-Kâdirî
Mazhar-ı nûr-ı Hüdâdır Şeyh ‘Abdü'l-Kâdirî

2 Şeyhi cümle-i şüyûhun matla‘-ı envâr-ı Hak([285])

---

[280] 11/a ; sema ‘-i: sem‘ine H.

[281] Bu beytin vezni bozuktur.

[282] Bu mısraın vezni kusurludur.

[283] Bu mısraın vezni kusurludur.

[284] 1/a ; seydi: seyyid Ü.

[285] Bu mısraın vezni bozuktur.

Vâsıl-ı nûr-ı likâdır Seyyid ‘Abdü’l-Kâdirî

3 Evliyâ a‘nâkına basdı kadem ol şübhesiz
Etkıyâya muktedâdır Şeyh ‘Abdü’l-Kâdirî

4 Böyle bir ekberi a‘zamdır nazîri yokdurur([286])
‘İlm-i sırra kimyâdır Seyyid ‘Abdü’l-Kâdirî

5 Oldu bir kibrît-i ahmer kimse bilmez kadrini
Sırr-ı vech-i Kibriyâdır Şeyh ‘Abdü’l-Kâdirî

6 Dürr-i yektâdır vücûdu ravzası oldu sadef
Dürr-i yektâ bî-bahâdır Seyyid ‘Abdü’l-Kâdirî

7 Anı yazmışdır Mehâsin sâhibi tasrîh idüp
‘Âleme şemsi’d-duhâdır Şeyh ‘Abdü’l-Kâdirî

8 “Lî me‘a’llâh”rumûzun “Men ‘aref”le hall ider
Hüsn-i pâkine likâdır Seyyid ‘Abdü’l-Kâdirî

9 “Küntü kenz”in mahzeni esrâr-ı Hakk’ın rehberi
‘Arş u kürse mâ verâdır Sultân ‘Abdü’l-Kâdirî

Nemekahu’l-efkâr ‘Ali Haydar İbn-i Ahmed Muhtâr
24 Fî-Rabîu’l-evvel Sene 1308 (28 Kasım 1890)

[286] Bu mısraın vezni kusurludur.

SONUÇ

Hakkında araştırma yaptığımız Mustafa Ma‘nevî Efendi; XVII. y.y.’ın ortaları ile XVIII. y.y. başları arasında yaşamış, müretteb Dîvânı ve bir tercüme sahibi bir yazar, aynı zamanda Halvetî tarikatına mensup bir şeyhtir.

Şairimizin asıl ismi “Mustafa” ve mahlası “Ma‘nevî” olmakla beraber genel itibariyle kaynaklarda “Mustafa Efendi”, “Ma‘nevî Efendi”, “Mustafa Ma‘nevî Efendi” diye tanıtılmıştır.

Mustafa Ma‘nevî’nin doğum yeri ve tarihi hakkında kesin bir bilgi yoktur. Muhtemelen XVII. yy. ortalarında dünyaya gelmiş olan şairimizin doğum yeri hakkındaki kanaatimiz; babası Karabaş Ali Efendi’nin tahsilini bitirdikten sonra, tasavvufa meylinin akabinde yerleştiği ve yaklaşık otuz sene müddetince kaldığı Kastamonu ili olduğu yönündedir. Ma‘nevî’nin uzun zaman pederlerine hizmet ettiği göz önünde tutulursa, tahsil hayatının da doğduğu yerde geçtiğini söyleyebiliriz. Dolayısıyla ilk eğitimini öncelikle babası ve Kastamonu’daki âlim zâtlardan sağladığı kanaatindeyiz.

Mustafa Ma’nevî’nin evlenip-evlenmediği konusunda bir bilgimiz yoktur. O’nun hakkındaki bilgilerimiz, husûsî hayatından çok vazife hayatıyla ilgilidir ki bu bilgilerde fazla bir yekün teşkil etmez. Hicrî 1103 Safer’inde (Ekim-Kasım 1691-92) İstanbul’a gelen Ma‘nevî, bu tarihten sonra günümüzde Kadırga Limanı’na yakın bir yerde olan ve sadece ufak bir kısmı sağlam kalmış Mehmet Paşa Tekkesi’nin, ayrıca Sultan Ahmed Camii’nin şeyhliği ve Eminönü Yeni Camii’nin vaizliği görevlerinde bulunmuştur.

Mustafa Ma‘nevî, Ömer Nesefî’ye ait Risâle-i ‘Akâid adlı esere babası Karabaş Ali Efendi’nin yazmış olduğu şerhi 15 Safer 1089 (8 Nisan 1678) tarihinde Arapça’yı anlamakta zorluk çeken Müslümanlar için Türkçe’ye tercüme ettiğini belirtmiştir. Ma‘nevî’nin Dîvânı’nı ne zaman kaleme aldığı hakkında kesin bir bilgimiz yoktur. Fakat Ma‘nevî’nin 1103 Safer’inde (Ekim-Kasım1691) İstanbul’ a geldiğini, beş sene müddetince vâizlik ve şeyhlik görevlerini yerine getirdiğini, ayrıca samimi oldukları belirtilen II. Ahmed tarafından Ordû-yı Hümâyûn meşîhatine tayin edildiğini biliyoruz. Şimdi örnek olarak sunacağımız beyitlere binâen Ma‘nevî’nin Dîvânı’nı İstanbul’a geldikten sonra yazmış olma ihtimalinin yüksek olduğunu söyleyebiliriz:

“Bir ‘azîz-i devlet i‘tirâz idüp itdi süâl

Gayret oldukça niçün itdin bu halveti

....

Kendilikten hiç olur mu pâdişâhım böyle iş

Terk ider mi bu nefs-i emmâre ‘aceb kemmiyyeti?” 62/ 1-20

“**Asker-i İslâm’a nusret olıserdir şüphesiz**

Cümlesinin nâsırı ol Hazret-i Yezdân ola

Hâsılı budur kelâmı Ma‘nevî’nin son nefes

Cümle küffâr ta‘m-ı şimşîr olup nâlân ola” 57/12-13

İlk iki beyit muhtemelen padişahın Halvet ilgili bir sorusuna cevaben kaleme alınmıştır. Bu padişahın Ma‘nevî’nin yakın arkadaşlık içerisinde olduğu kaydedilen II. Ahmed olma ihtimali yüksektir. Diğer örnek iki beyitte ise sefere çıkacak ordunun muvaffakiyeti için dua ediliyor. O dönem içerisinde Avusturya ve Venedik ile çarpışmalar olduğunu biliyoruz. Tabi ki 57 numaralı manzûmenin hangi sefer için yazıldığını söylemek mümkün değildir. Ayrıca Mustafa Ma‘nevî’nin Dîvânı’nda bulunmayan fakat iki kaynakta varlığından bahsedilen, Karlofça Antlaşması’na yazdığı ve III. Mustafa döneminin sadrazamı Amca-zâde Hüseyin Paşa’ya sunduğu 110 beyitlik, her mısraı bir tarih olan kasidesi de bize onun üst makamlar ile ilişkili olduğunu gösteriyor. Bunlardan daha öte Ma‘nevî’nin XVII. y.y.’ın ikinci yarısında ağırlıkta olan hikemi tarzını kullanması ve şiirlerinin daha çok bir vaaz gibi ortalama bir kitleye hitap etmesi de bizi dîvân’ın şairimizin İstanbul’a gelişinin sonrasında yazıldığını düşündürmektedir.

Mustafa Ma‘nevî’nin vefat tarihi hakkında kaynaklarımız müşterektir. Müellifimiz Cemâziyelâhir 1114’te (Ekim-Kasım 1702) tarihinde vefat etmiş ve Üsküdar semtinin Doğancılar mevkiindeki Nasûhi Tekkesi Hazîresi’ne defnedilmiştir. “ ” vefat tarihi olarak düşülmüştür.

Kaynaklarda Mustafa Ma‘nevî’nin iki tane kardeşi olduğu kaydedilmiştir. İki kardeşi hakkında da fazla bir bilgi olmamakla beraber ismi Hasan ‘Adnî (ö.1125/1713) olan kardeşinin Mısır’ın başkenti Kahire’de Kırklar Makâmı ismiyle meşhur bölgede şeyh olduğu; diğer kardeşi Hüseyin Çelebî’nin (ö. ?) ise halîfe adayı ve irşâda meyilli olmasına rağmen, Dünya işlerine kayıtsız ve daha çok Âhiret hayatına meyilli, münzevî [târik-i dünyâ] mizacı sebebiyle, babaları Karabâş-ı Velî tarafından halîfe tayin edilmediği belirtilmiştir.

Ma‘nevî ve kardeşleri ilk eğitimlerini babalarından almış; güçlü bir mutasavvıf olan Karabaş Ali Efendi’nin terbiyesinden geçmişlerdir. Şairimiz babası sayesinde tasavvufla erken tanışmıştır diyebiliriz. İncelediğimiz kaynaklarda onun Halvetî şeyhlerinden ya da Halvetiyye’nin Şa‘bâniyye kolundan olduğu söylenmektedir. Babasının tarikata ilk intisabı Kastamonu’daki Şa‘bâniyye âsitanesi olduğundan; Ma‘nevî’nin Halvetiyye’nin Şa‘baniyye kolundan olduğunu söylemek mümkünse de, daha sonra babası Karabaş Ali Efendi’nin “Karabâşiyye” isimli bir Halvetî şubesi tesis etmesi ve Ma‘nevî’nin babasının halifesi olması sebebiyle; onun hakkındaki en doğru tanım Halvetiyye’nin Karabâşiyye kolundan olduğunu söylemek olacaktır. Zaten şubeler arasındaki farklılaşma temel akîde ve mefkûrelerin farklılaşması değil de; sadece bazı tarîkat şeyhlerinin (müctehidü’t-tarîka) zikir şekli ve usûlünde yaptığı

değişiklikler olması hasebiyle Ma‘nevî’nin Şa‘bâniyye ya da Karabâşiyye şubesinden olması, onun vazife ve sanat hayatında çok ciddi farklılaşmalar yaratmayacaktır.

Mustafa Ma‘nevînin en önemli eseri müretteb Dîvânı’dır. Ma‘nevî’nin yaşadığı devirde Nef‘î, Nâbî, Şeyhu’l-İslam Yahyâ Efendi gibi güçlü dîvân şairleri yaşamıştır. Özellikle XVII. yy.’ın ikinci yarısında Nâbi’nin bayraktarlığını yaptığı “Hikemî” şiir tarzı gözdedir. Çok güçlü şairlerin yetişmeye devam ettiği bu çağda, Halvetiyye’den Abdülehad Nuri, Niyâzi Mısrî gibi şahsiyetler göze çarpmaktadır. Halvetiyye tarikatı içerisinde Ma‘nevî ise şiirlerinden çok vaiz ve şeyh kişiliğiyle göze çarpmaktadır.

Mustafa Ma‘nevî’nin dîvân edebiyatına ait biçim ve türlerini kullanarak kaleme aldığı şiirleri öz ve konu itibariyle tasavvufî duruş, inanış ve muhtevanın birer yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Genel itibariyle bakıldığında Ma‘nevî Dîvânı “Vahdet-i vücûd”, “Fenâ fi’llâh” felsefesinin tezyin edip çerçevelediği, Hak ile halk arasındaki bir köprü vazifesi gören ve her işinde Allah’ı gözeten insan-ı kâmil denilen mertebeye ulaşılması gerektiğini söylemekle beraber; bu duruma nasıl ve hangi yollardan erişilebileceği hususunda çok orijinal bir içerik ve söyleme özelliğine sahip değildir.

Ma‘nevî Dîvânı, teknik açıdan bakıldığında Dîvân edebiyatı sahasındaki mazmun ve motifleri, benzetme ve mecazları kullanmış, bazı yerlerde ayet ve hadisleri iktibas ederek şiirlerinde bunları mütekerriren kullanmıştır. Mustafa Ma‘nevî şiirlerinde aruz veznini kullanmış olmakla beraber yedi şiirini hece ölçüsüyle kaleme almıştır. Şairimizin aruz veznini kullanışında eksiklikler ve hatalar göze çarpmaktadır. Kafiye ve rediflerin kullanımı insanın zihnine saplanan bir orijinallik içermemekte, bazen zorlama kafiyeler ve yorucu redif tekrarları göze batmaktadır.

Mustafa Ma‘nevî, şiirlerinde bazen oldukça sade, bazen de Arapça ve Farsça kelime ve terkiplerden oluşan hafif ağdalı bir dil kullanmakla beraber; bizce sade bir tarzda kalem aldığı şiirleri daha dokunaklı ve samimi durmaktadır. Ayrıca Mustafa Ma‘nevî şiirlerinde mensup olduğu Halvetî tarikatının temel öğretisine, ayrıntı ve hususiyetlerine pek fazla değinmemiş; belki de bir vâiz olması hasebiyle ortalama bir kitleye hitap eder tarzda şiirler kaleme almıştır.

Son olarak Ma‘nevî Dîvânı ; Allah ve peygamber aşkının yüceltilerek dile getirildiği, kulun acizliğinin itiraf edilip dualarla af istenildiği, yer yer İslam’ın büyük âlim ve şeyhlerine ihtirâm edilerek ulvî hislerin dillendirildiği bir bütünlükten ibarettir. Dîvân’ın merkez noktası Allah ve peygamber aşkı ; ağırlık noktası ise gazellerdir.

XVII. y.y.’ın sanat ve edebiyat kokan havasını teneffüs eden birçok Halvetî şeyhi gibi şairimiz de hislerini belli bir ritim ve uyum içerisinde ifade etmek istemiştir. Bu yüzyıl içerisinde şiirleriyle pek ses getirmeyen Ma‘nevî Dîvânı, bizce bütünün anlaşılabilmesi için kendiliğinden bir önem kazanmaktadır. Hata ve eksikliklerimizle beraber biz de elimizden geldiğince bu parçayı aydınlığa çıkarmaya gayret ettik.

BİBLİYOGRAFYA

YAZMALAR

- Hasan Efendi-zâde Senâî, ***Menâkıb-nâme-i Hazret-i Şeyh Nasûhî***, Fatih-Millet Kütüphanesi, Şer'iyye Böl., numara : 1104/1.
- Hüseyin AYVANSARÂYÎ, ***Tercümetü'l-Meşâyih***, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Bölümü, numara : 1375.
- Hüseyin VASSÂF, ***Sefîne-i Evliyâ-i Ebrâr fî-Şerh-i Esmâr-ı Esrâr***, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, c. I-V, numara : 2305-2309.
- Mirza-zâde Salim Mehmed Emin, ***Tezkire***, Sül. Ktp., Lala İsmail, numara : 317.
- Mustafa Ma'nevî, ***Cevâhiru'l- 'Akâid***, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Bölümü, numara : 1393.
- Mustafa SAFÂYÎ, ***Tezkire (Tezkiretü'ş-Şu'arâ)***, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Bölümü, numara : 2549.
- ? , ***Mecmûatu'r-resâil***, Marmara Üniversitesi, İlâhiyât Fakültesi, Yazmalar, numara : 23.

KİTAPLAR

- Asım Beyzâde Mehmed Sirâceddin, ***Mecma-i Şu'arâ ve Tezkire-i Üdebâ***, Matbaa-i Kütüphâne-i Cihân, Basım Tarihi: 1325(1907-1908).
- BANARLI, Nihad Sami, ***Resimli Türk Edebiyatı Tarihi***, c. I-II, İstanbul, 2001.
- BURSALI Mehmed Tahir, ***Osmanlı Müellifleri I-III ve Ahmed Remzi Akyürek "Miftâhu'l-Kütüb ve Esâmi-i Müellifin Fihristi (Osmanlıca)***, Bizim Büro Basımevi, İstanbul, 1975 ve 2003.
- CEBECİOĞLU, Ethem, ***Tasavvuf Terimleri&Deyimleri Sözlüğü***, İstanbul, 2004.
- ÇELEBİOĞLU, Amil, ***Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları***, İstanbul, 1998.
- DEFTERDÂR Sarı Mehmed Paşa, ***Zübde-i Vekâyi'ât***, Hazırlayan. Abdülkadir Özcan, tahlil ve metin, TTK, Ankara, 1995.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, ***Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lügat***, Ankara, 2002.
- DİLÇİN, Cem, ***Örneklerle Türk Şiir Bilgisi***, Ankara, 2000.

- El Aclûni, İsmâil B. Muhammed, ***Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l- İlbâs ammâ iştehara mine'l-ehâdîsi alâ elsinetin'n-nâs(Keşfü'l-Hafâ)***, Matbaa-i Âmire, 1351(1932-1933).
- ESED, Muhammed, ***Kuran Mesajı***, Ankara, 2002.
- GIBB, E.J. Wilkinson, ***Osmanlı Şiir Tarihi***, mütercim. Ali KILIÇ, c. I-IV, Ankara, 1999.
- KABAKLI, Ahmet, ***Türk Edebiyatı***, c. I-II, İstanbul, 1966.
- KARA, Kerim, ***Karabaş Veli (Hayatı, Fikirleri, Risaleleri)***, İstanbul, 2003.
- KOCATÜRK, Vasfi Mahir, ***Türk Edebiyatı Tarihi***, Ankara, 1964.
- Komisyon***, Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi***, c. I- X, İstanbul, 1989.
- Komisyon, ***İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Dîvânlar Katalogu (12-16. asır)***, MEB Basımevi , İstanbul, 1967.
- Komisyon, ***Osmanlı Kültür ve Sanat Ansiklopedisi***, Ankara, 1999.
- Komisyon, ***Şair Tezkireleri***, Ankara, 2002.
- Komisyon, ***Tezkirelere Göre Dîvân Edebiyatı İsimler Sözlüğü***, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992.
- KÖPRÜLÜ, Fuad, ***Türk Edebiyatı Tarihi***, Ankara, 2003.
- ………….., ***Edebiyat Araştırmaları***, Ankara, 1999.
- ………….., ***Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar***, Ankara, 2003.
- LEVEND, Agah Sırrı, ***Türk Edebiyatı Tarihi***, TTK, Ankara, 1998.
- Mehmed SÜREYYA, ***Sicilli-i Osmânî (Osmanlı Ünlüleri), Eski Yazıdan Yeni Yazıya***, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, I-VI, Ankara, 1959.
- Mehmed Süreyya, ***Sicilli-i Osmânî***, ,Matbaa-i Amire, 1311(1893-1894).
- Mehmet Nail TUMAN, ***Tuhfe-i Nâilî***, Dîvân Şairlerinin Muhtasar Biyografileri, Haz. Cemal KURNAZ – Mustafa TATCI, Bizim Büro Basımevi, c. I-III, Ankara, 2001.
- MENGİ, Mine, ***Eski Türk Edebiyatı Tarihi***, Ankara, 2003.
- ÖZTUNA, Yılmaz, ***Osmanlı Tarihi***, c. I-II, İstanbul, 1986.
- PALA, İskender, ***Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü***, İstanbul, 2002.
- SAMİ, Şemseddin, ***Kamûs-ı Türkî***, c. I-II, İstanbul, 2002.
- Şeyhî Mehmed Efendi, ***Şakâiku'n-Nu'mâniyye ve Zeyilleri***, ***(Vakayiu'l-Fudalâ)***, neşreden. Abdülkadir ÖZCAN, İstanbul, 1989.
- UZUNÇARŞILI, İsmail HAKKI, ***Osmanlı Tarihi (XVI. Yüzyıl Ortalarından XVII. Yüzyıl sonuna kadar)***, c. III, II. Kısım, Ankara, 1977.

- ………………., ***Osmanlı Tarihi***, c. III, I. Kısım, Ankara, 1988.
- VON HAMMER, Joseph Purgstall, ***Büyük Osmanlı Tarihi*** (Mehmed Ata'nın çevirisinden)hazırlayan.Mümin ÇEVİK- Erol KILIÇ), c. I-X , İstanbul, 1990.
- YENİ TERZİ, Emine, ***Dîvân Şiirinde Na't*** , İstanbul, 1993.
- YILMAZ, Ali, ***Köstendilli Süleyman Şeyhî***, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989.
- YILMAZ, Necdet, ***Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (Sûfiler, Devlet ve Ulemâ)***, İstanbul, 2001.

MAKALELER ve TEZLER

- İLGÜREL, Müctebâ, ***"Köprülü Mehmed Paşa"***, DİA, c. XXVII, ss. 258-260.
- KARA, Kerim, ***"Karabaşiye"***, DİA, c. XXV., ss. 369-371.
- ÖZKAN, Abdülkadir, ***"Köprülü Fazıl Ahmed Paşa"***, DİA, c. XXVII, ss. 260-263.
- ……………………., ***"Köprülü Fazıl Mustafa Paşa"***, DİA, c. XXVII, ss. 263-265.
- ULUDAĞ, Süleyman, ***"Halvetiyye"***, DİA, c. XV, ss. 393-395.
- ÖZTÜRK, Ali, ***"XVI Yüzyıl Halveti Şiirinde Din ve Tasavvuf"*** ,(Doktora Tezi), S.B.E. İslam Tarihi ve Sanatları ABD (Türk-İslam Edebiyatı), Ankara, 2003.
- YAZAR, İlyas, ***"Ömer Fuâdî ve Eserleri"***, Folklor ve Edebiyat Dergisi, 1999/4, sayı: 20, ss. 113-124.